

શ્રી ચશાવજયજી

જૂન ગ્રંથમાળા

દાદાસાહેબ, ભાવનગર.

ફોન : ૦૨૭૮-૨૪૨૫૩૨૨

૩૦૦૪૮૪૬

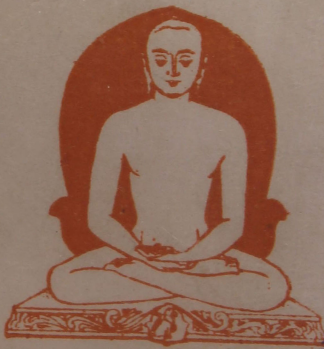
૨૦૨૧

ભગવાન મહાવીરસ્વામીનું દિવ્ય-જીવન

લેખક :

પંચાસ પૂર્ણાનન્દવિજયજી (કુમારશ્રમાજી)

[અનુ૦ : ગિરીશભાઈ ધ્રાંગધ્રાવાલા-કાંદીવલી]

YASHOVINAY JAIN GRANTHAMALA
 ૬૮૭૫૫૧૭૦૪૬
 BHAVANAGAR, SURAT

પ્રકાશક :

જગજીવનદાસ કસ્તુરચંદ શાહ
સાહંબા (સાબરકાંઠા)

મૂલ્ય : રૂ. ૧-૦૦

ભગવાન મહાવીરસ્વામીનું
દીવ્ય-જીવન

લેખક :

ન્યાયવ્યાકરણ, કાવ્યતીર્થ

પૂજ્ય પંન્યાસશ્રી પૂર્ણાનંદવિજયજી મહારાજ
(કુમારશ્રમણ)

સં. ૨૦૩૪ ચૈત્ર શુદ્ધ ૧૩

પ્રત ૧,૦૦૦

: દ્રવ્યસહાયક :

સાદ્ગી નિવાસી

શેઠ કુંભચંદ્ર ફતેચંદ્ર

પારસી ગલી-મુંબઈ

મુદ્રક :

સાધના મુદ્રણાલય : દાણમીઠ, ભાવનગર

લેખકીય નિવેદન

(હિન્દી પરથી અનુવાદિત)

પરમ દયાળુ પરમાત્મા તથા પરમ પૂજ્ય ગુરુદેવોની કૃપાદષ્ટિનું એ કૃળ છે કે પ્રારંભ કરેલાં કાર્યો નિર્વિઘ્ન સમાપ્ત થઈ શકે છે.

આજથી ૪૦ વર્ષ પહેલાં કરાંચી (સિંધ) નગરમાં પરમ પૂજ્ય, દયાળુ, ગુરુદેવ શાસન-દીપક મુનિરાજશ્રી ૧૦૦૮ શ્રી વિદ્યાવિજયજી મહારાજ પાસે દીક્ષિત થઈ મહાવીરસ્વામીનાં ચરણોમાં સમર્પિત થવાનું પરમ સૌભાગ્ય મને પ્રાપ્ત થયું.

થોડો અભ્યાસ થયો તથા ગુરુસેવા, વ્યાખ્યાન આદિના માધ્યમથી કાંઈક મનન-ચિંતન પણ પ્રાપ્ત થયું અને મારા જેવો સર્વથા અબુધ ઇન્સાન પણ કાંઈક બની ગયો; આ બધી પરમ પુણ્યોદયની જ તક છે.

પૂના નગરમાં ત્રણ ચાતુર્માસ જ્ઞાન-ધ્યાનમાં પૂર્ણ થયાં અને શાસનપતિ ભગવાન મહાવીરસ્વામીનો ૨૫૦૦મો નિર્વાણ મહોત્સવ પણ જોવાનો અવસર મળી ગયો. આવા પરમ પવિત્ર અવસર પર ભગવાનને યથાશક્તિ શ્રદ્ધાંજલી અર્પવી તે પણ પુણ્યકર્મ છે.

કઈ દૃષ્ટિએ ભગવાન મહાવીરનું જીવન લખવું? આ વિષયમાં દરેકના પોતપોતાના દૃષ્ટિકોણ અલગ અલગ હોઈ શકે છે. કારણ કે મહાવીર ભગવાનનું જીવન જ એટલું સ્પષ્ટ, સુંદર, પવિત્રતમ તથા અગાધ છે, જેનું અન્તસ્તલ પામવું સૌને માટે અપૂર્ણ કાર્ય છે. છતાં પણ પોતાની વિચારધારાને અનુસાર, પ્રત્યેક મનુષ્ય મહાવીરસ્વામીને સમજવાનો પ્રયત્ન કરતો જ આવ્યો છે અને ભવિષ્યમાં પણ કરતો જ રહેશે.

એ તો સર્વથા નિઃશંક સત્ય છે કે, ભગવાન મહાવીર-સ્વામી તીર્થંકર, સર્વજ્ઞ, દેવાધિદેવ, યથાર્થવાદી, નિસ્સીમ દયાપૂર્ણ હોવા છતાં પણ જગતના ઉદ્ધારક છે.

ભગવાન મહાવીરસ્વામી જગદુદ્ધારક એટલા માટે હતા કે તેઓનાં ચરણારવિન્દમાં અસંખ્ય દલિત, પતિત, હિંસક, કૂરકમી, સત્કમી, પુણ્યવાન, પુણ્યહીન, રૂપવાન, રૂપહીન, રાજા, મહારાજા, પંડિત, મહાપંડિત આદિ પુરુષ તથા સ્ત્રી વર્ગ ઉપસ્થિત થઈને, વ્રતધારી, મહાવ્રતધારી બની શક્યો છે.

ભગવાનનું સમવસરણ, વર્ગ તથા જાતિવિહીન એ જ કારણે હતું, જેમાં—

શ્રેણિક મહારાજા જેવા મગધ નરેશ તથા ચેટક જેવા રાજર્ષિને જે અધિકાર હતા, તે જ અધિકાર મેતારજ જેવા હરિજન તથા હરિકેશી જેવા ચંડાળને પણ હતા; શાળીભદ્ર, ધન્ના જેવા કોટ્યાધિપતિનું તથા પુણીયા આવક જેવા દીન, મહાદીન ગૃહસ્થોનું પણ તે જ સ્થાન હતું.

સુલસા, રેવતી, મૃગાવતી, જ્યંતી જેવી શ્રાવિકાઓ તથા પતિતા, દલિતા, પતિત્યક્તા આદિ સ્ત્રીઓનું પણ તે જ સ્થાન હતું.

સૌ પ્રત્યે લગવાન એક સમાન જ રહ્યા છે અને વ્રત, મહાવ્રત, નિયમ આદિનું દાન પણ પ્રત્યેક જીવ પ્રત્યે એક સરખું જ છે.

ઈન્દ્ર-ઈન્દ્રાણી, રાજા-રાણીનાં વંદનથી લગવાન હર્ષિત પણ થયા નથી, તો સંગમદેવ જેવા મુરાર્ધમ તથા ચંડકૌશિક નાગરાજની વિષ-વેદનાથી લગવાન રુષ્ટ પણ થયા નથી.

ખભા પર રાખેલા દેવદૂધથી લગવાન તુષ્ટ પણ થયા નહિ, તો માઘ મહિનાની લયંકર ઠંડીમાં સર્વથા અસહ્ય શીત ઉપસર્ગ કરનારી વ્યંતરી પ્રત્યે નારાજ પણ થયા નહિ.

પારણામાં ખીર, મિષ્ટાન્ન વગેરે સર્વશ્રેષ્ઠ આહાર આપનાર પ્રત્યે અને અડદના બાફેલા દાણા દેનારી ચંદનબાળા પ્રત્યે લગવાન એક સમાન જ રહ્યા છે.

ઉપર્યુક્ત વૃત્તાંતોથી લગવાનનું જીવન-કવન આપણા બધાને માટે આદરણીય, ઉપાદેય તથા શ્રદ્ધેય છે.

તથાપિ એ બધી વાતો સત્યયુગમાં થવા પામી છે અને આપણે કળિયુગમાં જન્મ્યાં છીએ, હુંડા અવસર્પિણીના પાંચમા આરાના આપણે માનવ છીએ, જ્યાં ભૌતિકવાદ, પૌદ્ગલિક-વાદની ઝેરી હવા આપણા પ્રત્યેક રોમમાં પ્રવેશ કરી ગઈ છે. ભારતદેશની આધ્યાત્મિકતાનો સર્વથા નાશ કરનારા-સિનેમા,

ટી.વી., શરાબ-પાન, હાટલ, રેસ્ટોરા વગેરે સ્થાન, દેશના દરેક મહોદ્વામાં પોતાનો પ્રભાવ સ્થાપિત કરી ચૂક્યાં છે.

આ બધી પરિસ્થિતિમાં લગવાન મહાવીરસ્વામીનું જીવન આપણા માટે કઈ રીતે ઉપયુક્ત બની શકે-આ દરેક મનુષ્યે વિચારવાનું છે અને કળિયુગમાં જન્મેલા આપણાં જીવનનાં પ્રત્યેક વ્યવહાર, લાષણ, લેખન તથા વ્યાપારમાં સત્યયુગની લાવના આપણે કેવી રીતે પેદા કરીએ એ જ શેષ છે અને શેષ કાર્ય પૂર્ણ કરવાનો પ્રયાસ એ જ પુરુષાર્થ છે. જેથી માનવતાનો વિકાસ, દયાધર્મની પ્રાપ્તિ, અહિંસાની સાધના, ક્ષમાધર્મની મર્યાદાની સાથે સાથે સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ પણ સુલભ બનશે અને પ્રાપ્ત થયેલા સમ્યક્ત્વનું શુદ્ધિકરણ પણ સરળ બનશે.

કારણ કે ધાર્મિક જીવનનું આદ્ય કારણ જ માનવીય જીવનની પવિત્રતા છે. દિવાલ બે સુંદર ન હોય, તો ચિત્ર-કારનો પરિશ્રમ કેવળ પરિશ્રમ જ રહેશે. એવી જ રીતે માનવ-જીવનને સુંદર, સંસ્કારમય, અહિંસક તથા સત્યપૂર્ણ બનાવ્યા સિવાય ધાર્મિક આડંબર કેવળ આડંબર જ રહેવા પામશે.

યદ્યપિ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિમાં અરિહંત લગવંતોની પ્રતિમા તથા સાધુ-મુનિરાજોનાં દર્શન-વંદનની મુખ્યતા સ્વીકારવા છતાં પણ માર્ગાનુસારીના ઉપ ગુણોની મુખ્યતા પણ સ્વીકારવી સર્વથા અનિવાર્ય છે.

અનંતાનુબંધી કષાયોથી ઉત્પન્ન દોષોનું પરિમાર્જન (શમન, દમન) કર્યા વિના આત્મિક જીવનમાં સ્ફૂર્તિ, ઔદયિક-લાવનું શમન, નિર્મમતા, સરળતા ક્યારેય પણ પ્રાપ્ત થઈ

શક્તિ નથી, જે સમ્યક્ત્વનું મૂળ કારણ છે અને સમ્યક્ત્વના અભાવમાં જૈન શાસન, વ્રત, નિયમ, તપ, ત્યાગ, ધ્યાન, પ્રણિધાન તથા ઇશ્વરીય તત્ત્વની આરાધના પણ સર્વથા ફળહીન છે. માટે સૌથી પહેલાં આપણું કર્તવ્ય છે કે, આપણે સમ્યક્ત્વ-સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત કરીએ અને જે પ્રાપ્ત થયું હોય તો એને શુદ્ધ કરવા માટે, મર્યાદાતીત ક્રોધ-માન-માયા તથા લોભનું શમન, દમન કરીએ તથા યથાશક્ય આપણા શરીરની સાતેય ધાતુઓને શુદ્ધ બનાવવાનો પ્રયત્ન કરીએ.

શરીરની સાત્ત્વિકતા માટે આહાર-શુદ્ધિ સર્વથા અનિવાર્ય છે.

આહાર-શુદ્ધિનો મતલબ, વ્યાપાર-નીતિની શુદ્ધતા પર આધારિત છે.

માટે માર્ગાનુસારીનો પ્રથમ ગુણ “ન્યાયસંપન્ન વિભવઃ” છે.

વૈભવ માત્ર ન્યાયોપાર્જિત હોવો જોઈએ.

ખોટા તોલ, ખોટા માપ, હિસાબી ગરબડ, વ્યાજમાં ગોટાળા, ચોરી, ન્યાસાપહાર, જુદા જુદા ભાવતાલ, વિશ્વાસઘાત, લૂંટફાટ આદિ કાર્યો અન્યાયસૂચક હોવાથી એના માધ્યમથી ઉપાર્જિત દ્રવ્ય પણ અન્યાયોપાર્જિત કહેવાશે. ખસ ! આનું જ નામ છે આહારની અશુદ્ધિ.

આવો અશુદ્ધ આહાર જ એક દિવસ સમ્યક્ત્વને બગાડવાનું કારણ બની શકે છે.

મહાન પુણ્યોદયથી પ્રાપ્ત થયેલી માનવતા, સમ્યક્ત્વ

વગેરેની આરાધના સુરક્ષિત રહી શકે, તે માટે માનવ-જીવનને સુંદરતમ બનાવવા માટે જ મહાપુરુષોનાં જીવન આપણા માટે માર્ગદર્શક છે.

મહાવીરસ્વામીનું જીવન ગંગાનદી જેવું સરલ, શુદ્ધ, સાત્ત્વિક તથા ગંભીર છે; જે મનુષ્ય માત્રના પાપોની અશુદ્ધિ-ઓને શુદ્ધ કરવામાં પૂર્ણ સમર્થ છે.

આ બધાં કારણોને નજરમાં રાખીને જ, આ પુસ્તક લખવામાં આવ્યું છે, જે આપની સામે રજૂ થઈ રહ્યું છે.

એક વાર આપ આ પુસ્તક સાધનત વાંચો, મનન કરો અને આપના જીવનને સુંદરતમ બનાવવાનો પ્રયાસ કરો !

અંતમાં, હું પૂજ્ય ગુરુદેવોનો ઉપકાર માનું છું, જેઓની અમેય કૃપાથી માફ સાહસ પાર પડ્યું છે.

દ્રવ્ય-સહાયકો તથા પ્રકાશકોને પણ મારા ધન્યવાદ છે, જેઓના પ્રોત્સાહનનું આ ફળ છે.

આ પુસ્તકમાં રહેલી ત્રુટિઓ માટે હું જવાબદાર છું. પાઠકગણને મારી વિનંતી છે કે, ભૂલો માટે મને સૂચના આપે જેથી ખીજી આવૃત્તિમાં સુધારી લેવાય.

નિવેદક,

ન્યાય-વ્યાકરણ-કાવ્યતીર્થ, પંન્યાસ
શ્રી પૂર્ણાનંદવિજયજી મહારાજ
(કુમારશ્રમણ)

ગુજરાતી આવૃત્તિ પ્રસંગે

પાવનકારી ભગવાન મહાવીરસ્વામીનું જીવન તેમનાં ૨૫૦૦મા નિર્વાણમહોત્સવ સમયે રાષ્ટ્રીય ભાષામાં લખાયેલું આજે ગુજરાતી ભાષામાં પ્રકાશિત થતાં મને ઘણું જ આનંદ થાય છે. ખાસ બાબતો લેખકીય નિવેદનમાં લખાઈ ગયેલી હોવાથી અહીં તો કેવળ થોડી જ વાતો લખીશ કે, ‘કેવળ માનવીય તત્ત્વો જાગૃત થાય તેવાં દૃષ્ટિબિંદુથી જ આ પુસ્તક લખાયેલું છે. વાચકોને ઘણા પ્રસંગો નવા જેવા લાગશે પરંતુ ઉત્પ્રેક્ષિત કરીને લખાયેલા હોવાથી સૌ કોઈ મારા દૃષ્ટિબિંદુને સમજી લેશે એવી મારી નમ્ર પ્રાર્થના છે. કોઈને પણ ચર્ચામાં ઉતારવા માટે આ પ્રયત્ન નથી, કેમકે ઘણી શતાબ્દીઓ સુધી માર ખાધેલા અને અત્યારે સ્વતંત્રતાને ભોગવતાં પણ ભારત દેશમાં અર્થતંત્રની જેમ માનવીય તત્ત્વોનું પણ અવમૂલ્યન જ થયેલું છે, અફસોસ કેવળ એટલો જ છે કે ભારતની સ્વતંત્રતાના અધિનાયકો, પુરસ્કર્તાઓ અને સંચાલકો જ આજે વેરઝેરના વમળમાંથી બહાર આવી શક્યાં નથી, માટે અહિંસાના ઝંડા નીચે મેળવેલી સ્વતંત્રતામાં હિંસાદેવીના તાંડવનૃત્યો જૂદા જૂદા પ્રકારે એટલા બધા વધ્યા છે કે પેપરો વાંચતાં જ હૈયાને ધ્રુજરી લાગે છે.

એક બાબુ હુંડીઆમણની અને કમાણીની લખણુટ આમદાની છે, જ્યારે બીજી બાબુ મૂક અને નિર્દોષ જાનવરોની નિકાસ કરીને તેમની ફૂર હુલ્યા છે. આ બંનેમાંથી ભારત દેશના ઐજ્યુએટ, ડબલ ઐજ્યુએટ રાજનૈતિકોના મસ્તિષ્કમાં ગમે તેટલી હુલ્યા કરીને કે કરાવીને પણ અઢળક પૈસાનો મોહ જ રહેલો છે. માટે જ પંચવર્ષીય યોજનાઓથી શ્રીમંત અને સત્તાધારી વધારેને વધારે શ્રીમંત થતો ગયો, અને ભારત દેશનો ગરીબ

તથા મધ્યમ વર્ગ વધારે ગરીબ બનતો ગયો. આજે જે વસ્તુ ભારતને ખાવા મળતી નથી તે પાશ્ચાત્ય દેશોના બજારમાં વેચાતી થઈ છે.

ભારત દેશમાં ડામરની સડકો કદાચ ૫૦ વર્ષ મોડી થઈ હોત તો વાંધો ન હતો, પણ સૌથી પહેલાં તે યોજનાઓનો લાભ ગરીબોને મળવો જોઈતો હતો અને દૂધ, દહિ, વસ્ત્ર, ભોજન, ભાજીપાલા વગેરે ખાવાના પદાર્થો સસ્તા થવા જોઈતા હતાં, પણ તેમ થયું નથી જે મોટામાં મોટી કડગણતા છે.

દેશની સ્વતંત્રતાની સુરક્ષા માટે ન્યાયતંત્ર, પોલીસ-તંત્ર અને વિદ્યાક્ષેત્રોની પવિત્રતા સર્વથા અનિવાર્ય છે; તેમ છતાં પણ આજે આ ત્રણેં સ્થાનો દયાપાત્ર અને ભલભલાઓને પણ વિચાર કરતાં મૂકી દે તેવા બનવા પામ્યા છે.

ભારતના ગામડે ગામડે પંચાયતો ઉભી કરીને દેશના અધિનાયકોએ ભારતની સ્વતંત્રતાની ઘોર ખોદી છે. કેમ કે સારા ધ્યેયથી સ્થાપન થયેલી તે સંસ્થાઓમાં આજે રાષ્ટ્રવાદ, પ્રાન્તવાદ, કોમવાદ, જાતિવાદ, ધર્મવાદ મર્યાદાતીત વધ્યો છે. કૃષ્ણ સ્વરૂપે દેશના લીડરોને રણમેદાન રમવા માટેના ક્ષેત્રો પૂરતા જ તે મર્યાદિત રહેવા પામ્યા છે.

આ બધી વાતોનું ધ્યાન રાખીને જ આ પુસ્તક લખાયેલું છે, તેમ છતાં પણ કોઈનું દિલ દુભાય તો ક્ષમાયાચના પહેલાંથી માંગી લઉં છું.

વાલકેશ્વર-મુંબઈ

સં. ૨૦૩૪ ધૂળેટી

લેખક

પ્રકાશકીય નિવેદન

દેવાધિદેવ ભગવાન મહાવીરસ્વામીના ૨૫૦૦મા નિર્વાણ મહોત્સવને અનુલક્ષીને પરમ પૂજ્ય પંન્યાસજી શ્રી પૂર્ણાનંદ-વિજયજી (કુમાર શ્રમણ) મહારાજે મહાવીરસ્વામીનું દીવ્ય જીવન હિન્દી ભાષામાં 'લખ્યુ' હતું, તેનો ગુજરાતી અનુવાદ ભાઈ ગિરીશે બહુ જ સુવાચ્ય શબ્દોમાં કરી આપેલો, તે વાચકોના કરકમળમાં મૂકતાં અમને ઘણો જ આનંદ થાય છે.

આજના ભૌતિકવાદમાં જ્યારે 'માનવતા' પરવારી રહી છે ત્યારે તે પ્રસંગને અનુલક્ષીને “માનવ કંઈક બોધ પામે અને પોતાનું કર્તવ્ય સમજે” તે આશયથી લખાયેલું આ પુસ્તક સૌને માટે આદરણીય બનશે એવી અમને આશા છે.

ઘણી શતાબ્દીઓ સુધી પરાધીનતા ભોગવ્યા પછી સ્વતંત્ર થયેલો આપણો ભારત દેશ આજે પણ આંતર કલેશોમાં, વ્યક્તિગત વેરઝેરમાં, ગઠબંધનમાં, પક્ષ પલટામાં સર્વથા બેલાન બનેલો હોવાથી દેશની એકેય આંતર સમસ્યાનું સમાધાન થઈ શકતું નથી.

કૌરવો ઉપર મેળવેલા વિજયથી બેભાન બનેલા યાદવોએ ‘શરાબપાન’નું શરણુ સ્વીકાર્યું અને દ્વારિકાનગરીનો નાશ થયો. આ ઇતિહાસને ભારત દેશના રાજનૈતિકો, સત્તાધારીઓ તેમજ શ્રીમંતો બરાબર સમજે છે, છતાં પણ ભારત દેશમાં “દાડબંધી” કરવા માટે ટીનોપોલથી ઘોઘને ઉજળા કપડા પહેરનારાઓ જ ‘દાડબંધી’ના વિરોધમાં છે. આ એક ભારત દેશની ભયંકર કડ્ડણતા છે.

છેવટે પરમાત્મા મહાવીરસ્વામીનું પરમપાવન જીવન સૌનું કલ્યાણ કરાવનાર થાયો એવી આશાથી તેમજ દ્રવ્ય સહાયકો ઉપરાંત પૂજ્ય પંન્યાસજી મહારાજના અમે આભારી છીએ અને ઉત્તરોત્તર અમને આવી સુંદર તકો મળતી રહે તે માટે શાસન માતા પદ્માવતી દેવીને અમારી પ્રાર્થના છે. અનુવાદક ભાઈ ગિરીશ (ધ્રાંગધ્રાવાલા)ના અમે આભારી છીએ.

પ્રકાશક

શાસ્ત્રવિશારદ જૈનાચાર્ય
શ્રી વિજયધર્મસૂરિગુરુદેવેભ્યો નમઃ

ભગવાન મહાવીરસ્વામીનું દીવ્ય-જીવન

સુમત્ર ભારત દેશમાં વ્યાપકરૂપે ભગવાન મહાવીર-સ્વામીનો ૨૫૦૦ મો નિર્વાણ મહોત્સવ આ વર્ષે ઉજવાઈ રહ્યો છે.

આવા પવિત્ર અવસરે ‘ભગવાન મહાવીરસ્વામી કોણ હતા? કેવા હતા?’ એ જાણવું અત્યંત જરૂરી છે; કારણ કે જેથી ભારતની જનતા મહાવીરસ્વામીને-એમના દિવ્ય જીવનને તથા સદુપદેશને જાણીને પોતાનું જીવન ધન્ય બનાવી શકે.

દેવાધિદેવોનું જીવન જ પવિત્રતમ હોવાથી મનુષ્ય માત્ર પોતાના જીવનનું ઊર્ધ્વીકરણ કરવામાં સમર્થ થઈ શકે છે.

લૌતિક તથા પૌદ્ગલિક સુખોમાં ચરમસીમા પ્રાપ્ત કરી છે એવા દેવયોનિના જીવ, ભોગપ્રધાન હોવાથી યોગી થઈ શકતા નથી અને યોગી બન્યા વિના સર્વ કર્મોનો નાશ અશક્ય છે, એથી માનવયોનિ પ્રાપ્ત કરી છે એવા જીવાત્માઓ જ પોતાના અદ્વિતીય પુરુષાર્થના બળથી પરમાત્મતત્ત્વ પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

૨ ભગવાન મહાવીરસ્વામીનું
દીવ્ય-જીવન

અનાદિકાળથી પરિભ્રમણ કરતા આ જીવાત્માને જ્યારથી સમ્યગ્દર્શન(આત્મદર્શન)ની પ્રાપ્તિ થાય છે, ત્યારથી મોક્ષ-પ્રાપ્તિ સુધી તેના ભવોની ગણના થાય છે.

ભગવાન મહાવીરસ્વામીએ અનંત સંસારમાં જ્યારથી સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કર્યું ત્યારથી મોટા મોટા ભવોની અપેક્ષાએ ૨૬ ભવો પછી ૨૭મા ભવમાં તેઓ ભગવાન થઈ શક્યા છે.

અનંત અનંત કર્મોના મેલથી આવૃત્ત આ આત્મામાં જ્યારે પણ અભૂતપૂર્વ ઉત્સાહ આવે છે, ત્યારે અત્યંત દુઃખદાયી, નિકૃષ્ટ કર્મોના ક્ષયોપશમ થયા પછી સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે.

પોતાના ગામની નદીમાં ગોળાકાર, નયનરમ્ય પથરોને જોઈને પ્રત્યેક માણસને હજારો પ્રકારના પ્રશ્નો ઉપસ્થિત થાય છે, જેવા કે :-

“ આ સુંદર પથર મારા ગામની નદીમાં ક્યારથી આવ્યો ? કોણ લાવ્યું ? શા માટે લાવ્યા ? પથર ગોળ કેવી રીતે બન્યો ? કોણે બનાવ્યો ? શા માટે બનાવ્યો ? ક્યારે બનાવ્યો ? ”

પરંતુ એ બધા પ્રશ્નો નિર્મૂળ એટલા માટે છે કે પથરને ગોળાકારમાં લાવનાર કોઈ પણ વ્યક્તિ વિશેષ નથી, પરંતુ સેંકડો, હજારો, લાખો તથા કરોડો વર્ષો પહેલાં જ્યારે આ પથર પર્વત પરથી પડ્યો હશે ત્યારથી દરેક ચોમાસામાં વહેતાં, ઘસાતાં તે આપોઆપ સ્વયં ગોળાકાર અવસ્થામાં આવી ગયો.

તેવી જ રીતે અનંત સંસાર સમુદ્રમાં ભટકતો આ આત્મા પોતાના જ બળથી અનંત કર્મોનો ક્ષય કરતો મોટાં ભાગનાં કર્મોના ભારથી હલકો બને છે અને સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત કરવામાં સમર્થ થાય છે; જે પરમાત્મપદ પ્રાપ્ત કરવાનું પ્રથમ સોપાન છે.

ત્યાર પછી કરેલાં તથા કરાતાં કર્મોને કારણે આ જીવાત્મા ક્યારેક ઉપર જતો, ક્યારેક નીચે પડતો અનેક ભવોની આરાધના (સાધના) પછી પૂર્ણ શક્તિમાન બનતા પોતાનાં સર્વ કર્મોનો ક્ષય કરવા કટીબદ્ધ થાય છે અને સયોગી-સાકાર પરમાત્મા-પદ પ્રાપ્ત કરે છે. તે વિષે અહીં સંક્ષેપમાં લખવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવે છે.

ભગવાન મહાવીરસ્વામીને પહેલો ભવ

સૂર્યોદય પહેલા જ અરુણોદય જેવી રીતે પોતાનો પ્રભાવ બતાવે છે, તેવી જ રીતે મોક્ષની સન્મુખ આવવાની યોગ્યતાવાળો જીવ પણ સમ્યગ્દર્શન પહેલા ભદ્રિક પરિણામવાળો બની જાય છે.

૫૪વી પ્રતિષ્ઠાન નગરમાં નયસાર નામનો એક ગ્રામીણ હતો, જે રાજાવથી જ ભોળો, સ્વામી ભક્ત, સત્યધર્મ-પરિણામી, ગુણધાઢી તથા બીજાના દોષ જોવામાં સર્વથા પરાઙ્મુખ હતો. એ પોતાના રાજાની આજ્ઞાથી મજૂરોને સાથે લઈ પાંચ માટે વનમાં ગયો. જ્યારે બપોરે ભોજન કરવા ગયો ત્યારે પોતાના નોકરોની સાથે ભોજન કરવા

નયસાર પણ ખેતી ગયો. પરંતુ “ અતિથિ પંચમહાવ્રતધારી મુનિરાજ તથા દીન-દુઃખીને કાંઈ પણ આપ્યા સિવાય હું ભોજન કેમ કરું ? ” એવી પવિત્ર ભાવનાથી ફરી ઊઠીને વનમાં ચારે તરફ મુનિરાજને શોધવા લાગ્યો. અને અચાનક ભૂલા પડેલા મુનિરાજ જોવામાં આવ્યા-નયસારનો મનમયૂર નૃત્ય કરવા લાગ્યો. સાત્ત્વિક ભાવનો અભ્યુદય ખૂબ જ ઝડપથી થયો અને હાદિક વંદનાપૂર્વક ઉંઘા રસ્તે જતા મુનિરાજને સાચા માર્ગ પર લાવી પોતાના સ્થાને લઈ આવ્યો. અને ભોજન તથા જળ આપીને જેણે મોક્ષમાર્ગ તરફ પ્રસ્થાન કર્યું છે એવા મુનિરાજના આતિથ્ય-સત્કારનો અભૂતપૂર્વ લાભ લીધો.

ત્રીજા પ્રહરે નયસાર મુનિરાજને સાથે લઈ ગામ તરફ ગયો. મુનિરાજે પણ આવા સરલ-ભદ્રિક પરિણામવાળા જીવને ઉપદેશ આપતા કહ્યું કે :—

“ જેમાં વિષય-વાસનાનું શમન થાય છે, ક્રોધ-કષાયનું દમન થાય છે, દુર્વૃત્તિ તથા દુષ્પ્રવૃત્તિની સમાપ્તિ થાય છે અને માનસિક જીવનમાં અહિંસાની સાધના (ઉપાસના) વધે છે— તે જ ધર્મ છે, જે કલ્યાણકારી માર્ગ છે. ”

“ જેમ અંક વિનાનાં મીઠાં નકામા છે, તેમ યથાસ્થિત આત્મદર્શન કર્યા વિના પરમાત્માના દર્શન પણ સર્વથા અસંભવિત છે. ”

નયસારને આવું ધર્મ રહસ્ય ખૂબ જ ગમી ગયું. પછી તો તેણે પોતાના જીવનમાંથી દુષ્ટ સંસ્કારોનો ત્યાગ કરીને ,

આત્માના અસલી સ્વરૂપ ‘સમ્યગ્દર્શન રૂપી આત્મ જ્યોતિ’ પ્રાપ્ત કરી, જે જીવનનું ઉત્થાન છે, મોક્ષ તરફ આગળ વધવાનું મૌલિક કારણ છે.

આ જ નયસાર જે ભગવાન મહાવીરસ્વામીનો આત્મા છે, તેણે પોતાના જીવનના છેલ્લા શ્વાસોચ્છવાસ સુધી ધાર્મિક ભાવનામાં પૂર્ણ મસ્ત બનીને, મનુષ્યનું આયુષ્ય પૂર્ણ થયે શરીરનો ત્યાગ કરી દેવલોક પ્રાપ્ત કર્યો.

ત્રીજો ભવ

દેવલોકનું આયુષ્ય પૂરું કરીને ત્રીજા ભવમાં આ જ નયસારનો જીવ, ઋષભદેવ ભગવાન(જે આ અવસર્પિણી કાળના પ્રથમ તીર્થંકર છે)ના પૌત્ર તથા પ્રથમ ચક્રવર્તી શ્રી ભરતરાજા(જેના નામથી આ દેશનું નામ ‘ભરત’ પડ્યું છે)ના પુત્ર રૂપે મરીચિ નામથી અવતરિત થયો.

લોગ સામગ્રીના સાધનોની મર્યાદા રહિત વિપુલતા હોવા છતાં પણ પૂર્વભવનાં સમ્યગ્દર્શન તથા સમ્યગ્જ્ઞાનના સુસંસ્કાર અને સમ્યક્ચારિત્ર પ્રાપ્ત કરવાની અત્યુત્કટ ભાવના હોવાથી તેમણે ગૃહસ્થાશ્રમ સ્વીકાર્યા વિના જ પ્રથમ તીર્થંકર શ્રી ઋષભદેવના ચરણોમાં મહાવ્રતધર્મ સ્વીકાર્યો, છતાં પણ કાયાની માયાએ અંગીકાર કરેલા ચારિત્રમાં સ્થિરતા આવવા ન દીધી અને શિષ્યના લોભે આત્મ-જ્યોતિને પણ ટકવા ન દીધી, એથી ફરી પતિત અવસ્થા પ્રાપ્ત થઈ. આત્માનો

અદ્વિતીય પ્રકાશ નષ્ટ થયો અને ફરીથી મોહ-અંધકારે આત્માને ઘેરી લીધો. ત્યારબાદ, મોટા મોટા ખાર ભવો સુધી ધનના લોભમાં, વિષય-વાસનાપૂર્વક ભોગવિલાસમાં તથા હિંસા, અસત્ય વગેરે પાપકાર્યોમાં પૂરા કર્યા. આ રીતે યુગાયેલી આત્મજ્યોતિએ મહાવીરસ્વામીના આત્માને અટલા લાંબા સમય સુધી અજ્ઞાન તથા મોહના અંધકારમાં પરિભ્રમણ કરાવ્યું.

સોળમો ભવ

આ ભવમાં ફરી રાજકીય-કુટુંબ પ્રાપ્ત થયું અને ભગવાનનો આત્મા વિશ્વભૂતિના રુપમાં ફરી જન્મ્યો. ત્રીજા ભવમાં અનુભવેલું તથા આરાધેલું સમ્યગ્દર્શનનું તેજ વિશ્વભૂતિના જીવનમાં ફરી પ્રકાશિત થયું, જેથી પ્રયત્નપૂર્વક સંસાર-વાસનો ત્યાગ કરી દીક્ષિત થયા. જો કે આ વૈરાગ્યમાં વડીલો દ્વારા પ્રાપ્ત થયેલું અપમાનજ મુખ્ય કારણ હતું, છતાં પણ જાતિવાન અશ્વ પોતાના માલિકનો ચાણુક જેતાજ ચમકી જાય છે, તેમ વડીલોનો પક્ષપાત ધ્યાનમાં આવતાજ અપમાનિત જેવા વિશ્વભૂતિ ફરી પોતાના આત્મા તરફ વળ્યા અને દીક્ષિત થયા. પછી તો તપશ્ચર્યા, ધ્યાન, સાધનાના માધ્યમથી સંયમ-સ્થાન ઉત્તરોત્તર શુદ્ધ થતું ગયું, પરંતુ રાખમાં છૂપાયેલો અગ્નિ ક્યારેય પણ વિશ્વાસઘાત કરી શકે છે, તેજ પ્રમાણે કષાયોની આગ પણ નિમિત્ત મળતાંજ પ્રજ્વલિત થતા વાર લાગતી નથી. વિશ્વભૂતિ મુનિરાજ એક દિવસ મથુરો

નગરીમાં પારણા નિમિત્તે ગોચરીએ પધાર્યા છે; બરાબર તે જ સમયે સામેથી આવતી હુષ્ટ-પુષ્ટ ગાયે તપથી કૃશ થયેલા મુનિરાજને પોતાનાં શીંગડામાં ફસાવી દીધા અને મુનિરાજના કાકાના દીકરા ભાઈ વિશાખાનંદી જે એ સમયે મથુરામાં હતા અને આ દૃશ્ય જોઈ રહ્યા હતા તેમણે અપમાન કરવાની ભાવનાથી મજાક કરતાં મુનિરાજને કહ્યું કે, “હે મુનિ! મુષ્ટિ પ્રહારથી વૃક્ષનાં ફળ પાડનારું તમારું તે બળ કયાં ગયું? જેથી રંક જેવી ગાયથી જ તમે પડી ગયા?”

માનસિક જીવનમાં સમ્યગ્જ્ઞાનની પકડ જ્યાં સુધી મજબૂત થતી નથી, ત્યાં સુધી નિમિત્ત મળતાં જીવાત્માને કાષાયિક ભાવો આવતાં વાર લાગતી નથી અથવા આંતર-જીવનમાં જો કોઈ શલ્ય રહી જાય તો તે જ શલ્ય એક દિવસ આત્માના પતનનું કારણ બની જાય છે.

પોતાના કાકાના દીકરા ભાઈએ કરેલા અપમાનથી ગુસ્સે થઈને મુનિરાજ પોતાનું આત્મિક ભાન ભૂલી ગયા. નિદાન-ગ્રસ્ત થઈને આ પ્રમાણે નિશ્ચયાત્મક રુપે બોલ્યા, “જો મારી તપશ્ચર્યાનું કંઈ પણ ફળ હોય તો આવતા ભવમાં હું ખૂબ ખૂબ બળવાન બનીને આ વિશાખાનંદીને મારનારો થાઉં.”

આંતરિક જીવનમાં કષાય રૂપી વાયુ દ્વારા સમ્યગ્જ્ઞાનની જ્યોતિ જ્યારે ખુગાઈ જાય છે, ત્યારે જીવમાત્રનું આધ્યાત્મિક અધઃપતન નિશ્ચિત છે.

આ જ કારણે ઘણાં વર્ષો સુધી સંયમમાં રહેવા છતાં પણ તથા દ્રવ્ય સંયમની ખૂબ સાવધાનીથી આરાધના કરવા છતાં પણ વિશ્વભૂતિ મુનિરાજ ભાવસંયમના માલિક ન થઈ શક્યા. તેમ છતાં પણ દ્રવ્યસંયમ, તપશ્ચર્યા વગેરેને લીધે સત્તરમા ભવમાં સ્વર્ગના માલિક થઈને અઢારમા ભવમાં નિદાનને કારણે અર્ધચક્રવર્તીના રૂપે અવતરિત થયા.

અઢારમો ભવ

પોતાનપુર નગરમાં રિપુપ્રતિશત્રુ નામનો પરાક્રમી રાજા હતો. તેને ભદ્રા નામે રાણી હતી. તેઓનો અચલ નામનો પુત્ર હતો, જે આગળ જતાં બળભદ્ર બન્યો.

ભવાન્તરમાં ઉપાર્જિત કરેલાં કર્મોની માયાનો આ જ ચમત્કાર છે કે તે માણસના સિદ્ધાન્તનિષ્ઠ તથા કર્તાવ્યનિષ્ઠ બનવાના માર્ગમાં મોટાં ભારે વિઘ્નો ઉપસ્થિત કરી દે છે, જેથી વ્યક્તિમાત્ર પરિસ્થિતિને વશ થઈને ધર્મ-અધર્મનો ભેદ ભૂલી જાય છે. આ રાજાની પણ એ જ દશા થઈ અને તેણે પોતાની મૃગાવતી નામની રૂપવતી યૌવનવતી પુત્રીની સાથે વૈવાહિક સંબંધ સ્થાપિત કરી લીધો. પછી તો મૃગાવતીની કુક્ષિથી મહાવીર સ્વામીનો આત્મા પુત્ર રૂપે અવતરિત થયો અને ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવના નામે પ્રસિદ્ધ થયો. અચલ તથા ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવ એ બંને ભાઈઓએ પરસ્પર ખૂબ પ્યારથી બીજના અંદ્રમાની જેમ મોટા થઈને વિશિષ્ટ શક્તિઓ પ્રાપ્ત કરી.

તે સમયે રત્નપુર નગરમાં અશ્વગ્રીવ નામના પ્રતિવાસુદેવ રાજ્ય કરતા હતા. તેઓ ભારતવર્ષના ત્રણ ખંડના એક જ છત્રપતિ રાજા હતા. દેશના બધા રાજા મહારાજાઓનાં મસ્તકો તેમનાં ચરણોમાં ઝૂકેલાં હતાં. પ્રતિવાસુદેવ સ્વભાવથી જ ક્રૂર, હિંસક અને હદ કરતાં વધારે વિષય-વાસનાના માલિક હોવાથી તેઓનું પુરું જીવન દુષ્કર્મોના સેવનમાં અને મારામારીમાં પૂરું થાય છે.

એ મહાપુરુષો રણમેદાનમાં ઝઝૂમીને ત્રણ ખંડો ઉપર આધિપત્ય જમાવે છે અને રાજ્યઋદ્ધિ એકત્ર કરે છે.

પરંતુ તેઓ તેમના પછી થનારા વાસુદેવના હાથે મૃત્યુ પામે છે. તેઓનું સંપૂર્ણ રાજ્ય વાસુદેવ પોતાના કબ્જે કરી લે છે.

એક દિવસ પ્રતિવાસુદેવના પૂછવાથી જ્યોતિષીઓએ કહ્યું કે, “ હે રાજા ! તમારા ક્ષેત્રમાં ફરતા સિંહને જે મારશે તેના હાથે જ તમારું મૃત્યુ છે. ”

ગયા ભવના વિશાખાનંદીએ મરણ સમયે આર્તધ્યાન કરીને મૃત્યુ પ્રાપ્ત કર્યું હતું. તે મરીને આ ભવમાં આ ક્ષેત્રની આસપાસના વનમાં સિંહરુપે જન્મ્યો હતો અને આ ક્ષેત્રમાં આવ્યા કરતો હતો.

પ્રતિવાસુદેવે પોતાના ક્ષેત્રનું રક્ષણ કરવા માટે અચલ તથા ત્રિપૃષ્ઠને નિયુક્ત કર્યાં. રાત્રે જ્યારે સિંહ આવ્યો ત્યારે

ત્રિપૃષ્ઠે જીર્ણ વસ્ત્રને ફાડે તેવી રીતે તેને ચીરી નાખ્યો અને તે વનને ભયમુક્ત કર્યું. મરણ પામતા સિંહને વાસુદેવના સારથીએ કહ્યું કે, “હે ભાગ્યવાન! જેમ તું વનનો રાજા છે, તેમ ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવ પણ મનુષ્યોમાં સિંહ સમાન હોવાથી રાજા છે, આવા મહાપુરુષના હાથે માર્યા જવા છતાં અફસોસ કરવો તે સાફ નથી.”

“આ જ સારથી આગળ જતાં ભગવાનના સત્તાવીસમા ભવમાં ઇન્દ્રભૂતિ નામના ગણધર થશે અને ગૌતમસ્વામીના નામથી પ્રસિદ્ધ થશે, ત્યારે સિંહનો જીવ અત્યંત ગરીબ ખેડૂત થશે તથા ગૌતમસ્વામીને જોતાં જ નમ્ર બનીને દીક્ષા લેશે અને અરિહંત ભગવંતોના ગુણગાન કરીને પોતાનું કલ્યાણ સાધશે.”

કોઈ નિમિત્ત મળતાં જ ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવ સાથે યુદ્ધમાં પ્રતિવાસુદેવ માર્યો ગયો અને ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવ ત્રણ ખંડના રાજા બન્યા. નિદાનગ્રસ્ત જીવ હોવાને લીધે જીવનનાં ૨૫ હજાર વર્ષો કુમારાવસ્થામાં પૂરાં કર્યાં, ૨૫ હજાર વર્ષો માંડલિક રાજા તરીકે પૂરાં થયાં, એક હજાર વર્ષો દિગ્વિજયમાં પૂરાં કર્યાં—આકીનાં ૮૩,૪૯,૦૦૦ વર્ષો વાસુદેવ પદ ભોગવવામાં સમાપ્ત થયાં. આ પ્રમાણે ૮૪ લાખ વર્ષનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી સાતમી નરકભૂમિના અતિથિ બન્યા. જો કે આ ભવમાં શ્રેયાંસનાથ તીર્થંકર ભગવંતનાં ચરણોમાં એક વાર ફરી સમ્યગ્દર્શનની જ્યોતિ પ્રગટ થઈ હતી, પરંતુ રાજ્યોની ખટપટ તથા વિષય-વાસનાની તીવ્ર લાલસાએ જ્ઞાનજ્યોતિને કાયમ રહેવા ન દીધી.

એક વખત પોતાના રંગમહેલોમાં નાચ-ગાનનો કાર્ય-ક્રમ સુંદર રૂપે ચાલુ હતો, તે સમયે વાસુદેવને ઊંઘ આવવા લાગી ત્યારે શય્યાપાલકને આજ્ઞા આપી કે “મને ઊંઘ આવી જાય ત્યારે સંગીતકારોને રજા આપી દેજે.” પછી રાજા જાણે મોહરાજની ઘોર નિદ્રાને વશીભૂત થતા ન હોય ! તેમ સૂઈ ગયા. શય્યાપાલક પણ રાજાની આજ્ઞા ભૂલી ગયો અને સવાર સુધી સંગીત ચાલુ રખાવ્યું. રાજા જાગ્યા ત્યારે આ વાત સહન કરી ન શક્યા અને શય્યાપાલકના બંને કાનમાં ગરમાગરમ સીસું રેડાવી દીધું. પછી તે આયુષ્યના અંત સુધી રૌદ્રધ્યાનના સ્વામી બનેલા વાસુદેવને અધોલોક(સાતમી નરક)ની પ્રાપ્તિ થઈ. નરકથી નીકળીને સિંહના રુપે જન્મ્યા, અહીં પણ કૂર તથા હિંસક જીવન સમાપ્ત કરીને ચોથી નરકભૂમિ પ્રાપ્ત કરી. ત્યાંથી બહાર આવી ઘણા ભવ તિર્યંચ અવતારમાં પૂરા કર્યા. (આ ભવો નાના નાના હેવાથી મોટા ભવોમાં ગણાવ્યા નથી.)

બાવીસમો ભવ

આ ભવમાં વિમળ નામના રાજકુમાર તરીકે અવતરિત થયા. ભવાન્તરમાં ભટકતાં અકુશલાનુબંધી ઘણાં કર્મોનો ક્ષય થઈ જવાને કારણે તથા ફરીથી અત્યંત નિકૃષ્ટ, ઘોરાતિઘોર કર્મો બાંધવાની યોગ્યતા પણ સમાપ્ત થઈ જવાને કારણે વિમળ રાજકુમાર આ ભવમાં જન્મતાં જ દયાવાન, ક્ષમાવાન, અહિંસક તથા અત્યંત સરલ હૃદયી બન્યા.

પ્રકાશિત થયેલી પોતાના આત્માની જ્યોતિમાં સંપૂર્ણ સંસારને દુઃખી, રૌદ્ર પરિણામી તથા જન્મ, જરા, મૃત્યુના ચક્રમાં ફસાયેલો જોઈને ભાવદયાના સાગર વિમળકુમાર સંસારની સંપૂર્ણ માયાને છોડીને દીક્ષિત થયા અને તપશ્ચર્યાની અત્યુત્કટ સાધના, ભાવસંયમમાં સ્થિરતા, જીવમાત્રની સાથે અહિંસાની તીવ્ર ભાવનામાં ખૂબ આગળ વધતા ગયા અને કર્મ મેલ ધોવાતો ગયો, આત્માની જ્યોતિ વધારેને વધારે પ્રકાશમાન થતી ગઈ.

“જડ અને ચેતનના અનાદિકાલીન યુદ્ધમાં જ્યાં સુધી આત્મા પોતાના ચૈતન્યને પ્રગટ કરી શકતો નથી ત્યાં સુધી જડતત્ત્વની બોલબાલા અવશ્યભાવિની હોવાથી ભવભ્રમણા, કિલ્લેટ કર્મિતા, નિંદનીય દુધ્યાન થયા જ કરે છે. ફળસ્વરુપ ભવ-ભવાન્તરની વૃદ્ધિ કરતો આ જ આત્મા પૌદ્ગલિક કર્મ-સત્તાની આગળ રંક જેવો બની જાય છે.”

પરંતુ જ્યારે આત્માને પોતાની સ્થિતિનો ખ્યાલ આવે છે, ત્યારે તેની અનંત શક્તિઓનો વિકાસ ધીમે ધીમે અથવા ઝડપથી આગળ વધતા એક દિવસ કર્મસત્તાને પરાસ્ત કરવાની અભૂતપૂર્વ ભૂમિકા પ્રાપ્ત કરી લે છે.

વિમળ મુનિરાજ પોતાની અધ્યાત્મસાધનામાં એવી જ રીતે આગળ વધતા ગયા અને કર્મોના કલેશોની ભયંકરતાને સમાપ્ત કરતા મોહુરાજ તથા કર્મરાજને જ પોતાને આધીન કરવાની તૈયારી કરવા લાગી ગયા અર્થાત્ ખરેખર આધ્યાત્મિક બની ગયા.

“જડ (કર્મ) ચેતન(આત્મા)ના ભેદને જાણીને જડના આકર્ષણથી મુક્ત થવું એ જ આધ્યાત્મિક જીવન છે.”

ફક્ત ચર્યાનું સ્થાન પ્રાપ્ત કરેલ આધ્યાત્મિક જ્ઞાનથી કોઈપણ સ્થિતિમાં મનુષ્ય કર્મમુક્ત બની શકતો નથી. પરંતુ પુરુષાર્થી, સત્યપ્રતિજ્ઞાવાન અને કર્મઠ બનેલો આત્મા સંસારના પૌદ્ગલિક ભાવ પ્રત્યે જ્યારે નિર્મોહી, માયારહિત, નિષ્કામી તથા ઉદ્દાસીન બને છે ત્યારે તેજ આધ્યાત્મિક જીવન મનુષ્યના વ્યક્તિત્વ તથા વકૃત્વને સુંદરતમ બનાવવાનું કારણ બને છે.

વિમળ મુનિરાજની ભાવ આધ્યાત્મિકતા તે સીમા સુધી પહોંચી ગઈ હતી, જેથી ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરવાની ઉચ્ચતર ભૂમિકા લગભગ સમીપ હતી. તેથી આગળના ભવમાં ફરીથી તેમણે મનુષ્યભવ પ્રાપ્ત કર્યો.

ત્રેવીશમો ભવ

૨૨મા ભવમાં અદ્વિતીય સંયમની આરાધનાના પ્રતાપે શુદ્ધતમ બનેલી આત્માની લેશ્યાઓને કારણે આ ભવમાં મુકા નગરીના મહારાજા ધનંજયની પટરાણી ધારિણીદેવીની કુક્ષિમાં ભગવાન અવતરિત થયા અને માતાએ ૧૪ સ્વપ્ન જોયાં.

ઉત્કૃષ્ટતમ પુણ્યશાળી સિવાય કોઈ પણ જીવાત્માની માતાઓ ૧૪ સ્વપ્નો જોઈ શકતી નથી. ફક્ત દેવાધિદેવ તીર્થ*. કર તથા નરદેવ ચક્રવર્તીની માતાઓ એ સ્વપ્નો જુએ છે, જે મહાપ્રભાવી તથા મોક્ષપ્રાપ્તિનાં સૂચક છે.

બધા જીવોને અભયદાન આપનારી તથા દીન-દુઃખી જીવો પ્રત્યે મૈત્રીભાવ રખાવનારી સંયમની આરાધનાના બળથી મહાવીરસ્વામીનો આત્મા આ ભવમાં ચક્રવર્તીરૂપે જન્મ ધારણ કરતા છતાં પણ બચપણથી જ સંયમી, શાન્ત, દાન્ત, ઉદાર તથા પરોપકારી હતો, તેમ જ વિનયી હતો, નમ્ર હતો અને મિષ્ટભાષી હોવા છતાં પણ મિતભાષી હતો.

એક એક હજાર યજ્ઞોથી અધિષ્ઠિત ૧૪ રત્ન તથા નવ-નિધાન ચક્રવર્તીનાં ચરણોમાં કાયમ રહે છે. તેઓ અલૌકિક તથા અચિન્ત્ય પ્રભાવશાળી હોય છે. ૪૮ખંડના સ્વામી, અભૂતપૂર્વ વૈભવશાળી, અદ્વિતીય માનસિક, વાચિક તથા કાયિક બળવાળા, ૧૨ હજાર મોટાં મોટાં નગરોના અધિપતિ, ૩૦ હજાર મુકુટધારી રાજાઓથી સેવિત, ૬૪ હજાર રૂપપ્રધાન (સ્વરૂપવાન) સ્ત્રીઓના સ્વામી, ૮૪ લાખ હાથી, ૮૪ લાખ અશ્વ, ૮૪ લાખ રથ તથા ૯૬ કરોડ ગામના અધિપતિ ચક્રવર્તી રાજાઓ હોય છે.

દેવોમાં જેમ ઇન્દ્રપદ શ્રેષ્ઠ હોય છે, તેમ રાજાઓમાં ચક્રવર્તી રાજા શ્રેષ્ઠ માનવામાં આવે છે.

ભગવાન મહાવીરસ્વામીના આત્માએ ચક્રવર્તી તરીકે અદ્વિતીય ભૌતિક વૈભવ પ્રાપ્ત કર્યો.

ભૌતિકવાદના મૂળમાં પૂર્વભવનું પુણ્યકર્મ કામ કરે છે, જ્યારે આધ્યાત્મિક જીવનના મૂળમાં આત્માની વિકસિત

શક્તિઓ કામ કરે છે. એથી અધ્યાત્મવાદથી સંયમિત ભૌતિકવાદ મનુષ્ય માત્રનું કલ્યાણ કરાવવાનું જ કારણ બને છે.

પ્રિય મિત્ર ! ચક્રવર્તીના જીવનમાં સંયમની શક્તિ છે, સમ્યગ્જ્ઞાનનો ઉદ્યોત (પ્રકાશ) છે, મૈત્રી ભાવનાની સાધના છે, સમતાની વિરાટ આરાધના છે, સમ્યગ્દર્શન રૂપી સહસ્ર કિરણ-સૂર્યનું તેજ છે તથા સમ્યગ્ચારિત્ર પ્રતિ પ્રસ્થાન કરવાની ઉત્કટ ભાવના છે. એથી જ તેઓનું ગાર્હસ્થ્ય જીવન પણ પવિત્ર, સુંદર, સ્વચ્છ તથા કલ્યાણકારી થઈ શક્યું છે.

ચક્રવર્તી હોવાને કારણે ષટ્પંડ પૃથ્વીને સાધવામાં યુદ્ધો પણ ખેલાયા છે, પરંતુ જીવનમાં આ જ સમ્યગ્દર્શન (અનાસક્તભાવ)નું તેજ છે તેથી બાહ્ય નાટક ખેલવા છતાં પણ અંતરંગ જીવનમાં રાગ, દ્વેષ, આસક્તિ વગેરે દોષ, દમિત તથા શમિત હોવાથી બંધનરૂપ થતા નથી. સમ્યગ્જ્ઞાનના પ્રભાવમાં હજારો-લાખો પ્રકારના પુણ્ય-વૈભવને ભોગવતાં હોવા છતાં પણ તેઓના આત્મામાં ઔદાસીન્ય કાયમ રહે છે. ખાવા છતાં પણ ખાવાનો મોહ નહિ, પીવા છતાં પણ પીવાનો મોહ નહિ, યાવત્ સંસારનાં બધાં કાર્યોમાં આવા આત્માઓ ચળવળ નિર્લેપ રહે છે.

જો કેવસ એવો સમય આવ્યો કે રાજપાટ, પુત્ર-પાત્ર, કુટુંબ-કબીલાને તૃણ સમાન સમજીને છોડી પણ દીધાં અને સંયમને લઈને કાયાની માયા પણ છોડી દીધી.

સંયમમાં સ્થિર થવાથી નવાં પાપકર્મોનો માર્ગ સર્વથા બંધ કરવા છતાં પણ ભવાન્તરમાં કરેલાં પ્રારબ્ધકર્મોને કારણે આત્મામાં એટલી શક્તિ આવી ન શકી, જેથી મુક્તિધામ પ્રાપ્ત થઈ શકે.

કારણ કે જૈન શાસનમાં મુક્ત અવસ્થા પ્રાપ્ત કરવા માટે ક્ષપકશ્રેણીની ભૂમિકા અત્યંત આવશ્યક છે. તેના વિના કોઈ પણ આત્મા કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવામાં સમર્થ થતો નથી. એથી તેઓ ચોવીસમા ભવમાં સાતમા દેવલોકના સ્વામી બન્યા.

પચ્ચીસમો ભવ

“ક્ષીણે પુણ્યે મર્ત્યલોકં વિશન્તિ” આ ઉક્તિ પ્રમાણે પચ્ચીસમા ભવમાં આપછત્રા નામની નગરીમાં જિતશત્રુ રાજાની ભદ્રા નામની રાણીની કુક્ષિથી ‘નંદન’ નામના રાજપુત્ર રૂપે અવતરિત થયા.

બે-ત્રણ ભવોમાં સંયમની આરાધના નિરતિચાર કરેલી હોવાને લીધે પુણ્યના સમૂહ સાથે રાજકુળમાં જન્મેલા નંદન-કુમાર અત્યંત સૌમ્ય, જિતેન્દ્રિય, પ્રશાંત તથા અદ્ભુત પરાક્રમી હતા. રાજ્યધુરાનું ન્યાયનીતિપૂર્વક પાલન કરતા રાજકુમારે પોતાની રાજ્યસત્તા પોતાના વારસદારને સોંપીને પ્રવ્રજ્યા (ત્યાગધર્મ) અંગીકાર કરી અને સંયમાનુષ્ઠાનમાં દત્તચિત્ત થઈને તપશ્ચર્યાનો અભૂતપૂર્વ માર્ગ સ્વીકારી લીધો.

કેવળજ્ઞાનની જ્યોતિ પ્રકાશિત કરવા માટે ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વની ખૂબ જ આવશ્યકતા છે અને આત્માના અનિવૃત્ત પુરુષાર્થના બળે જ ક્ષાયિકભાવ ઉત્પન્ન થાય છે, જે ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વનું મૂળ કારણ છે અથવા આવું સમ્યક્ત્વ જ ક્ષાયિકભાવ ઉત્પન્ન કરનારું છે. આ રીતે કાર્યકારણભાવમાં પરિણત આ બંને તત્વો આત્માના કેવળજ્ઞાનનું મૂળ કારણ છે અને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા સિવાય કોઈપણ આત્મા પરમાત્મપદ પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી.

લગવાન મહાવીરસ્વામીનો આત્મા હવે પરમાત્મપદ પ્રાપ્ત કરવાની યોગ્યતામાં પ્રવેશ કરી ચૂક્યો છે. એથી અંતિમ લક્ષ્ય પ્રાપ્ત કરવા માટે નંદન મુનિરાજ સંયમની ઉત્કૃષ્ટ સાધનામાં લાગી ગયા છે. તેથી એક લાખ વર્ષની સંયમારાધનામાં ૧૧,૮૦,૬૪૫ અર્થાત્ અગ્યાર લાખ, એંશી હજાર, છ સો પિસ્તાલીશ (માસક્ષપણ) તપશ્ચર્યા પૂર્ણ કરી છે. દીક્ષા લીધા પછી માસક્ષપણને પારણે બીજું, ત્રીજું એમ નિયમાનુસાર આટલી લાંબી તથા આત્મલક્ષી તપશ્ચર્યા તેઓ કરી શક્યા છે.

સંયમની આરાધના શુદ્ધ અને સાત્ત્વિક અનુષ્ઠાન છે, જેના સદ્ભાવમાં અહિંસા તથા તપની સાધના પૂર્ણ રુપે સંકળ થાય છે.

સંયમનો અર્થ છે :

(૧) નિવૃત્ત થવું, (૨) પ્રયત્ન કરવો, (૩) બાંધવું, (૪) વ્રત-નિયમ કરવાં, (૫) કાબૂમાં કરવું, (૬) ઇન્દ્રિય-નિગ્રહ કરવો.

સંયમને સ્પષ્ટ કરવા માટે આ છ અર્થોનું સ્પષ્ટીકરણ આ પ્રમાણે છે :—

(૧) નિવૃત્ત થવું :

પાપના માર્ગોથી સર્વથા નિવૃત્ત થવું અર્થાત્ પાપ આવવાના માર્ગોને સર્વથા બંધ કરવા તે સંયમ છે.

(૧) માનસિકી, વાચિકી તથા કાયિકી હિંસા પાપ છે.

(૨) પાંચેય ઇન્દ્રિયોના અસંયમિત ભોગ-વિલાસ પાપ છે.

(૩) ક્રોધ, માન, માયા તથા લોભમય જીવન પાપ છે.

(૪) અશુભ વૃત્તિ તથા પ્રવૃત્તિને રોકવા માટે કાંઈ પણ ન કરવું એ પાપ છે.

દુધ્યાન કરવું, બીજાના વિષે હિંસક ચિંતન કરવું, કોઈને મારવાનો વિચાર કરવો, કોઈને લાલ થતો હોય તે જોઈને મનમાં બળવું, ઈર્ષા કરવી, ગુણવંતોના ગુણોમાં દોષ કાઢવા-માનસિક પાપ છે. પાપમય અથવા પાપોત્પાદક વચન બોલવું, બીજાની ચાડી-ચુગલી કરવી એ વાચિક પાપ છે. હિંસામાં

પ્રવૃત્તિ કરવી અથવા હિંસામય પ્રવૃત્તિ કરવી, ચોરી કરવી, મૈથુન સેવવું વગેરે કાયિક પાપ છે. આ બધાં પાપોથી નિવૃત્ત થવું એ જ સંયમ છે.

(૨) પ્રયત્ન કરવો :

કર્મોના બંધનથી સર્વથા મુક્ત થવા માટે જે અનુષ્ઠાન કરવામાં આવે છે, તે શુદ્ધ અનુષ્ઠાન છે અને પુણ્યપ્રાપ્તિ નિમિત્તે જે અનુષ્ઠાન થાય છે, તે શુભ અનુષ્ઠાન છે. આવાં શુભ અનુષ્ઠાનો છોડીને મોક્ષલક્ષી શુદ્ધ અનુષ્ઠાનોમાં પ્રયત્નશીલ રહેવું એ જ સંયમ છે.

પાંચ સમિતિ, ત્રણ ગુપ્તિ, પરિષદોને સહન કરવા, દસ પ્રકારના સાધુધર્મમાં સ્થિર રહેવું તથા સ્થિરતાપ્રાપ્તિ માટે મૈત્રી, પ્રમોદ, કારુણ્ય, માધ્યસ્થ તથા અનિત્ય આદિ ભાવનાઓનું પ્રતિસમય અનુસ્મરણ કરવાથી જ શુદ્ધ અનુષ્ઠાન થતું રહે છે.

(૩) બાંધવું :

અનાદિકાળથી કામ-ક્રોધ-માન-માયા તથા લોભ વગેરે દૂષણોમાં ફસાયેલા આત્માને સમ્યક્જ્ઞાન તથા સમ્યક્ચારિત્રની મર્યાદામાં બાંધવો એ સંયમ છે.

(૪) વ્રત-નિયમ કરવાં :

હિંસાના પાપને રોકવા માટે અહિંસાવ્રત.

જૂઠ(અસત્ય)ના પાપને છોડીને સત્યવ્રત સ્વીકારવું.

ચૌર્યકર્મનો ત્યાગ કરીને અચૌર્યવ્રત લેવું.

માનસિક મૈથુન કર્મને પણ છોડીને પૂર્ણ બ્રહ્મચર્યવ્રત ગ્રહણ કરવું.

બાહ્ય તથા આંતર પરિગ્રહથી મુક્ત થવું જ અપરિ-
ગ્રહવ્રત છે.

મોક્ષપ્રાપ્તિ માટે આ મહાવ્રતોને ગ્રહણ કરવા તથા તેને પાળવા માટે અલગ અલગ નિયમો સ્વીકારવા અત્યંત જરૂરી છે.

અનિયમિત (અનિયંત્રિત) અશ્વ પોતાના માલિકને પણ પછાડી દે છે; તેવી જ રીતે નિયમોના અભાવમાં મહાવ્રતોનું પાલન અશક્ય બને છે. તેથી પૂર્ણ અહિંસક બનવા માટે- મનોગુપ્તિ, એષણાસમિતિ, આદાનનિક્ષેપ સમિતિ; ઈર્યાસમિતિ તથા દૃષ્ટાન્નપાનગ્રહણ-એ પાંચ નિયમ સ્વીકારવા અને પાળવા એ અત્યંત આવશ્યક છે.

એવી જ રીતે બાકીનાં મહાવ્રતોના પાલન માટે પણ અલગ અલગ નિયમો છે. માટે વ્રત તથા નિયમોમાં જાગૃત રહેવું એ જ સંયમ છે.

(૫) કાબૂમાં રાખવું :

અર્થાત્ અનાદિકાલીન પાપવાસનાથી બેકાબૂ બનેલા

આત્માને યમ તથા નિયમની રજૂથી બાંધીને કાબૂમાં રાખવો એ જ સંયમ છે.

(૬) ઇન્દ્રિયનિગ્રહ :

જેમ રથમાં અશ્વો જોડવામાં આવે છે, તેમનાં મુખમાં લગામ રાખવામાં આવે છે, સારથી પોતાના હાથમાં લગામ પકડી રાખે છે, મુસાફર અંદર બેસે છે; એવી જ રીતે આપણું શરીર રથ છે, ઇન્દ્રિયો અશ્વો છે, જ્ઞાન લગામ છે, મન સારથી છે અને આત્મા મુસાફર છે. આવી સ્થિતિમાં જો આત્મા જ્ઞાનવાન હોય, તો તેનું મન પણ સંયમિત રહેશે અને ઇન્દ્રિયરૂપી અશ્વોનું સંચાલન પોતાના માલિક આત્માના ઇશારે કરશે. જો અશ્વો તોફાન કરે તો આત્મા સાથે કેન્દ્રિત મન જ્ઞાનરૂપી લગામથી ઇન્દ્રિયોને નિયંત્રિત કરી લે છે. માટે આત્મસાધન કરવા ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ આવશ્યક છે. અન્યથા ઇન્દ્રિયાધીન આત્મા કષાયવાન બને છે અને કષાયી આત્મા પોતાનું ઉત્થાન કોઈ પણ હાલતમાં કરી શકતો નથી.

આવી રીતે આત્મસંયમમાં સ્થિર થયેલા નંદન મુનિરાજે પોતાના અદ્વિતીય આત્મિક બળથી ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ તથા તીર્થંકર નામકર્મ પણ ઉપાર્જિત કરી લીધું અને છઠ્ઠીસમા ભવમાં પ્રાણુત નામે દેવલોક પ્રાપ્ત કર્યો, જ્યાં શારીરિક તથા વાચિક પ્રવીચાર પણ સમાપ્ત થઈ જાય છે.

આવા દેવલોકને પ્રાપ્ત કરીને, આવતા ભવમાં બધાં જ

પાપ તથા પુણ્ય કર્મોનો નાશ કરવા માટે જે પ્રબળ પુરુષાર્થ કરવાનો છે, તે માટે જાણે વિશ્રામ લઈ રહ્યા ન હોય !

આવા ભગવાનના જીવનમાં હવે ભવભવાન્તરમાં ઉપાર્જિત કર્મોનો નાશ કરવા સિવાય કાંઈ પણ બાકી રહ્યું નથી.

આ રીતે ભગવાન મહાવીરસ્વામીના ૨૬ ભવોમાંથી, ત્રીજા તથા સોળમા ભવની વાત આપણે જાણી. આ બધા ભવોમાં આત્મા એક જ છે, કર્મવશ અવતાર જુદા જુદા છે, છતાં પણ આત્માની શક્તિઓ પૂર્ણ રૂપે વિકસિત થયેલી નહિ હોવાથી; તપ, ત્યાગ, ધારણા વગેરે જેવું જોઈએ તેવું કૃણ આપવામાં અસમર્થ રહ્યાં છે.

ત્રીજા ભવે ચક્રવર્તી ભરતના પુત્રના રૂપમાં વૈરાગ્યપૂર્વક દીક્ષિત થવા છતાં પણ કાયાની સુકોમલતા આત્માને વૈરાગ્યમાં સ્થિર થવા દેતી નથી. સશસ્ત્ર સિપાઈને જોઈને શસ્ત્ર વગરનો પુરુષ ભય પામી જેમ રણમેદાનમાંથી ભાગી જાય છે, તેમ કાયાના સુકોમલતાજન્ય મોહથી મરીચિ મુનિરાજને પણ સંયમનું રણક્ષેત્ર છોડી દેવું પડ્યું હતું.

“આત્માના દુશ્મનો બહિરંગ તથા અંતરંગ એમ બે પ્રકારના હોય છે. તેમાંથી બહિરંગ શત્રુઓ ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરવો સરલ છે, પરંતુ અંતરંગ શત્રુઓને કબ્જે કરવા કોઈ પણ સ્થિતિમાં બધા જીવો માટે સહેલું નથી.”

“બાહ્ય ભોગ્ય તથા ઉપભોગ્ય પદાર્થોનો ત્યાગ કરનારી હજારો-લાખો વ્યક્તિઓ આપણી સામે છે, પરંતુ જીવનમાંથી મિથ્યાત્વ, કષાયભાવ, ઇન્દ્રિયોની ભોગ-લાલસા તથા અજ્ઞાનનો ત્યાગ કરનાર અત્યંત દુર્લભ છે.”

મિરીચિ મુનિરાજ પાસે બાહ્ય ત્યાગ તો સહીસલામત હતો, પરંતુ આંતર પરિગ્રહનો ત્યાગ ન હોવાથી સંયમાનુષ્ઠાનમાં ચલિત થઈ ગયા, પછી તો એક પાપની પાછળ બીજું પાપ તૈયાર રહે છે, તે પ્રમાણે શિષ્ય-લોભે તો બાકી રહેલી આત્મ-જ્યોતિને પણ ખૂંચાવી દીધી.

“આત્મિક જીવનમાં જ્યાં સુધી અપૂર્વકરણ તથા અનિ-વૃત્તકરણની અદ્ભુત શક્તિ પ્રાપ્ત થઈ શકતી નથી, ત્યાં સુધી મોહકર્મનો ગાઢ અધંકાર નાશ પામતો નથી; વૈકારિક ભાવ નિમિત્ત મળતાં જન્યુત થઈ જાય છે, લોભ-રાક્ષસનો તથા ક્રોધ-ભૂતનો પ્રભાવ પણ ઓછો થઈ શકતો નથી.”

એ જ કારણે મિરીચિ મુનિરાજ સંયમસ્થાનથી બ્રહ્મ થયા અને ૧૨ ભવો સુધી ભયંકર મોહાંધકારમાં ભટકતા રહ્યા.

કેમકે આત્મપરિણતિને ટકાવી રાખવી ઘણી જ કઠીન છે, બીમારી પછી મિરીચિને શિષ્યનો લોભ વધતો ગયો અને વૃદ્ધિ પામેલા લોભને જ્યારે અનંતાનુબંધી કષાયનો રસ લાગે છે ત્યારે શાસનનો રંગ ધીમે ધીમે ઘટતો જાય છે અને આન્તર જીવનમાં જ્યારે શાસનનો રાગ નથી રહેતો ત્યારે

માનવ પોતાના સ્વાર્થને માટે જે સમયે જેવું લાગ્યું તેવું આચરણ કરી બેસે છે. આ બધી આન્તર પ્રક્રિયાઓને સ્વાર્થાધ માનવ ભલે ન પણ જાણે તો એ જ્ઞાની ભગવંતોથી આ વાત છાની રહેતી નથી.

સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિમાં અનંતાનુબંધી કષાયનો ક્ષયોપ-શમ કે ક્ષય જેમ મૂળ કારણ છે, તેમ સમ્યક્ત્વથી ભ્રષ્ટ થવામાં અનંતાનુબંધી કષાય જ મુખ્ય કારણ છે.

મરીચિને ઉદ્ભવેલા શિષ્યલોભમાં કયો કષાય હશે ? કેમકે પખવાડીઆની મર્યાદાવાળો સંજ્વલન કષાય કેવળજ્ઞાનના ચાર માસની મર્યાદાવાળો પ્રત્યાખ્યાની કષાય મહાવ્રતના અને વર્ષભરની મર્યાદાવાળો અપ્રત્યાખ્યાની કષાય દેશવિરતિ (શ્રાવક-ધર્મ)ના ઘાત માટે જ નિયત હોવાથી આ ત્રણે કષાયો ગમે તેટલા તીવ્ર હોય તો પણ જીવને પ્રાપ્ત થયેલા સમ્યક્ત્વનો ઘાત કરવા માટે સમર્થ બનતા નથી. પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિ ચારિત્રમોહનીયના ઉદયે આંખના પલકારે જ સાતમી નરક-ભૂમિ સુધી કયાં નથી પહોંચ્યા ? સંજ્વલન, પ્રત્યાખ્યાની કે અપ્રત્યાખ્યાની કષાયો કોઈ કાળે પણ નરક ગતિ પ્રાપ્ત કરાવી શકે તેમ નથી, તેમ છતાં પણ આંખના પલકારે સાતમી નરક સુધી પહોંચી ગયેલા પ્રસન્નચંદ્ર મુનિરાજને સંજ્વલન કષાયમાં અમુક સમય પૂરતું અનંતાનુબંધી કષાયનું મિશ્રણ થતાં જ લાવ-હિંસક બનેલા મુનિરાજ સાતમી નરક સુધી જઈ શક્યા છે.

તેવી રીતે તીવ્રાનુરાગપૂર્વકનો શિષ્યલોભ પણ મરીચિને અનંતાનુબંધી હોવાથી સમ્યક્દર્શનથી ભ્રષ્ટ કરાવવામા સમર્થ બન્યો છે. પરંતુ સમ્યક્ત્વની હૈયાતીમાં જ આયુષ્યકર્મ બાંધેલું હોવાથી ચોથા ભવે દેવલોકને મેળવે છે.

શિષ્યલોભનાં કારણે જિન વચન પ્રત્યે અશ્રદ્ધાળુ બનેલો મરીચિ સમાજની મિથ્યા પ્રતિષ્ઠાના કારણે જીવનના છેલ્લા સમય સુધી પણ મિચ્છામિ દુક્કડં આપી શક્યો નથી. ફળ સ્વરૂપે તે પછીના લાંબા લાંબા આયુષ્યવાળા બાર ભવો સુધી ફરીથી સમ્યક્ત્વ મેળવવાને માટે ભાગ્યશાળી બન્યો નથી.

આ બધી વાતોનું ધ્યાન રાખીને જ કેવળી પરમાત્માઓએ ફરમાવ્યું છે કે, હે જીવ! “તું પ્રતિક્ષણે, પ્રતિઘાડએ, પ્રતિદિવસે અને પ્રતિરાત્રિએ સેવેલા, સેવાયેલા કે અનુમોદેલા વિષયો અને કષાયોનું પ્રતિક્રમણ કરજે” કેમકે પ્રમાદવશ સેવાઈ ગયેલા, સ્મરણમાં લાવેલા, વિષયોનું અને તેનાં કારણે કરાયેલા કે વધારી દીધેલા કષાયોનું જ પ્રતિક્રમણ કરવાનું હોય છે.

મરીચિ મુનિના જીવનમાં પણ લોભ નામનો કષાય હતો પરંતુ તેનું પ્રતિક્રમણ જીવનના છેલ્લા શ્વાસ સુધી પણ કયું નથી માટે અનંત સંસારી બનવા પામ્યો છે.

સંજ્વલન કષાયનું પણ પ્રતિક્રમણ ન કરી શક્યા તો સંભવ છે કે આજે આછા પાતલા દેખાતા કષાયો પણ એક

દિવસે સાધકને અનંતાનુબંધી તરફ લઈ જવામાં સમર્થ બનશે અને સાધક અધઃપતનને પામશે. મરીચિની પણ એ જ દશા થઈ છે.

સોળમા ભવમાં ક્રોધને વશીભૂત થઈને વિશ્વભુતિ મુનિ-રાજ પોતાની સાધનાથી પતિત થઈ ગયા. માનસિક જીવનમાં જ્યારે ક્રોધની માત્રા રહે છે ત્યારે કોઈપણ સાધક આત્મ-કલ્યાણ કરી શકતો નથી, કારણ કે આત્મ-કલ્યાણની સાથે બાહ્ય સાધકતા કરતાં ભાવ સાધકતાની ખાસ આવશ્યકતા રહે છે.

બાવીસમા ભવમાં વિમળ મુનિરાજની શક્તિ ખૂબ જ આગળ વધી ગઈ હતી, છતાં પણ આત્મજીવનમાં હજી સુધી તે શક્તિઓ આવી શકી ન હતી, જેથી સંપૂર્ણ કર્મ-કલેશોનો નાશ થવો સુલભ થઈ શકે.

તથાપિ અજીર્ણનો રોગી જેમ જેમ થોડું થોડું પાણી પીતો જાય છે, તેમ તેમ ઉદરગત મળ આંતરડામાંથી છૂટા પડવાની તૈયારી કરવા લાગે છે, તેવી જ રીતે શુદ્ધ-સાત્ત્વિક તપશ્ચર્યા, નિર્લોભ જીવન, કર્મ-કલેશોના વાતાવરણથી સર્વથા દૂર, બ્રહ્મનિષ્ઠ સાધક પણ પોતાનાં કર્મોના ભારથી પ્રતિક્ષણ હલકો થતો જાય છે.

વિમળ મુનિ પણ આવી સીમા પ્રાપ્ત કરી શક્યા છે જેથી આત્મિક પતન સર્વથા અસંભવિત થઈ ગયું છે.

ધુની આત્મા જેમ 'પોતાની અપૂર્ણ' આરાધનાને પૂર્ણ કરવાના ચક્કરમાં રહે છે, તેવી જ રીતે ત્રેવીસમા ભવમાં ફરી મનુષ્ય અવતારમાં જન્મ લઈને તથા ચક્રવર્તીના ભોગ-વિલાસોનો ત્યાગ કરીને ફરી પોતાની સાધનામાં લાગી ગયા.

અહીં આત્મ-જાગૃતિ અપરંપાર હોવા છતાં પણ કેવળ-જ્ઞાનની ભૂમિકા પ્રાપ્ત ન કરી શક્યા.

પરચીસમા ભવમાં ચરમસીમા પ્રાપ્ત કરેલી સાધના ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ તથા તીર્થંકર નામકર્મની નિકાચના કરવામાં સહાયક બને છે.

સત્તાવીસમા ભવમાં ભગવાન મહાવીરસ્વામી બનતાં પહેલાં ૨૬ ભવોમાં આત્માનું ઉત્થાન તથા પતન આપણે અત્યંત સંક્ષેપથી જાણી શક્યા છીએ.

હવે સત્તાવીસમા ભવનું વર્ણન કરતાં પહેલાં ભારત દેશની થોડી પૂર્વભૂમિકાનું વર્ણન કરીને ભગવાન મહાવીરસ્વામીનું દિવ્ય જીવન આપણે જોઈશું.

વૈતાલ્ય પર્વતથી ભારતવર્ષના બે વિભાગ થાય છે :—
(૧) દક્ષિણાર્ધ ભરત, (૨) ઉત્તરાર્ધ ભરત. મનુષ્યોના ગુણદોષ જેમ સ્વાભાવિક છે, તેમ ક્ષેત્રના ગુણદોષ પણ સ્વાભાવિક હોવાથી દક્ષિણાર્ધ ભરતમાં અરિહંત, ચક્રવર્તી, બળદેવ, વાસુદેવ, પ્રતિવાસુદેવ આદિ મહાપુરુષો જન્મે છે, પરંતુ

ઉત્તરાર્ધ સરતમાં કોઈ પણ મહાપુરુષ જન્મતા નથી, માટે આ ક્ષેત્ર અનાય છેવાથી ત્યાં રહેલા લોકો પણ અનાય છે.

આત્મોન્નતિમાં જેમ ક્ષેત્રની અનિવાર્યતા છે, તેમ કાળની પણ અપેક્ષા રહે છે. જૈન-શાસનમાં કાળચક્રના ઉત્સર્પિણી તથા અવસર્પિણી નામના બે લેદ માન્ય છે, પહેલામાં જમીન વગેરેના રસકસ તથા મનુષ્યનું આયુષ્ય વગેરે લાવ ઉત્તરોત્તર વધતા રહે છે-જેમ કે પ્રથમ તીર્થંકરનું જે આયુષ્ય વગેરે હોય છે, તેનાથી વધતાં વધતાં અન્તિમ તીર્થંકરનું શરીરમાન ૫૦૦ ધનુષ્યનું તથા આયુષ્ય ૮૪ લાખ પૂર્વનું હોય છે તથા અવસર્પિણી કાળમાં પહેલા તીર્થંકર કરતાં અંતિમ તીર્થંકરના આયુષ્ય વગેરેનું માન ઓછું થતું જાય છે; તેથી જ ઋષભદેવના શરીરમાન વગેરેથી ઘટતાં ઘટતાં મહાવીરસ્વામીનું આયુષ્ય ફક્ત ૭૨ વર્ષનું અને શરીર સાત હાથનું જ હતું.

પ્રત્યેક કાળના છ છ વિભાગો (આરાઓ) હોય છે. તેમાંથી પહેલા તથા બીજા આરામાં ભોગપ્રધાનતા તથા પાપ-પ્રધાનતાની તીવ્રતા હોવાથી આ આરાઓમાં અર્થાત્ ઉત્સર્પિણી કાળમાં પહેલો તથા બીજો આરો ૨૧-૨૧ હજાર વર્ષોનો હોય છે અને અવસર્પિણી કાળનો પહેલો આરો ચાર કોડાકોડી તથા બીજો આરો ત્રણ કોડાકોડી સાગરોપમનો હોય છે. આટલા લાંબા સમય સુધી આ આરાઓમાં જન્મ લેનારાઓ સંખ્યાત-અસંખ્યાત જીવોની ધાર્મિક યોગ્યતા ન હોવાથી જ અઙ્ગિહંત આદિ મહાપુરુષોનો જન્મ થઈ શકતો નથી.

જમીનમાં જો ખેતીની યોગ્યતા ન હોય તો તેમાં પડેલો વરસાદ પણ નકામો થઈ જાય છે, તેવી જ રીતે મનુષ્યના જીવનમાં પણ જ્યાં સુધી ભોગ તથા પાપની પ્રધાનતા રહે છે, ત્યાં સુધી મહાપુરુષોનો જન્મ થતો નથી. જ્યારે ત્રીજા તથા ચોથા આરામાં ધાર્મિકતા ઉત્પન્ન થવાનો કાળસ્વભાવ હોવાથી જ આ બે આરાઓમાં અરિહંતોનો જન્મ થાય છે તથા કાળાનુસાર ચક્રવર્તી, બળદેવ, વાસુદેવ આદિનો પણ જન્મ થાય છે.

ખેડૂત પોતાની ઉદરપૂર્તિ માટે જમીન ખેડીને ખેતીને યોગ્ય જમીન તૈયાર કરે છે, તે જ પ્રમાણે ભાવદયાના મહાસાગર તીર્થંકરોના આત્માઓ પણ ભોગપ્રધાન તથા પાપપ્રધાન બનેલા મનુષ્યોને, સમાજને, દેશને-ધર્મને માટે યોગ્ય બનાવી દે છે. પછી તો ધર્મ તથા ધાર્મિકતા ખૂબ-કૂલે ફાલે છે, જેથી માનવતાનો વિકાસ ચરમસીમા સુધી પહોંચી જાય છે અને અનેક આત્માઓ ભવ-સમુદ્રને તરી જાય છે, જ્યારે અનેક આત્માઓ તેને યોગ્ય બને છે.

આ પ્રમાણે ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી બંનેમાં ૨૪ તીર્થંકર, ૧૨ ચક્રવર્તી, ૬ બળદેવ, ૬ વાસુદેવ, ૬ પ્રતિવાસુદેવ જેવા ૬૩ મહાપુરુષો જન્મ લે છે.

જૈન-શાસનની પદ્ધતિ પ્રમાણે આ બે આરા સદ્ધ્યુગના નામે ઓળખાય છે. ઉત્સર્પિણી કાળના પાંચમા આરાનું પ્રમાણ ત્રણ કોડાકોડી સાગરોપમ તથા અવસર્પિણી કાળના પાંચમા

આરાનું પ્રમાણ ૨૧ હજાર વર્ષ છે—આ કાળમાં કોઈ પણ તીર્થંકર વગેરે મહાપુરુષોનો જન્મ થતો નથી.

છતાં પણ જૈન ધર્મ, જૈન તીર્થ, સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક તથા શ્રાવિકા ઉપરાંત જૈન પ્રવચન રહે જ છે અને જીવોની પોત પોતાની યોગ્યતા પ્રમાણે ધર્મનું આચરણ (પાલન) પણ થતું રહે છે.

અત્યારે આ ભરતક્ષેત્રમાં પાંચમો આરો ચાલી રહ્યો છે.

ભગવાન મહાવીરસ્વામીના પૂર્વવર્તી ૨૩ તીર્થંકરો થઈ ચયા છે.

(૧) ઋષભદેવ	(૯) સુવિધિનાથ	(૧૭) કુંથુનાથ
(૨) અજિતનાથ	(૧૦) શીતલનાથ	(૧૮) અરનાથ
(૩) સંભવનાથ	(૧૧) શ્રેયાંસનાથ	(૧૯) મલ્લિનાથ
(૪) અભિનંદન	(૧૨) વાસુપૂજ્ય	(૨૦) મુનિસુવ્રત
(૫) સુમતિનાથ	(૧૩) વિમળનાથ	(૨૧) નમિનાથ
(૬) પદ્મપ્રભુ	(૧૪) અનંતનાથ	(૨૨) નેમિનાથ
(૭) સુપાર્શ્વનાથ	(૧૫) ધર્મનાથ	(૨૩) પાર્શ્વનાથ
(૮) ચંદ્રપ્રભુ	(૧૬) શાંતિનાથ	(૨૪) મહાવીરસ્વામી

આ ચોવીસ તીર્થંકરોમાં સૌથી પહેલા ઋષભદેવ તીર્થંકર થયા. ત્રીજા આરાના લગભગ અંતિમ ચરણમાં આ તીર્થંકર ભગવંતો જન્મે છે. તે પહેલાનો ત્રીજો તથા પહેલો અને બીજો આરો ભોગપ્રધાન હોવાથી કદપવૃક્ષો દ્વારા જ યુગલિયા-

ઓનું પાલનપોષણ થતું હતું. એથી માનવધર્મનો સર્વથા અભાવ હતો. નાભિ કુલકરને ત્યાં મરુદેવી માતાની કુક્ષિથી ભગવાનનો જન્મ થયો, તેઓ બાલ્યકાળથી જ મનનશીલ, દીર્ઘદષ્ટા, ઉદાર, દયાના સાગર તથા મતિ-શ્રુત અને અવધિ-જ્ઞાનથી યુક્ત હતા. તેમનું બાહ્ય શરીર પણ મનોહર, સદ્-લક્ષણોથી યુક્ત, અંગોપાંગની ઝેનમૂન સુંદરતાવાળું હતું તથા આંખોમાં અનહદ માનવપ્રેમ, હૃદયમાં જીવ માત્ર પ્રત્યે મૈત્રી-વાવનાનો વિકાસ તથા મસ્તિષ્કમાં અગાધ જ્ઞાનની ગરિમાથી ઋષભ-કુમાર સૌના વિશ્વાસભાજન તથા પ્રિયપાત્ર બની ગયા હતા.

આ તરફ યુગલિયાઓના ભોગપ્રધાન જીવનમાં પણ કાળના પ્રભાવે કલ્પવૃક્ષોના રસ-કસની હાનિને લીધે કષાય-કલેશ વધવા લાગ્યો, ત્યારે નાલિકુલકરે ઋષભને પ્રથમ રાજા તરીકે નિયુક્ત કર્યા. તેઓ ભારતભૂમિના સર્વ પ્રથમ રાજા થયા. દયાળુ ઋષભ રાજાએ “ વયાહિયાએ ઉવદિસદ્ ” એ સૂત્ર પ્રમાણે યુગલિયાઓને માનવ-ધર્મમાં પરિવર્તિત કરવા દરેક પ્રકારની કળાઓનું જ્ઞાન આપ્યું. જેમાં ભોજન, પાન, વસ્ત્ર, નાપિત, છુદાર, ઘોળી, કુંભાર વગેરે વ્યવહાર કળાઓ તથા અંગકાણિત તથા લેખનના ઉપરાન્ત પુરુષોની ૭૨ કળાઓ તથા સ્ત્રીઓની ૬૪ કળાઓ શીખવીને તથા અમુક અમુક રાજ્યોનો કારભાર અમુક અમુક પુત્રોને સોંપીને સંપૂર્ણ પરિચ્છિન્ન ત્યાગ કરીને ભગવાન સ્વયં પ્રવ્રજિત થયા; જેમાં ગૃહસ્થાશ્રમ, પુત્રપરિવાર, રાજ્યપાટ, યાવત્ કાયાની માયાને પણ છોડી દીધી તથા ભવભવાન્તર

૩૨ ભગવાન મહાવીરસ્વામીનું
દીવ્ય જીવન

કરેલાં કામ-ક્રોધ-માન-માયા-લોભ વગેરે અંતરંગ શત્રુઓનું
સર્વથા દમન કર્યું.

બાહ્ય પરિગ્રહથી આંતર પરિગ્રહ વધે છે અને વધેલો
આંતર પરિગ્રહ આત્માની ઉન્નતિમાં બાધક બને છે, પરંતુ
પૂર્ણ શક્તિસંપન્ન તીર્થંકરોના આત્માઓ બંને પ્રકારના
પરિગ્રહનો ત્યાગ કરવામાં સમર્થ હોય છે.

જીવમાત્રના પિતામહુ ભગવાન ઋષભદેવ પોતાની કઠોર
સાધનામાં મસ્ત રહ્યા અને કેવળજ્ઞાનની જ્યોત પ્રાપ્ત કરી.

ભગવાનનો મહાવ્રતધર્મ એવા પ્રકારનો હતો કે જેના
માધ્યમથી જ તેઓ માનવમાત્રનો ઉદ્ધાર કરવામાં સમર્થ
બન્યા અને અગણિત જીવોનો ઉદ્ધાર કર્યો.

‘ સર્વવાઓ પાણાદિવાયાઓ વેરમણ ’

‘ સર્વવાઓ મુસાવાયાઓ વેરમણ ’

‘ સર્વવાઓ અદિત્તાદાણાઓ વેરમણ ’

‘ સર્વવાઓ મેહુણાઓ વેરમણ ’

‘ સર્વવાઓ પરિગ્રહાઓ વેરમણ ’

અર્થાત્ સર્વ જીવોની પ્રાણહત્યા-મન, વચન, કાયાથી,
કરવા, કરાવવા તથા અનુમોદવાનો હું ત્યાગ કરું છું.

એવી જ રીતે સર્વ અસત્ય, સર્વ ચૌર્યકર્મ, સંપૂર્ણ
મૈથુન કર્મ તથા સર્વ પરિગ્રહનો પણ હું ત્યાગ કરું છું.

ઋષભદેવના સમવસરણમાં તથા ત્યાર પછીના બધા તીર્થ-કરોના સમવસરણમાં તથા તેઓના શાસનમાં રહેનારા સાધુઓ તથા સાધ્વીઓ માટે મહાવ્રતધર્મનું પાલન સર્વથા અનિવાર્ય છે. સમવસરણમાં ગિરાજમાન આદિબ્રહ્મા, ચતુર્મુખ લગવાન ઋષભદેવે જે ઉપદેશ આપ્યો તેને વેદ કહે છે. આ પ્રમાણે પહેલા તીર્થકરથી લઈને ત્રેવીસમાં તીર્થકર લગવાન પાર્શ્વનાથ સુધી બરાબર અવિચલરુપે જૈન-શાસનની જ્યોતિ સંસારના માનવમાત્રને અહિંસાનો પ્રકાશ આપવામાં સમર્થ બની છે. તથાપિ વચ્ચે વચ્ચે હિંસાદેવીનું તાંડવનૃત્ય પણ પોતાનું જોર બતાવી ગયું છે. પરિણામે વેદોમાં પશુહિંસાના મંત્રો પણ પ્રવિષ્ટ થઈ ગયા. ત્યાર બાદ “ વૈદિકી હિંસા હિંસા ન ભવતિ ” એ ઉક્તિએ પોતાનું વર્ચસ્વ જોરથી જમાવ્યું અને જૈન-શાસને વેદો તરફ ઉદાસીનતા સેવી.

લગવાન મહાવીરસ્વામી અંતિમ તીર્થકર હતા.

મહાવીરસ્વામીનો સત્તાવીસમો ભવ

અનાદિ કાળથી પરિબ્રમણ કરતા લગવાન મહાવીરસ્વામીનો આ છેલ્લો ભવ છે; જ્યાં તેઓ અંતિમ સાધના કરીને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવામાં સમર્થ બને છે.

માટે આ ભવને વિસ્તારથી સમજવો એ જ આપણા માટે અતિ આવશ્યક છે.

જન્મ :

દેવ તથા ઈન્દ્રોની અમરાવતી નગરીમાં ભોગપ્રધાન જીવોનો જન્મ થાય છે. જ્યારે બિહાર પ્રાંતમાં આવેલા ક્ષત્રિયકુટુંબ નગરના મહારાજ સિદ્ધાર્થની રાણી ત્રિશલાની કુક્ષિથી યોગિનાથ ભગવાનનો જન્મ થયો છે.

રાજા ખૂબ જ પવિત્ર, સૌમ્ય, સદાચારપૂર્ણ અને ભગવાન પાર્શ્વનાથના શાસનની મર્યાદામાં પૂર્ણ શ્રદ્ધા ધરાવનાર હતા. તીર્થંકરોની શાસન-મર્યાદાનો સીધો સાદો અર્થ એ છે કે- તેઓએ બતાવેલાં વ્રત-નિયમને આત્મસાત્ કરીને જીવનને ધન્ય બનાવવું.

જ્યારે ત્રિશલા માતા વૈશાલી ગણતંત્રના અધિનાયક એટક મહારાજના બહેન હતા; જેમની ખાનદાનીની પ્રત્યેક નસમાં, પ્રત્યેક રક્તાબિન્દુમાં અને પ્રત્યેક શ્વાસોચ્છવાસમાં જૈન ધર્મની મર્યાદા હતી, એટલે સ્વાભાવિક છે કે માતાનું જીવન-આંતરજીવન ગૃહસ્થાશ્રમની મર્યાદાથી સંપન્ન હતું, તપ અને ત્યાગને કારણે ઘણા દુર્ગુણોથી પર હતું.

આવા રાજા-રાણીના ઘરે જ તીર્થંકરોનો જન્મ થવો સુસંગત છે.

ભગવાન પાર્શ્વનાથના નિર્વાણ પછી થોડા જ વખત બાદ દેશમાં હિંસા-પ્રધાનતા અને અહિંસા-પ્રધાનતાને કારણે બે વિભાગ પડી ગયા હતા; જ્યારે દેશ તથા સમાજમાં પંડિત-

મહાપંડિત-રાજ્ય સત્તાધારી અને શ્રીમંતોના બે અખાડા બની ગયા હતા ત્યારે દેશમાં બરબાદીની બોલબાલા વધતી જતી હતી.

ભગવાન મહાવીરના જન્મ પહેલાં જ દેશની પરિસ્થિતિ ખૂબ ખરાબ હતી. અગણિત પશુઓ તથા પક્ષીઓનું ધર્મને નામે મંત્રો દ્વારા યજ્ઞકુંડમાં બલિદાન અપાતું હતું; તથા સત્તાધારી અને શ્રીમંત વર્ગ મદિરાપાનમાં સર્વથા ભાન ભૂલી સાતેય વ્યસનોમાં મસ્ત હોતો. એક પાપની પાછળ બીજા પાપોની પરંપરા ચાલે છે, તેથી એક સમય એવો પણ આવી ગયો કે જ્યારે પોતાની ધર્મપત્નીના હાથની બનાવેલી રસોઈ ખાવી તે પણ પાંડિત્ય-ગર્વિષ્ટ પંડિતોને માટે પાપ જેવું બની ગયું.

આવા વિકટ સમયમાં જ્યારે સંસારના કાને એ વાત પડી કે તીર્થંકરના જન્મને સૂચિત કરનારા ૧૪ સ્વપ્નો ત્રિશલા રાણીએ જોયા છે, ત્યારે અહિંસાપ્રધાન ભાગ્યશાળીઓને એક આશ્વાસન મળ્યું અને નવ મહિના આઠ દિવસ પછી સંસારને પૂર્ણ વિશ્વાસ થઈ ગયો કે વર્ધમાનકુમાર(મહાવીરસ્વામી)નો જન્મભાલિષેક મેરુપર્વત પર ઇન્દ્રો તથા અગણિત દેવોએ કર્યો છે.

સર્વોત્કૃષ્ટ પુણ્યશાળી તીર્થંકરોનો જન્મ ચાર અતિશય તથા ત્રણ જ્ઞાનયુક્ત હોય છે, તેથી મનુષ્યના મનમાં હિંસાને સ્થાને અહિંસા, દુરાચારને સ્થાને સંયમ તથા ભોગ-વિલાસને

સ્થાને તપ-ત્યાગની રેખા સ્પષ્ટ તથા અસ્પષ્ટ રૂપે ઉપસવા લાગે છે. ખીજના ચંદ્રમાની જેમ વૃદ્ધિ પામતા ભગવાનની આસપાસ સંસારના માયાવી ચક્રમાં શંકાશીલ અનેલા રાજકુમારો, રાજકુમારિકાઓ, શ્રીમંતો, પંડિતો, મહાપંડિતો તથા રાજ્ય સત્તાધારી વર્ગોનું જૂથ જામવા લાગ્યું અને બધાને એક આશ્વાસન મળી ગયું કે વર્ધમાનકુમાર જ આપણા માટે એક દિવસ “ તિન્નાણં-તારયાણં ” નું સ્થાન ગ્રહણ કરનારા થશે; એટલા માટે જ માનવતાના પરમ પૂજારી ભગવાન દ્રવ્યથી તથા લાવથી અજાતશત્રુ જેવા બની ગયા.

ગૃહસ્થ જીવનની અદ્વિતીય વિશેષતાઓ

ધર્મના નામે અત્યન્ત અધઃપતન પામેલ મનુષ્ય માતા-પિતાની ભક્તિથી સર્વથા દૂર રહે છે-જે જીવનના અમૂલ્ય તત્ત્વને બરબાદ કરનારો ભયંકર દુર્ગુણ છે.

લોકોત્તર મહાપુરુષોનું જીવન-કવન દયાત્મક હોવા છતાં પણ પ્રેરણાત્મક હોય છે. એથી કુક્ષિમાં રહેતા, “ મારી માતાને મારા હલનચલનથી પીડા ન થાય ” એ માટે ભગવાને પોતાના શરીરને સંકોચી લીધું. આ પ્રમાણે માતૃવત્સલ ભગવાન સંસારના જીવોને જાણે કહી રહ્યા છે :-

“ હે ભાગ્યશાળીઓ ! આ સંસારમાં જીવન ઉત્થાનના મૂળમાં માતૃભક્તિ સર્વથા અનિવાર્ય છે. એનાથી શારીરિક તથા આધ્યાત્મિક જીવન સુંદર, સ્વચ્છ તથા સદાચારી બને

છે. આત્મિક શૂરવીરતાના અભાવમાં શારીરિક શૂરવીરતા ફક્ત પશુતાને આમંત્રણ આપે છે અને શારીરિક શૂરવીરતાના અભાવમાં આત્મિક શૂરવીરતા પ્રાયઃ ફળ આપતી નથી. ”

લગવાન બંને રીતે પૂર્ણ સશક્ત હતા, તેથી સમવયસ્ક મિત્રોની સાથે રમતા હતા ત્યારે તેમણે સર્પનું રૂપ ધારણ કરેલા દેવને દૂર ફેંકી દીધો હતો તથા રાક્ષસનું રૂપ ધારણ કરેલા દેવને મુદ્રિના પ્રહારથી સર્વથા વામન બનાવી દીધો હતો.

ત્રણ જ્ઞાનના માલિક લગવાનને જ્યારે પાઠશાળામાં ભણવા માટે લાવવામાં આવ્યા ત્યારે ભણવા આવેલા લગવાને પોતે જ જ્યારે પંડિતોના મનની શંકાઓનું સમાધાન કર્યું, ત્યારે તો આખું જગત લગવાનની જ્ઞાનગરિમા પ્રત્યે ક્રિદા ક્રિદા થઈ ગયું. તે સમયે જ સંસારને ખાત્રી થઈ ગઈ કે આ લગવાન-જીવોને “ મુક્તાન્ મોયગાન્ ” થઈને, મુક્તિ-માર્ગે આપનારા થશે.

વૈવાહિક જીવનમાં વર્ધમાનસ્વામીની ધર્મપત્નીનું નામ યશોદા હતું અને પુત્રીનું નામ પ્રિયદર્શના હતું; પરંતુ એ નિશ્ચિત છે કે તેમનું આ જીવન થોડા સમય સુધી જ રહ્યું છે.

માતા પિતાના સ્વર્ગવાસ પછી પણ પિતા તુલ્ય પોતાના મોટા ભાઈ નંદિવર્ધન મહારાજના આગ્રહવશ, લગવાન વર્ધમાનકુમાર બે વર્ષ સુધી વધારે ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહ્યા, તથાપિ તેમનું આધ્યાત્મિક જીવન ઉત્તરોત્તર મનનશીલ બનતું ગયું.

સંસારનાં મુખ-દુઃખોના મૂળ કારણ પર મનન કરતાં ભગવાને વિચાર્યું કે, “ જીવ માત્ર પોતે જ કરેલાં દુષ્કૃત્ય, દુરાચાર, અજ્ઞાન, મિથ્યાત્વ વગેરેને લીધે દુઃખી થાય છે. આ દુઃખોનું નિવારણ શ્રીમંતાઈ તથા સત્તાથી ક્યારેય પણ થઈ શકતું નથી, કારણ કે આ બંને તત્ત્વો પણ એક માનસિક રોગ છે અને જે પોતે માનસિક રોગી હોય, તે બીજાને રોગમુક્ત કરી શકતો નથી. માટે આત્માના કદર શત્રુ સમાન શ્રીમંતાઈ તથા સત્તાનો સર્વથા ત્યાગ કર્યા સિવાય તથા તપશ્ચર્યાની આગમાં આત્માનો સંપૂર્ણ મેલ ધોયા વિના અનંત શક્તિઓની પ્રાપ્તિ સુલભ થઈ શકતી નથી.

“ જો સંસાર દુઃખી, ભાવરોગી, અજ્ઞાની તથા મિથ્યાજ્ઞાની બનેલો રહે, ધર્મના નામે પંડિતોની ધૂત્તવાણી આડુ રહે અને શ્રીમંત તથા રાજસત્તાધારી વ્યક્તિઓના હૃદયમાં રહેલી પાપવાસનાનો અંત ન આવે તો તેઓના પંજમાં કરોડોની સંખ્યામાં ફસાયેલી સાધારણ જનતાને બેહાલ મરવા સિવાય બીજો એક પણ માર્ગ રહે નહિ. ”

“ આજે દેશનો સેવક વર્ગ-જેમાં હરિજનો તથા પતિત-દલિત જાતિઓનો સમાવેશ થાય છે, તે અત્યંત ખરાબ રીતે આ શ્રીમંતોના તથા સત્તાધારીઓના બેહુકમીલર્યા શાસનમાં દબાઈ ગયો છે તથા જગદંબા સ્વરૂપ નારી જાત માર-પીટ ચઢી કરતી અત્યંત દયનીય દશા ભોગવી રહી છે. ”

“ જે દેશ, સમાજ, ગામ તથા ઘરમાં સ્ત્રીજાત નિરક્ષર હોય, દબાચેલી ભાવનાવાળી હોય તથા પુરુષોની પાપવાસનાનો શિકાર બનેલી હોય તો તે દેશ, સમાજ તથા ઘરના પુરુષો ક્યારેય પણ આધ્યાત્મિક બની શકતા નથી. આધ્યાત્મિકતાના અભાવમાં માનવીય શક્તિઓ રાક્ષસનું રુપ ધારણ કરીને જન-માનસ તથા દેશને અધઃપતનના રસ્તે ધકેલવા સિવાય બીજું કંઈપણ કરી શકતી નથી. ”

“જેઓની સેવા લીધા સિવાય મનુષ્યસમાજ તંદુરસ્ત, સ્વચ્છ તથા પ્રસન્નચિત્ત કોઈ પણ સંજોગોમાં થઈ શકતો નથી, એવા હુરિજનો પ્રત્યે અત્યાચાર, અનાચાર વગેરે અત્યંત નિંદનીય તથા રાક્ષસી કર્તવ્ય છે. ”

“ એમ લાગે છે કે આ બધું પેટભરા સ્વાર્થી પંડિતો તથા જાતિ-કુળના ધમંડના ચક્કરમાં ફસાયેલા અહંકારી ધન-વાનો તથા પોથીપંડિત સાધુઓની માયાજાળ છે. ”

લગવાન વર્ધમાનકુમારની આ પ્રકારની ચિંતવનધારા જોર પકડતી ગઈ અને સર્વોત્કૃષ્ટ ભાવદયાને વશીભૂત થઈને તેઓ સંપૂર્ણ સંસાર તથા પોતાની કાયાની માયાને પણ છોડી દેવા માટે તૈયાર થયા. પોતાની પાસે જે કંઈ હતું તે ગરીબોને, અનાથોને દાનમાં આપી દીધું. હવે લગવાન પાસે દેહ સિવાય કંઈ પણ રહ્યું ન હતું. —

જો કે ત્યાગ તથા તપોધર્મ અત્યંત કઠિન માર્ગ છે. તથાપિ હજારો, લાખો અને કરોડો માનવો તથા એકાવતારી લોકાંતિક દેવોનો એક જ અવાજ હોતો કે હવે ભગવાન દીક્ષા સ્વીકાર કરીને લાંબા કાળથી ખુઝાઈ ગયેલી ‘કેવળજ્ઞાનની જ્યોત’ ફરી પ્રકાશિત કરે અને તે માટે ભગવાને દીક્ષા અંગીકાર કરી.

અગ્નિમાં અશુદ્ધિઓ બળી જવાથી, જેમ સુવર્ણ શુદ્ધ થાય છે, તેમ તપશ્ચર્યા રૂપી અગ્નિમાં ભવપરંપરાનાં કરેલાં કર્મોરૂપી અશુદ્ધિઓનું દહન થવાથી આત્મા શુદ્ધ થાય છે. ભગવાને પણ નવાં આવતાં બધાં પાપોને, પાપભાવનાઓને, અશુદ્ધ વૃત્તિઓને તથા પ્રવૃત્તિઓને સંવર-ધર્મ દ્વારા રોકી દીધાં અને બાહ્ય તથા આભ્યંતર તપ દ્વારા પૂર્વસંચિત કર્મોને નિર્મૂલ કરતા ગયા. પરિણામસ્વરૂપ ભગવાનના બંને પ્રકારનાં જીવન અત્યંત શુદ્ધ થયાં અને સમભાવની વૃદ્ધિ થતી ગઈ.

“કારણ કે બધા જીવોના અપરાધોને સહન કરવા તથા સંસારસમુદ્રમાં ડૂબતા જીવોને પાપમુક્ત કરીને મુક્તિ તરફ લઈ જવા એ જ દીક્ષાધર્મનું અંતિમ ધ્યેય (ચરમ લક્ષ્ય) છે.”

આ જ કારણે, એક દિવસ દીક્ષા પછી, એક આશ્રમમાં ભગવાન સ્થિર રહ્યા, કુલપતિએ રહેવા માટે એક ઝૂંપડી આપી, બીજી પાસે અનેક ઝૂંપડીઓ તે આશ્રમમાં હતી. ઘાસના અભાવમાં ગાયો આવતી અને ઝૂંપડીનું ઘાસ ખાઈ જતી

હતી. બીજી જગ્યાએ ગાયોને લાકડીઓનો માર પડતો હતો, પરંતુ મોહમાયાના ત્યાગનું ચરમ લક્ષ્ય પ્રાપ્ત કર્યું છે એવા મહાવીરસ્વામી ગાયોને હાંકતા કે તિરસ્કારતા નથી અને હાંકે કે તિરસ્કારે પણ કેમ ? લગવાન તો ચરાચર સૃષ્ટિ પ્રત્યે દયાના સાગર છે અને....

“ગોધન માનવ સમાજને સમૃદ્ધ કરનારું, મનુષ્ય માત્રને બળ બુદ્ધિ આપનારું તથા પોતાના ધી, દૂધ, માખણ, છાસ તથા છાણ, મૂત્ર વગેરે દ્વારા જીવ માત્ર પર ઉપકાર કરનારું અને મર્યા પછી પણ પોતાનાં ચામડાંથી ખૂબ ભલું કરનારું છે.”

જે દેશમાં ગોધનનો નાશ થાય છે ત્યાં—

૧. માનવતા ચાલી જાય છે અને દાનવતા આવે છે.
૨. આબાદી જાય છે અને ખરબાદી આવે છે.
૩. ત્યાગ, તપ જાય છે અને લોગ-વિલાસિતા વધે છે.
૪. ખેતીવાડીનું ઉત્પાદન ઘટે છે અને જનતા બેકાર બને છે.
૫. ગરીબોની રોજી-રોટી (આજીવિકા) જાય છે અને ગરીબ વધારે ગરીબ થાય છે

આ પ્રમાણે માનવ-સમાજના અમૂલ્ય ધન(ગોધન)નો તિરસ્કાર પણ પ્રકૃતિનું અદ્દહાસ્ય છે.

પરન્તુ સ્વાર્થાંધ તથા લોભાંધ, શ્રીમંત તથા સત્તાધારી વર્ગના સમૂહથી આ ગોધનની ઉપેક્ષા થઈ, જે દેશની ખરબાદીનું મૂળ કારણ છે, કારણ કે દેશની સાધારણ જનતા તો પોતાની આજીવિકા મેળવવા પાછળ જ જીવન પૂર્ણ કરવામાં વ્યસ્ત છે, જ્યારે ઉચ્ચ વર્ગ પાસે અનહદ ધન છે, સત્તા છે; એટલા જ માટે આત્મ-સંયમના અભાવમાં આ ખંને વસ્તુઓનો દુરુપયોગ થવો સર્વથા અનિવાર્ય છે. એ જ કારણ છે કે પોતાની સુખ-સાહિબી આગળ તથા સ્વયં પોતાની પરવા (સ્વાર્થી ભાવના) સિવાય તેઓની પાસે પરમાર્થ જેવી કોઈ વસ્તુ નથી. એથી દેશની શૃંગલા, જન સાધારણનું હૃદય અને પંડિતોની શિખા આ ખંનેના હાથમાં જ રહે છે. તેથી સંસારની, સદાચારની, અહિંસાધર્મની અને દયાદાનની એક પણ સમસ્યાનો ઉકેલ આવી શકતો નથી.”

ગોધન પ્રત્યે દયાભાવના સ્વામી ભગવાન મહાવીરસ્વામીએ જાણે સંસારને મૌન ઉપદેશ જ ન આપ્યો હોય કે હે ભાગ્યવાનો ! “સુખ તથા સમૃદ્ધિ આકાશથી વરસતી નથી, પરન્તુ પોતાની રાક્ષસી પ્રવૃત્તિઓ તથા વૃત્તિઓ એ જ પોતાનો તથા સંસારનો નાશ કરવાનું કારણ છે.”

“ગોધન કુદરતી બક્ષીસ છે—માટે આપણે તેને ગૌમાતા કહીએ છીએ, બીજાઓ પણ તેને ગૌમાતા કહે છે; માટે ગાયોને તથા બીજા પશુધનને મારવાની ઈચ્છા, માંસ ભોજનની ઈચ્છા, લોહીની ઈચ્છા તથા તેનાં ચામડાંના વ્યાપારથી લાભો

રૂપિયા કમાવાની ઇચ્છા એ જ માનવ-સમાજમાં ભૂખમરો, રોગ, ઉપદ્રવ, અતિવૃદ્ધિ, અનાવૃદ્ધિનું મૂળ કારણ બને છે, કારણ કે જે પ્રકૃતિએ માનવ-સમાજને બધું જ આપ્યું છે, તે જ પ્રકૃતિનો માનવ જો વેરી બને, ઉપકાર ભૂલી જાય તો એ જ પ્રકૃતિ માનવના જીવનને પણ સુખ, શાંતિ તથા સમાધિ-રહિત બનાવી દે છે.”

જગદુદ્ધારકેતવનો ઉત્કૃષ્ટ નમૂનો

જીવનની ઉત્કાન્તિનો ત્યાગ કરી, અપકાન્તનો સ્વીકાર કરનારા એક મુનિનો જીવાત્મા ભયંકર વનમાં ચંડકૌશિક નામે મહાહિંસક, અત્યંત ક્રોધી, દષ્ટિવિષ, મહાસર્પરાજના રૂપે ઉત્પન્ન થઈને રહેતો હતો. તેની આંખમાં જ વિષ હોવાને કારણે અમુક હદ સુધી રહેનારા પશુ, પક્ષી તથા જે કોઈ મનુષ્યો ઉપર પણ તેની દૃષ્ટિ પડતી હતી, તેને તત્કાલ ચમરાજના અતિથિ થવું પડતું હતું. છદ્મસ્થ મુનિજીવનમાં વિહાર કરતાં કરતાં ભગવાન તે જ રસ્તે જઈ રહ્યા હતા. અનેક લોકોએ તેમને તે રસ્તે જતા રોક્યા પણ ખરા! પરંતુ જીવમાત્રના ઉદ્ધારની ભાવનાવાળા ભગવાન કેમ રોકાય ?

તે જ વનમાં ભગવાન સૌમ્ય મુદ્રામાં ધ્યાનસ્થ થઈ ગયા. ત્યાં સર્પરાજ આવે છે અને ભગવાનને જોતાં જ ક્રોધની ચરમ સીમામાં આવીને ભગવાન ઉપર જાણે પોતાનું ચરમ અસ્ત્ર ફેંકતો ન હોય તેમ ચરણોમાં જોરથી ડાંખ મારે છે, પરંતુ

જેણે ક્ષમાધર્મની ચરમ સીમા પ્રાપ્ત કરી છે—એવા ભગવાન હજી પણ શાંત હતા, સૌમ્ય હતા અને પ્રસન્ન મુદ્રામાં ઊભા હતા. ક્રોધી, વૈરી અને લડાયક જીવનું જ્યારે અંતિમ શસ્ત્ર પણ નિષ્ક્રિય બની જાય છે, ત્યારે સર્વથા લાચાર બનેલો તે જીવ તે શત્રુની સામે એક જ દૃષ્ટિથી જોઈ રહે છે, ચંડકૌશિક સર્પરાજની પણ એ જ દશા થઈ. તે જ સમયે નિઃસહાય તથા વિચારધારાઓમાં ખોવાયેલા સર્પરાજને ભગવાને કહ્યું, “હું ચંડકૌશિક ! કાંઈક તો સમજ ! કાંઈક તો વિચાર ! આ બધું શા માટે ? આટલું ઝનૂન પણ કેમ ? આખરે તો મરનારને કાંઈ નુકસાન થતું નથી, પરંતુ બીજાને મારનાર, ગાળ આપનાર, ક્રોધ કરનારને તો કેટલાંય લવો સુધી વગર મોતે મરવું પડે છે અને તેની સંસારયાત્રા લવપરંપરા લંબાય છે; ત્યાં પણ સર્વત્ર દુઃખ, દારિદ્ર્ય, વિયોગ અને મારજૂડ તેના ભાગ્યમાં રહે છે.”

“માટે હું ચંડકૌશિક ! જરા પોતાના અંતરાત્માને જ ઓળખી લે. એક દિવસ તું કોણ હતો ? અને આજે કોણ છે ? એક દિવસ જીવમાત્રને અભયદાન આપવાનું વ્રત ધારણ કરનાર તું કયાં ! અને આજે બધાને મારનાર તું કયાં !”

જાણે ભગવાનની આ દિવ્યદૃષ્ટિથી મહાહિંસક ચંડકૌશિક સર્પરાજની અંતર્દૃષ્ટિ ખુલી ગઈ, પછી તો તેણે ભગવાનનાં ચરણોમાં મસ્તક ઝૂકાવી દીધું અને કરેલાં પાપોનું પ્રાયશ્ચિત

કરવાનો દઢ નિશ્ચય કરીને અનશન આદર્યા તથા પોતાની ફેણને રાફડાની અંદર રાખી દીધી અને નરકમાં જવાની યોગ્યતાવાળો સર્પ દેવલોકનો માલિક થયો.

દીન દુઃખી જીવો પ્રતિ દયાસાગર ભગવાન

દીક્ષા લેતી વખતે ભગવાને જ્યારે બધાં જ વસ્ત્ર, આભૂષણ વગેરેનો ત્યાગ કર્યો, ત્યારે ઇન્દ્ર મહારાજે ભગવાનના ખભા પર એક દેવદુષ્ય રાખી દીધું, પરંતુ થોડા જ સમય પછી એક દિવસ, દીન-અનાથ બ્રાહ્મણ ભિક્ષુક ભગવાન પાસે આવ્યો અને યાચના કરી, ત્યારે ભગવાને તે દેવદુષ્યમાંથી અર્ધો ટુકડો તેને આપી દીધો અને બાકીનો અર્ધો ભાગ એક દિવસ આપો-આપ ખભા પરથી પડી ગયો. તેને પણ તે બ્રાહ્મણે ઉપાડી લીધો અને હંમેશનો દરિદ્રી ભિક્ષુક શ્રીમંત બની ગયો. એ તો સાચું છે કે ભગવાને દીક્ષા લીધા પછી પણ વસ્ત્રદાન આપ્યું અને જાણે આ પ્રવૃત્તિથી જ પોતાના અનુયાયીઓને મૌન ઉપદેશ આપતા ભગવાને કહ્યું કે :—

(૧) સમાજના દીન, દુઃખી તથા દરિદ્રીની કરુણાર્દ્ર ચીસ સાંભળીને પણ જે ચૂપ અને નિષ્કર્મણ્ય રહે છે, તે માનવ તથા માનવતાનો દ્રોહી બની સંપૂર્ણ સામાજિક જીવનમાં વિષમતાનો ભયંકર રોગ વધારનાર બનશે.

(૨) જે સમાજના ધનવાનો તથા ધર્માચાર્યો પાસે ગરીબોનો પોકાર સાંભળવા માટે કાન નથી, એવા ધનવાનો તથા

ધર્માચાર્યોથી સમાજ તથા દેશની આબાદીને બરબાદ થવા સિવાય બીજો માર્ગ નથી.

(૩) જે ધનવાનો પોતાના સમાજને લોજન, ઔષધ તથા વસ્ત્ર પણ આપી શકતા નથી, એવા ધનવાનોથી સમાજનું કાંઈ પણ ભડું થશે એ આકાશના પુષ્પો ચૂંટવા જેવી અસંભવિત વાત છે.

ભગવાનના મૌન જીવનનો આ જ ઉપદેશ છે કે બધાને આપીને લોજન કરો. દીન-અનાથોનાં દુઃખાર્દ્ર દિલને બેઈને દ્યાર્દ્ર બનો.

દયાના મહાસાગર ભગવાન

ઇન્દ્રલોકમાં એક વખત દેવોની સામે ઇન્દ્ર મહારાજે ભગવાનના ધૈર્ય, શૌર્ય, નિર્ભયતા વગેરે ગુણોનું વર્ણન કર્યું; પરંતુ સભામાં બેઠેલા સંગમ નામના અધમ દેવને આ વાત રુચિ નહિ, તેથી તે ધ્યાનસ્થ ભગવાનને ચલાયમાન કરવા આવ્યો અને અત્યંત અસહ્ય પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગોથી ભગવાનને ચલાયમાન કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો. પોતાની વૈકિય-શક્તિથી ઉત્પન્ન કરેલાં તીક્ષ્ણ દાઢવાળા સર્પ, વાઘ, સિંહ, અજગર, કીડીઓ, મચ્છર, ઉંદર, પોપટ વગેરે પશુ-પક્ષીઓને ભગવાનના શરીર પર છોડી દીધા, પરંતુ મેરુપર્વત સમાન ભગવાનને આ ઉપસર્ગોથી કાંઈ જ અસર થઈ નહિ. છેવટે છ મહિનાઓ સુધી ભગવાનને ભિક્ષામાં અંતરાય કર્યો. આ પ્રમાણે જેણે

અધમતાની સીમા પ્રાપ્ત કરી છે, એવા અધમ દેવ પ્રત્યે પણ લગવાને રોષ-ક્રોધ કયો નહિ.

પ્રત્યુત “ મારા નિમિત્તે આ બિચારો દેવ કેટલું પાપ ઉપાર્જિત કરી રહ્યો છે, એની કઈ ગતિ થશે ? ” એવો વિચાર કરતા લગવાનની આંખોમાંથી અશ્રુઓ સરી પડ્યાં. ભયંકર વેદનાઓ ભોગવવા છતાં પણ લગવાનને લેશ માત્ર દુઃખ થયું નહિ. પરંતુ મારા કારણે આ બિચારાની ગતિ બગડી ન જાય એવી ભાવદયાના કારણે જ લગવાનની આંખો અશ્રુથી છલકાઈ ગઈ! બસ ! અહીં જ દયાધર્મની ચરમસીમા સમાપ્ત થઈ જાય છે.

દિક્ષા લીધા પછી ૧૨૧૧ વર્ષ સુધી ઘોરાતિઘોર ઉપસર્ગોને ક્ષમતાપૂર્વક સહન કરતા ઉત્કૃષ્ટતમ તપશ્ચર્યા, સહનશીલતા, માધ્યસ્થભાવ, કારુણ્યભાવ વગેરેને કારણે લગવાનનો સંપૂર્ણ કર્મમેલ ધોવાતો ગયો અને લગવાને કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિની મર્યાદામાં પ્રવેશ કર્યો. જ્યાં જ્ઞાનની ચરમસીમા સમાપ્ત થાય છે.

કેવળજ્ઞાનની બે પ્રકારના હોય છે :—

(૧) સામાન્ય કેવળી, (૨) તીર્થંકર કેવળી.

જો કે કેવળજ્ઞાનમાં કોઈ પણ પ્રકારનું અંતર ન હોવાથી બંને સાકાર પરમાત્મા છે. તથાપિ સામાન્ય કેવળીની અપેક્ષાએ તીર્થંકર કેવળી અતિશય સંપન્ન તથા સર્વાતિશાયી પુણ્યશાળી હોય છે. એ જ કારણે પોતાના પુણ્યના માધ્યમથી સમવસરણમાં

બિરાજમાન થઈને સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકા રૂપ ચતુર્વિધ સંઘની સ્થાપના કરે છે.

તીર્થંકરોનું રૂપ, બળ, જ્ઞાન સર્વથા અદ્વિતીય હોય છે, જેને આગમના વચનોથી આ પ્રમાણે જાણી શકાય છે :-

૧૨ પુરુષ બરાબર	૧ બળદનું બળ,
૧૦ બળદ બરાબર	૧ ઘોડાનું બળ,
૧૨ ઘોડા બરાબર	૧ પાડાનું બળ,
૧૫ પાડા બરાબર	૧ હાથીનું બળ,
૫૦૦ હાથી બરાબર	૧ સિંહનું બળ,
૨૦૦૦ સિંહ બરાબર	૧ અષ્ટાપદનું બળ,
૧૦ અષ્ટાપદ બરાબર	૧ બળદેવનું બળ,
૨ બળદેવું બરાબર	૧ વાસુદેવનું બળ,
૨ વાસુદેવ બરાબર	૧ ચક્રવર્તીનું બળ,
૧૦ લાખ ચક્રવર્તી બરાબર	૧ નાગકુમાર દેવનું બળ,
૧ કરોડ દેવ બરાબર	૧ ઇન્દ્રનું બળ,
કેટલાય ઇન્દ્ર બરાબર	૧ ગણધરનું બળ,
કેટલાય ગણધર બરાબર	૧ તીર્થંકરનું બળ.

ઉપરના કોષ્ટકથી આપણે જાણી શકીએ છીએ કે તીર્થંકર ભગવાંત સર્વોત્કૃષ્ટ પુણ્યશાળી હોય છે, અથવા પુણ્યકર્મની ચરમસીમા તીર્થંકરોનાં ચરણોમાં સમાપ્ત થાય છે; જેમ સંપૂર્ણ આવરણ રહિત, સંસારવર્તી અનંતાનંત દ્રવ્ય-પદાર્થોનું જ્ઞાન કેવળજ્ઞાનમાં સમાપ્ત થાય છે.

ભગવાન મહાવીરસ્વામી તીર્થંકર કેવળી હતા.

કારણ કે અધોલોક, ઊર્ધ્વલોક તથા તિરછાલોક રૂપ સંસારને જેવો છે તેવો તથા પ્રત્યેક પદાર્થ પોતાના ગુણ-ધર્મ-પર્યાયના રૂપમાં વિદ્યમાન છે, તેનો તેવી જ રીતે અનુભવ કરવો અને તે પ્રકાશિત કરવો એ જ યથાર્થવાદ છે. આવા યથાર્થ-વાદને કહેવાની શક્તિ અતીન્દ્રિયજ્ઞાની, સર્વજ્ઞ ભગવાન સિવાય કોઈ પણ વ્યક્તિમાં હોતી નથી.

પાર્શ્વનાથ ભગવાનના નિર્વાણ પછી સંસાર બધી રીતે આચાર-વિચારથી નિમ્નલિખિત માયાબળમાં ફસાયેલો હતો, જે ઇતિહાસસિદ્ધ હકિકત છે :—

(૧) હિંસા દેવીનું તાંડવ નૃત્ય-જેમાં હજારો પશુઓ તથા પક્ષીઓનો તથા રૂપવાન બત્રીસ લક્ષણુવાળા બાળકોનો પણ દેવદેવીઓની સામે ભોગ આપવામાં આવતો હતો અને ફૂરતા તથા નિર્દયતાપૂર્વક તેઓને મારી નાખવામાં આવતાં હતાં.

(૨) “ન માંસમક્ષણે દોષો ન મદ્યે ન ચ મૈથુને” આવાં શાસ્ત્ર-વાક્યોનું નગ્ન-નૃત્ય ભારતના ખૂણે ખૂણે થઈ રહ્યું હતું.

(૩) રૂપવતી કુમારિકાઓને શાક-ભાજીની જેમ બજારમાં વેચી દેવામાં આવતી હતી, જેને ખરીદનારાઓ શ્રીમંત તથા સત્તાધારી હતા.

(૪) જ્યાં માંસભોજન તથા મૈથુનકર્મની સીમાનું

ઉદ્ધંધન થઈ જાય છે, ત્યાં સર્વનાશ સર્જનાર મદિરા-પાન પણ અનિવાર્યરૂપે પેય બની જાય છે.

આવી બીજી પણ પાપવાસનાઓ તથા પાપસેવનથી માનવમાત્ર મહાદુઃખી થઈ રહ્યો હતો. એટલા માટે જ શ્રીમંત, સત્તાધારી તથા પંડિતોથી આક્રાન્ત બનેલા મધ્યમ-વર્ગ પાસે એક પણ શબ્દ બોલવાનો અવકાશ રહ્યો ન હતો.

આ કારણે જ તે સમયે ભારતમાં પોતાની જાતને જ તીર્થંકર માનનારા મહાપંડિતો ઘણા હતા. દરેકની પાસે પોતાના વિચારોનું ડમરું હતું, ધર્મને લીધે દેશના કેટલાય વિભાગો પડી ગયા હતા. જેમાંથી છ મહાપંડિતોનો પરિચય આ પ્રમાણે છે :—

(૧) પૂરણ કશ્યપ :

જે બુદ્ધદેવ તથા મહાવીરસ્વામીના સમકાલીન હતા અને ઘણા સારા પંડિત હતા. છતાં પણ બુદ્ધદેવના વધેલા પ્રભાવથી ખિન્ન થઈને પૂરણકશ્યપ (નામધારી તીર્થંકર) નદીમાં ડૂબીને મરી ગયા હતા.

તેનું મંતવ્ય અક્રિયાવાદનું હોવાથી, તેની માન્યતા હતી કે, “ મનુષ્ય જે કંઈ પણ કરે છે, તે આત્મકૃત નથી. છેદન, ભેદન, મરવું, મારવું, ચોરી કરવી, વ્યભિચાર કરવો વગેરે કોઈ પણ ક્રિયાથી પાપ લાગતું નથી. તે જ પ્રમાણે દાન-પુણ્ય, ઈન્દ્રિય-

દમન આદિ ક્રિયાઓથી પુણ્ય પણ થતું નથી. ” પોતાની આ માન્યતાનો પૂર્ણ શક્તિ ખર્ચી, પોતાના જીવનની અંતિમ ક્ષણ સુધી પૂરણકશ્યપે પ્રચાર કર્યો અને તેના ભક્તોએ આ ઉપદેશને સાચો માન્યો; પરંતુ પાછળથી બુદ્ધદેવે કરેલો અહિંસા, સત્ય તથા સંયમનો પ્રચાર લોકમાનસમાં વિશેષ પ્રવેશી ગયો હતો, તેથી આ ભાગ્યશાળીએ અસહિષ્ણુ બનીને જ નદીમાં કુદીને પ્રાણ અર્પણ કરી દીધા હોય-એમ લાગે છે. આ પૂરણકશ્યપ ઇ.સ. પૂર્વે ૫૭૨માં મરણ પામ્યો છે.

આ પ્રકારની માન્યતાવાળા પૂરણકશ્યપની વિદ્વતા વિષે કાંઈ પણ કહેવા કરતાં સામાજિક જીવનમાં જે દુર્ગુણો પ્રવેશ કરી ગયા હતા, એનાથી માનવજીવન ચોરી, જૂઠું, બ્યભિચાર વગેરે પાપોથી વ્યાપ્ત થઈ ગયું હતું. બંધાનાં દિલ અને દિમાગમાં પાપવાસનાઓ ઘર કરી ગઈ હતી. ત્યારે તે સમયે થનારા પંડિતોનાં દિમાગમાં પણ સામાજિક અસર હોવી સ્વાભાવિક છે. જે સમાજનું અન્ન ખાધું હોય અને જે સમાજ તરફથી માન-પ્રતિષ્ઠા મળ્યાં હોય તેની સામે ચાલવાની શક્તિ પૂરણકશ્યપમાં કેવી રીતે હોઈ શકે? માટે સાંસારિક માન-પ્રતિષ્ઠાના પૂર્ણ રાગી અને ફક્ત વેશથી વૈરાગી, આ ભાગ્ય-શાળીના મતનું એક પણ પુસ્તક તથા અનુયાયી કાંઈ પણ શેષ રહ્યું નથી. કેવળ તેનું નામ માત્ર જ શેષ રહ્યું છે.

(૨) અજિત કેશ કમ્બલી :

પોતાની જાતને તીર્થંકર માનનારો અને પોતાના ભક્ત

અનુયાયીઓમાં તાત્કાલિક માન-પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરનાર આ ભાગ્યશાળીનું મંતવ્ય લગભગ ચાર્વાકના જેવું-ફક્ત ભૌતિકવાદ ઉપર જ આધારિત હતું. એથી પંચભૂતોના સમીલનમાં જે ચૈતન્યશક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે, તે જ ચેતના આત્માના નામે ઓળખાય છે અને જ્યારે મૃત્યુ થાય છે, ત્યારે પાંચેય ભૂત પોતપોતાની અંદર મળી જાય છે અને મૃત્યુ પછી કાંઈ પણ બાકી રહેતું નથી.

મૂર્ખ, પંડિત, બાળક, સ્ત્રી વગેરે મરી ગયા પછી બધાં જ સર્વથા સમાપ્ત થઈ જાય છે. આત્મા, પુણ્ય, પાપ, સ્વર્ગ, નરક, લોક, પરલોક આદિની માન્યતાઓ એની પાસે કાંઈ જ નથી. જેના આધારે તપ, ત્યાગ, દાન, પુણ્ય વગેરે કરવાની જરૂર પડે.

આવી માન્યતા પાછળ આપણે સરળતાથી સમજી શકીએ છીએ કે તે સમયે ચરમસીમા પર પહોંચેલા પાપાચરણમાં ફસાયેલા અભિમાની ધનવાનો, પેટભરા પંડિતો, સત્તાધારીઓ વગેરે માટે આત્મા, સ્વર્ગ, નરક આદિની વાતો સર્વથા નકામી હતી. માટે સ્વાર્થાંધ પોથી-પંડિતો માટે એ જ બાકી રહ્યું હતું કે સંસારના અભિમાની ધનવાનો જેવું ઇચ્છે અને તેઓને જે પસંદ હોય, એવો જ ઉપદેશ આપવો, પછી શાસ્ત્રો પણ એવાં જ બની ગયાં. તર્ક-શાસ્ત્ર પણ એવું જ થઈ ગયું અને શ્રોતાઓ તથા વક્તાઓ પણ એવા જ બની ગયા.

(૩) પ્રકૃષ્ઠ કાત્યાયન :

આ મહાપુરુષ પણ સારા પંડિત હતા અને લગવાનના સમકાલીન હતા. આ પંડિતરાજના મસ્તિષ્કમાં પૃથ્વી, જલ, અગ્નિ, વાયુ, સુખ, દુઃખ અને જીવન એ સાતેય તત્ત્વો અકૃત, અનિમિત્ત, અબદ્ધ તથા કૂટસ્થ છે. અહીં કોઈ મરનાર નથી, કોઈ મારનાર નથી, કોઈ જાણકાર નથી અને કોઈ સમજાવનાર નથી.

તથા તીક્ષ્ણ શસ્ત્રથી પણ કોઈ કોઈને જીવથી મારી શકતું નથી. આવું હતું આ કહેવાતા તીર્થંકરનું તર્ક-શાસ્ત્ર !

(૪) સંજય વેલદિપુત્ર :

આ ભાગ્યશાળી, અજ્ઞાનવાદી તથા અનિશ્ચિતવાદી હતા. તેમનું એ મંતવ્ય હતું કે, આ સંસારમાં સર્વશ્રેષ્ઠ અજ્ઞાન જ છે; કારણ કે જ્યાં જ્ઞાન છે, ત્યાં વેર-વિરોધ તથા વાદ-વિવાદ છે. હિંસા, જૂઠ, ચોરી, મૈથુન, પરિગ્રહ-એ બધું જ્ઞાન તથા જ્ઞાનીઓની બક્ષીસ છે. આ જ્ઞાનના પરિણામ સ્વરૂપે ધર્મ-શાસ્ત્ર, ક્રિયા-કાંડ, બધાનાં જીદાં છે. કોઈનો મેળ કોઈની સાથે ખાતો નથી. એક પંડિત બીજા પંડિતનો, એક આચાર્ય બીજા આચાર્યનો કદર દુશ્મન છે.

માટે અજ્ઞાનવાદ જ સર્વશ્રેષ્ઠ છે.

(૫) મંખદી પુત્ર ગોશાલક :

આ પણ પોતાની જાતને તીર્થંકર માનનારો ભાગ્યશાળી હતો. જન્મથી જ ખૂબ દરિદ્ર હતો, માટે મહાવીરસ્વામીને

જોઈને તેમની પાસે દીક્ષા સ્વીકારી શિષ્ય બન્યો. થોડું ઘણું જ્ઞાન મેળવ્યું અને પોતાની તુચ્છ બુદ્ધિ અનુસાર નિયતિવાદ-ભાગ્યવાદની માન્યતા સ્વીકારી, પોતાને ગરજ હતી ત્યાં સુધી ભગવાન મહાવીરસ્વામી સાથે રહ્યો અને પછી ભગવાનથી જુદો પડીને પોતાનું ટોળું અલગ જમાવવા લાગ્યો.

“ પદ્મવત્રાહી પાંડિત્યમાં મિથ્યાભિમાન અવશ્ય છૂપાયેલું રહે છે. તેથી માયા-પ્રપંચ-લોભ-ક્રોધ-રોષ વગેરે દૂષણોને પણ મિથ્યાભિમાનમાં અવકાશ મળે તે તર્ક-સંગત છે. ”

મંબલીપુત્ર ગોશાલકની પણ એ જ દશા થઈ અને તેનો મત વધતો ગયો, પરંતુ ગુરુ-તિરસ્કાર મહાપાપ હોવાથી તે ગોશાલકની ઉંમર જેમ જેમ વધતી ગઈ, તેમ તેમ તે ભગવાન મહાવીરનો કટ્ટર વિરોધી બનતો ગયો અને એક દિવસ તો તેજોલેશ્યાના પ્રયોગથી ભગવાનને મારવા માટે પણ તૈયાર થઈ ગયો. પરંતુ “ પાપી પાપેન પચ્યતે ” આ ન્યાય પ્રમાણે ગોશાલક પોતે જ ખરાબ રીતે મૃત્યુનું ભાજન બની ગયો. પણ અન્તકાળે કાંઈક સદ્બુદ્ધિ પ્રાપ્ત થવાથી પોતાનાં પાપોનું પ્રાયશ્ચિત કરતાં તેણે અરિહંતનું શરણ સ્વીકાર્યું અને સંસારમાં નામશેષ થઈ ગયો.

તેનો ભક્તવર્ગ પ્રાયઃ મહાવીરસ્વામીના સંઘમાં ભળી ગયો.

ગોશાલક ભાગ્યવાદી હોવાથી તેની માન્યતા એ હતી કે સંસારમાં જીવમાત્ર જે કાંઈ પણ દુઃખ પામે છે કે સુખ પામે

છે-તે સર્વથા નિહેંતુક છે. જીવાત્મા પોતે કાંઈ પણ કરતો નથી, બધું સ્વયં જ બને છે, તૂટે છે, જોડાય છે, કોઈ બનાવનાર નથી, કોઈ તોડનાર નથી અને કોઈ જોડનાર પણ નથી.

સંસારમાં જ્યારે જ્યારે શ્રીમંતો સત્તાધારીઓ તથા પોથી-પંડિતોનું સ્વાર્થવશ એકીકરણ (સંગઠન) થઈ જાય છે, ત્યારે ત્યારે કરોડોની સંખ્યામાં રહેલી સાધારણ જનતાની પાસે ભાગ્યવાદ જ શેષ રહે છે. પ્રકાશનું એક પણ કિરણ જ્યાં દેખાતું નથી, ત્યાં જનમાનસ નિરાશાવાદી બની જાય છે અને હતાશા છવાઈ જાય છે. કોઈને પણ માર્ગ સૂઝતો નથી, કારણ કે સત્તાધારીઓ સત્તાથી વાત કરે છે, શ્રીમંતો પૈસાના ધમંડથી વાત કરે છે અને પંડિત-મહારાજો વાતવાતમાં ધર્મની સાક્ષી આપ્યા કરે છે, ત્યારે સાધારણ જનતા પાસે પોતાના ભાગ્યને નિંદવાનું જ બાકી રહે છે.

(૬) બુદ્ધદેવ :

આ મહાપુરુષનો જન્મ કપિલવસ્તુ પાસે લુંબની વનમાં થયો હતો. પિતા શુદ્ધોદન રાજવંશી ક્ષત્રિય હતા; માતાનું નામ મહામાયા હતું. ભગવાન મહાવીરસ્વામી તથા બુદ્ધદેવનું કાર્યક્ષેત્ર લગભગ એક જ રહ્યું છે; રાજગૃહ તથા શ્રાવસ્તી નગરીમાં બંને મહાપુરુષોનાં કેન્દ્રો હતાં.

મહાત્મા બુદ્ધ ઈ.સ. પૂર્વે ૫૪૪માં નિર્વાણ પામ્યા છે.

જન્મથી જ વૈરાગી તથા ત્યાગની ભાવનાવાળા હોવાથી તેમણે રાજકુટુંબનો ત્યાગ -કરી સંન્યાસધર્મ સ્વીકાર્યો.

પાર્શ્વનાથ ભગવાનની વિચારધારામાં ઉછરેલા બુદ્ધદેવે અહિંસા-ધર્મને માધ્યમ બનાવ્યો. પરિણામે યજ્ઞકુંડમાં હોમાતાં હાજરો, લાખો જનવરોને અભયદાન પ્રાપ્ત થયું. હિંસાદેવીનું તાંડવનૃત્ય થોડું ઓછું થયું અને માનવના મસ્તિષ્કમાં અહિંસા, પ્રેમ, સત્ય, અચોર્ય તથા સંયમ આદિ લાવોની વૃદ્ધિ થવા લાગી.

પરંતુ મામલો હજી પણ ધુંધળો હતો. પંડિતોનું જોર તે સમયે પણ જેવું જોઈએ તેવું ઓછું થયું ન હતું. માટે જ અહિંસાનું સત્ય સ્વરૂપ શાસ્ત્રોમાં જ અનામત પડ્યું હતું, તેને બહાર લાવવા માટે ભગીરથ પ્રયત્નની જરૂર હતી. તેથી જ બુદ્ધદેવની અહિંસાનો પ્રચાર માનવ અને ચાર પગવાળાં જનવરો સુધી જ મર્યાદિત રહ્યો.

નારીશક્તિના ઉત્થાનમાં બુદ્ધદેવ સફળ થયા નથી અને હરિજનોના ઉદ્ધારમાં પણ તેઓ કાંઈ કરી શક્યા નથી.

આથી જણાઈ આવે છે કે બુદ્ધદેવની અહિંસા અધૂરી હતી.

આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ, સંસારમાં પરિભ્રમણનું મૂળ કારણ, નારકીય વર્ણનો, જીવોની સંખ્યા, કર્મ ઉપાર્જન કરવાનાં કારણો, કર્મના ભેદ-પ્રભેદ ઇત્યાદિ અગણિત પ્રશ્નો લગભગ તેમના ગ્રંથોમાં અસ્પષ્ટ તથા ખુલાસા વિનાના જ રહી ગયા છે.

અનાદિકાળથી સંસાર બધા જીવોને માટે પ્રત્યક્ષ હોવા છતાં પણ બુદ્ધદેવની ક્ષણિકવાદની કલ્પના કાંઈક હાસ્યાસ્પદ જેવી છે, છતાં પણ સામાજિક જીવનમાં લોકોને બુદ્ધદેવ પ્રત્યે

અનન્ય શ્રદ્ધા રહી છે, આદર રહ્યો છે, પરિણામે આજ સુધી બૌદ્ધધર્મ જીવિત છે.

જ્યારે ઉપર્યુક્ત છયે પુરુષોમાંથી કોઈનો કોઈ ગ્રંથ નથી, અનુયાયી નથી, ફક્ત નામ જ શેષ રહી ગયાં છે.

ભગવાન મહાવીર

તીર્થંકર પદધારક ભગવાન મહાવીરસ્વામી અનંતજ્ઞાની, અનંતદર્શી, અનંતચારિત્રી તથા અનંતવીર્યવાન હતા.

જે અનંતજ્ઞાની હોય છે તે જ જીવમાત્રને સાચું જ્ઞાન આપી શકે છે. જે અનંતદર્શી હોય છે તે જ જીવોને સંસારનું સત્ય સ્વરૂપ બતાવવામાં સમર્થ થાય છે.

અનંત ચારિત્રવાન જ સંસારને સચ્ચારિત્ર, સદ્ભાવના અને સત્પ્રેમ આપી શકે છે અને જીવોને પાપથી મુક્ત કરાવીને મોક્ષ પ્રત્યે વાળવામાં સમર્થ બને છે.

અને અનંતવીર્યવાન આત્મા જ જીવોને ભાગ્યવાદ, નિરાશાવાદ, અક્રિયાવાદ, ક્ષણિકવાદ આદિ વાદોની ઝંઝટથી બચાવીને પોતાની અનંત શક્તિઓ પ્રત્યે લઈ જવામાં સશક્ત હોય છે.

સંસારની સમસ્યાઓનું સમ્યગ્જ્ઞાન દ્વારા સમાધાન કરવાનું અને જીવમાત્રને આત્મદર્શન તરફ દોરી જવાનું કાર્ય તીર્થંકર ભગવાંત જ કરી શકે છે.

જ્યારે સમસ્ત સંસાર અનાત્મવાદી, એકાત્મવાદી બની ઘોરાતિઘોર હિંસા, મદ્યપાન તથા વ્યભિચારકર્મમાં ભાન ભૂલેલો હતો, ત્યારે જ ભગવાનને પોતાનો લોકોત્તર ધર્મ સ્થાપવાનો હતો, જે અત્યંત દુષ્કર કાર્ય હતું. કારણ કે જ્યાં સુધી મનુષ્યના મસ્તિષ્કમાંથી દુરાચાર તથા માંસાહાર દૂર ન થાય ત્યાં સુધી લોકોત્તર ધર્મની સ્થાપના થોડે અંશે પણ વંધ્ય રહે છે.

સંસારની નાડ દયાના સાગર ભગવાને પારખી લીધી હતી. તેથી હિંસા, અસંયમ તથા હૃદ ઉપરાંતની ભોગ-વિલાસિતાનો અંત લાવવા માટે જ અવશ્ય ઘટનારી ભાવિ ઘટનાનું અનુસંધાન કરતા ભગવાને ૧૭૫ દિવસના ઉપવાસ કરવાનો નિર્ણય કર્યો.

ભગવાનના મામા જે વૈશાલી નગરીના ગણતંત્રના અધિનાયક હતા તે ચેટક રાજાની એક પુત્રી ચંપાનગરીના નરેશ દધિવાહન રાજાને ત્યાં અને બીજી મૃગાવતી કૌશમ્બીના રાજા શતાનીકને ત્યાં પરણાવેલી હતી, એથી બંને વચ્ચે પરસ્પર સાહુના સગપણનો સંબંધ હતો.

પરંતુ વેશ્યા જેવી રાજનીતિના વિષયકમાં કોઈ કોઈનું સંબંધી રહેતું નથી. અવશ્યભાવિની ઘટના હતી કે બંને રાજાઓ એકબીજા સાથે લડી પડ્યા અને દધિવાહન રાજા હારી ગયા. તેમની રાણી ધારિણી તથા પુત્રી વસુમતી એક સૈનિકના હાથમાં પડ્યાં. ગુલામી પ્રથાના મહાભયંકર પાપે વસુમતીનું

લીલામ કરાવ્યું અને ચંદનખાળાના રુપમાં વસુમતી એક પોટા સારા સજ્જન શ્રીમંતને ત્યાં વેચાઈ ગઈ. કર્મોનો પ્રહાર ઠરો અથવા નજીકના ભવિષ્યમાં થનારા આત્માના અભ્યુદયનું કાગળ કહો, તે ઘરની મૂળા શેઠાણીએ ઈર્ષ્યાવશ ચંદનાનું મસ્તક મુંડાવી, પગમાં બેડી નખાવી દીધી અને પોતાના મકાનના અંધારા ભોંયરામાં ચંદનાને કેદ કરાવી લીધી. ગુલામની કળી જેવી ચંદનાને પહેલાં તો ખૂબ જ અકસોસ રહ્યો, પરંતુ થોડીવાર પછી તે આત્મસંયમિત થઈ ગઈ અને જાણે આવનારી જ્યોતિને આમંત્રણ આપતી ન હોય તેમ ધ્યાનસ્થ બની ગઈ. ત્રણ દિવસ પછી બહારગામ ગયેલા શેઠ આ યા અને ચંદનાને ભોંયરામાંથી બહાર કાઢી. શેઠની માનસિક સ્થિતિ ખૂબ ગંભીર હતી. પારણા કરાવવા માટે બીજું કંઈ પણ ન મળવાથી અડદના બાકળાં એક સુપડામાં ભરી ચંદનાને ખાવા માટે આપ્યા અને પોતે લુહારને બોલાવી લાવવા ગયા.

દયા, ક્ષમા તથા મૈત્રીલાવની સફળ તથા પૂર્ણ આરાધના કરનારા ભગવાન મહાવીરસ્વામીએ પણ એક અભિગ્રહ સ્વીકાર્યો હતો :-

“ રાજકુમારી હોય પણ દાસીના રુપમાં જીવન વ્યતીત કરતી હોય, ત્રણ દિવસની ઉપવાસી હોય, માતું મૂંડેલું હોવું જોઈએ, પગમાં તથા હાથમાં બેડી પડી હોવી જોઈએ, બપોરનો સમય હોય અને આંખમાં આંસુ આવી રહ્યાં હોય—એવી કન્યાના હાથે પારણું કરીશ. ”

સંસારના શ્રીમંતોના આન્તરહૃદયને હલાવી દેવા માટે જ જાણે અલિગ્રહધારી ભગવાન પ્રતિદિન વસતિ(કૌશંબી-નગરી)માં લિક્ષા નિમિત્તે પધારે છે, પરન્તુ કાંઈ પણ લીધા વિના વસતિ છોડીને વનમાં પાછા ફરી ધ્યાનસ્થ થઈ જાય છે.

આ ઉપવાસનું જો કેવળ એક જ નિમિત્ત હોત તો પારણા નિમિત્તે તપશ્ચર્યાની મર્યાદા પૂરી થયા સિવાય વસતિમાં આવવાનું એક પણ પ્રયોજન હતું નહિ, પરંતુ મહાપુરુષોનું જીવન સર્વથા અગમ્ય હોય છે. જગતકલ્યાણની કેટલીય લાવનાઓ નસે-નસમાં હોય છે. એથી શ્રીમંતો તથા સત્તાધારીઓના આંતરજીવનમાં કાંઈક ચિંતનની ચિનગારીઓ પ્રદીપ્ત કરવાના હેતુથી રોજ વસતિમાં આવે છે, ફરે છે અને પાછા આવ્યા જાય છે. ચાર મહિના પૂરા થયા પછી પણ જ્યારે ભગવાને લિક્ષા સ્વીકારી નહિ, ત્યારે ફરી બધાનાં દિલ દુઃખાદ્ર થવા લાગ્યાં, વિચારોની ધારાઓ બધાનાં મસ્તિષ્કમાં વહેવા લાગી કે ભગવાનનો એવો કયો અલિગ્રહ છે કે જેથી લિક્ષાને માટે પ્રતિદિન આવે છે, તો પણ કાંઈ લેતા કેમ નથી? કયો અલિગ્રહ હશે? કેવો અલિગ્રહ હશે? ત્યારે જાણે દિલના દુઃખથી ભરેલી રાજરાણીઓ તથા શેઠાણીઓ આંખોમાં પાણી લાવીને મોટેથી કહેતી હતી કે, “હે રાજાઓ ! હે શ્રીમંતો ! તમારા આ પ્રકારના અસહ્ય દુરાચાર, મદિરાપાન વગેરે પાપોને કારણે જ દીર્ઘતપસ્વી ભગવાન આહાર લઈ રહ્યા નથી. ”

પ્રતિદિન રાજા, મહારાજા, શેઠ, શાહુકાર એકત્ર થઈને

ભગવાનના અભિગ્રહ વિષે ચર્ચા અને વિચાર-વિનિમય કરતા રહે છે.

‘પોતે જાણે પાપ અને મા જાણે આપ’-એ ઉક્તિ પ્રમાણે બધાનાં દિલ ખૂબ જ કંપિત થઈ રહ્યાં હતાં, હૃદય રોતાં હતાં; પાપોની ધૃણા થઈ રહી હતી, ગુલામ પ્રથાના માધ્યમથી ગુપ્ત વ્યભિચાર કર્મોની માયાજાળ બધાનાં દિલ અને દિમાગને ઠેસ મારી રહી હતી. મધ્યમવર્ગ રોતો હતો, ભક્તવર્ગ રોતો હતો, શેઠ-શેઠાણીઓ રોતાં હતાં અને મૃગાવતી વગેરે રાજ-રાણીઓ તથા જયંતી જેવી મહા શ્રાવિકાઓના વિલાપથી ધરતી ધ્રુજ રહી હતી.

બરાબર તે જ સમયે ૧૭૫ દિવસ પછી ચંદનબાળાના હાથે ભગવાનનું પારણું થયું. આકાશમાં દેવદુંદુભિ વાગી, પુષ્પોની વૃષ્ટિ થઈ અને આખું ગગન જ્યજ્વકારના શબ્દોથી ગુંજ ઊઠ્યું. આ દુંદુભિનો અવાજ બધાએ સાંભળ્યો અને જ્યાં ભગવાન ઊભા હતા, ચંદનબાળા પારણા કરાવી રહી હતી, ત્યાં દોડતાં દોડતાં આ માંગલિક પ્રસંગને જોવા માટે આવી ગયા.

રાજા-રાણી, શેઠ-શેઠાણી વગેરેને થોડી ઠેસ તો જરૂર લાગી કે અમારા જેવા ઉચ્ચ વર્ણના હાથે ગોચરી ન લેતાં ભગવાને એક દાસીના હાથે ગોચરી સ્વીકારી. છતાં પણ આ ઠેસનું મહત્ત્વ લેશ માત્ર પણ ન હતું; કારણ કે ભગવાનનું ૧૭૫ દિવસ પછી પારણું થયું એનું જ મહત્ત્વ હતું અને એ પણ ભાગ્યશાળી દાસીના હાથે થયું. રાજારાણી ગદ્ગદ હતાં,

જનમાનસ આનંદવિભોર હતું. દેવદેવીઓનો તુમુલ હર્ષનાદ બધાના રોમાંચ ખડા કરવાનું કારણ બની ગયો હતો. બધાએ દીર્ઘતપસ્વી ભગવાનને ભાવ-વંદન કર્યાં અને પ્રસન્નચિત્ત ભગવાને સામ્ય તથા સૌમ્યભાવથી જાણે બધાને મૌન આશીર્વાદ આપતાં કહ્યું કે....

હે દેવાનુપ્રિયો ! પાણી-દૂધ અને ફળાદિ વસ્તુઓ પ્રકૃતિની દેન છે અને શરાબ વિકૃતિની દેન છે, આકાશ-વાવડી-નદી-કે સરોવરમાંથી પાણી અને ગાય આદિના સ્તનોમાંથી દૂધનું ઉત્પાદન હોય છે, શરાબનું ઉત્પાદન થતું નથી માટે શરાબપાન સર્વથા ત્યાજ્ય છે.

રાજસત્તાધારીઓની સત્તામાં અને શ્રીમંતોની શ્રીમંતાઈમાં મહાભયંકર દુર્ગુણ હોય તો તે શરાબપાન છે, જેનાથી બીજા દુર્ગુણોને આમંત્રણ મળે છે.

જે દેશના રાજનૈતિકો તથા કર્મચારીઓ શરાબપાન કરનારા હશે તે દેશ કોઈ કાળે પણ અથવા લાંબા કાળ સુધી સ્વતંત્ર રહી શકશે નહીં.

શ્રીમંતોનું શરાબપાન દેશ-સમાજ-જાતિ-કુટુંબ તથા પોતાના વ્યક્તિત્વને ભયંકર નુકશાનકારક બનશે અને આધ્યાત્મિકતા કેવળ જીલ ઉપર જ રમ્યા કરશે.

જ્યારે યુવાનોમાં અને યુવતીઓમાં પ્રવેશ કરેલા શરાબપાનથી યૌવનધન નાશ પામશે ફળસ્વરૂપે દુર્યોધન-રાવણ-

કંસ-ધવલશેઠ કે શૂર્પણખા જેવા સેતાનોનો અવતાર જ ત્યાં મુલભ બનશે, જે દેશની ખુનિયાદને શિથિલ કરી સ્વતંત્રતાનો મહેલ જમીનદોસ્ત કરનાર છે.

વિષ ભરેલો નાગ, ઝેરી દવા કે વિજળીના તાર આદિ માનવના શરીર સાથે શત્રુતા રાખનાર છે, જ્યારે રક્તેગુણથી ઉદ્ભવેલા કામ અને ક્રોધ માનવની માનવતાના હાડવૈરી છે. જેનાથી જીવનધનનો નાશ, ખુદ્ધિમાં વિપરીતતા, સમ્યગ્જ્ઞાનનો અભાવ અને પુણ્યકર્મો ઉપરાંત પોતાના ભણતર-ગણતરને પણ કલંકિત કરનારા છે.

કામ તથા ક્રોધને ભડકાવવામાં શરાબપાન મુખ્ય કારણ છે, જેનાથી તમે દેશ-સમાજ કુટુંબ અને તમારા વ્યક્તિત્વની એક પણ સમસ્યા હલ કરી શકવાના નથી.

શરાબપાનથી ઇન્દ્રિયોમાં ઉત્તેજના-માદકતા અને શેતાનીયતની વૃદ્ધિ થતાં તમે તમારી માવડી અને સ્વસ્ત્રીના પણ દ્રોહી બનશો જે અમૂલ્ય જીવનધનનો સત્યાનાશ કરાવનાર છે.

એજ્યુકેટેડ કે એજ્યુએટ બનેલા તમારા પુત્ર પુત્રીઓમાં તમારું શરાબપાન ગુપ્તરૂપે દુરાચારનો સંચાર કરનારો બનશે જેનાથી તમારી સાત કે સ્ત્રીતોતેર પેઢીઓની ખાનદાનીને નેસ્ત નાખી દેવાની શક્યતા, માટે શરાબપાન માનવીય જીવનનું અધઃ પતન છે, સરસ્વતી માતાનું અસહ્ય અપમાન છે, લાખો કરોડો માનવોની કૂર હિંસા છે અને સંસારને ‘વૈષમ્યવાદ’ની બક્ષીસ આપીને પરતંત્રતાના કારોવાસમાં ધકેલનાર બનશે.

પ્રાયઃ કરી વિષયેચ્છાનું મૂળ કારણ શરાબપાન છે, તેનું મૂળ કારણ અનિયંત્રિત મન અને તેનું મૂળ ધાર્મિકતાનો અભાવ છે. તે કારણે જ શરાબપાન સર્વથા નિંદનીય હોવા સાથે બધાએ દુર્ગુણોનો જનક (બાપ) છે.

કારણ વિના પણ મસ્તિષ્કની ઉશ્કેરણી કરાવનાર શરાબપાન વડે ઉત્પન્ન થયેલી માદકતા છે, જે તમને વારંવાર રણમેદાનમાં લઈ જશે, જ્યાં લાખો કરોડો માનવોની હત્યાનું પાપ તથા વિધવા બનેલી કુળવધૂઓના અને પુત્રવિહોણી થયેલી માવડીઓના શાપ તમને સર્વથા દાનવ બનાવી શકશે.

પોતાની ધર્મપત્નીને રોવડાવીને પરસ્ત્રીના માર્ગે લઈ જવામાં શરાબપાન મુખ્ય કારણ છે. તેને તમે સમજો, અને ચલિચારિતા, દુષ્કર્મિતા, દુર્જનસહવાસિતાને જન્મ દેનારા શરાબપાનને ત્યાગો જેથી પરમાત્માઓનો આશીર્વાદ તમને સુલભ બનશે.

૮૪ લાખ જીવાયોનિમાં મનુષ્ય અવતાર જ સર્વશ્રેષ્ઠ છે. તેને તમે શરાબપાન, વેશ્યાગમન, પરસ્ત્રીગમન, કન્યાગમન, વિધવાગમન કે દાસીગમનના મહાપાપોથી ભલિન કરશો નહિ.

હિંસાત્મક, હિંસાવર્ધક અને હિંસા પરંપરક સામ્યવાદમાં પરિવ્રજના કારણે વધી ગયેલો “વૈષમ્યવાદ” જ કામ કરી રહ્યો છે, જેના કારણે થોડા જ માનવોને ત્યાં દૂધ-રોટલા છે અને લાખો-કરોડો માનવોને ત્યાં લુખા રોટલા પણ ભાગ્યમાં નથી, શરીર-શણગારની પાછળ એકાદને ત્યાં લાખો રૂપીઆઓનો પાપવ્યય

છે ત્યારે લાખો કરોડો માનવોના ઘરે શરીર ઢાંકવા માટે વસ્ત્રો પણ નથી, પૈસાદારોના છોકરા છોકરીઓ માલ મસાલા ખાઈને પણ ખીમાર છે તથા માનસિક અને જાતીય રોગોના શિકાર બનેલા છે, ત્યારે ગરીબો-અનાથોના છોકરા છોકરીઓ ભૂખ, રહેઠાણ, વસ્ત્ર અને ઔષધના અભાવે વિના મોતે મરી રહ્યાં છે, ઈત્યાદિક વૈષમ્યવાદના મૂળમાં ગરીબો અને મધ્યવર્ગ નથી પણ શ્રીમંતો અને સત્તાધારીઓ જ છે.

જ્યારે દયાત્મક, દયાવર્ધક અને દયા પરંપરક સામ્યવાદના મૂળમાં નિષ્પરિગ્રહ કે પરિગ્રહ નિયંત્રણ ધર્મ રહેલો છે. ‘સંવિભાગ’નો અર્થ એ છે કે તમારી પાસે જે હોય તેનો વિભાગ કરો અને તેમાંથી મોટા ભાગનું ધન ગરીબોને-અનાથોને ઓછી કમાણીવાળાઓને, તમારા જાતલાઈઓને, સ્વામીલાઈઓને અન્ન, વસ્ત્ર, ઔષધ, રહેઠાણ આપીને તમે સાચા અર્થમાં ધાર્મિક બનો, દયાળુ બનો, દાનેશ્વરી બનો જેથી સંસારમાં-સમાજમાં સુખ, શાંતિ અને સમાધિનું સામ્રાજ્ય સ્થપાશે અને દેશની સ્વતંત્રતા આબાદ રહેશે, જે સૌની આબાદીનું મુખ્ય કારણ છે.

અને ત્યાંથી પાછા ફરીને વનમાં આવી ગયા.

ભાગ્યવતી ચંદના પાસે મૃગાવતી રાણી આવી, રાજા આવ્યા અને લાખોની સંખ્યામાં નર-નારી ચંદનાને જોતાં જ રહી ગયા.

સભામાંથી એક જોરદાર ચીસ સંભળાઈ અને બધાએ સાંભળી કે, “આ ચંદના ચંપા નગરીના રાજા શ્રી દધિવાહુનની

પુત્રી છે.” આ સાંભળતાં જ મૃગાવતી રાણીનું ધૈર્ય તૂટી ગયું અને ચંદનાને ગળે લગાવી જોરજોરથી રોવા લાગી. રાજા પણ ખૂબ રોયા અને ગદ્ગદ અવાજે રાણી બોલી કે, “આ ચંદના તો મારી ભાણેજ છે.” રાજાને પણ ખૂબ જ દુઃખ થયું. રોતાં રોતાં મૃગાવતીએ રાજાને કહ્યું કે, “હે રાજાઓ ! આ જોઈ દેયો તમારું પાપ, આ જ પાપનો પ્રત્યક્ષ ચમત્કાર ! હાય રે રાજસત્તા ! હાય રે શ્રીમંતાઈ ! ન જાણે આ રાજસત્તાએ કેટલા ઘોર પાપ કર્યાં હશે !” બધાની આંખો આંસુથી ભરાઈ ગઈ હતી. જાણે હૃદયગુહામાં રહેલી પાપવાસનાઓ બહાર નીકળી રહી છે.

તે જ સમયથી ગુલામ-પ્રથાએ પોતાનો અંતિમ શ્વાસ લીધો. ગુપ્ત વ્યભિચારની ભાવના સમાપ્ત થઈ અને માનસિક જીવન શુદ્ધ બન્યું.

આ પ્રમાણે છદ્મસ્થ જીવનમાં પણ સંસારનો ઉદ્ધાર કરવા માટે પતિત-પાવન ભગવાન મહાવીરસ્વામી સિવાય બીજું કોઈ પણ સમર્થ નથી. જગત કલ્યાણને માટે ૧૭૫ દિવસના નિર્જલ ઉપવાસ પછી બાફેલા અડદના દાણાથી પારણા કરનારા દીર્ઘતપસ્વી ભગવાન મહાવીરસ્વામી સિવાય બીજું કોઈ પણ હોઈ શકે નહિ.

સંસારમાં રહેલી પાપવાસનાઓ નિર્મૂળ કરવાના હેતુથી પોતાની કાયાની માયાનો ત્યાગ પણ કરનારા ભગવાન મહાવીરસ્વામી એટલા માટે જ સર્વશ્રેષ્ઠ પરમાત્મા છે, તેથી તો બધાને માટે ભગવાન શ્રદ્ધેય, આદરણીય તથા પૂજ્ય બને છે.

ક્ષમાશીલતાના અદ્ભુત આરાધક ભગવાન

છન્નસ્થ જીવન ગમે તેટલું ઉચ્ચતર બની જાય, તથાપિ કેવળજ્ઞાનની ભૂમિકા પ્રાપ્ત કરવા માટે ભગવાન એક ભયંકર વનમાં ધ્યાનસ્થ રહ્યા. ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવના ભવનો તે શય્યાપાલક, જેના કાનમાં વાસુદેવે ગરમાગરમ સીસું રેડાવ્યું હતું, તે મહાવીરનો વેરી બનીને, હવે ગોવાળના રૂપમાં પોતાની જમીન ખેડવા માટે વનમાં આવ્યો હતો. બપોરની સખત મજૂરી કર્યા પછી, સાંજે પોતાના બળદોને ભગવાનની પાસે છોડીને તે ઘરે ગયો. ભોજન વગેરે કરી લીધા પછી લાંબા સમય બાદ ફરી તે જ સ્થાન પર આવ્યો; પરન્તુ બળદોને તેમના સ્થાન પર નહીં જોવાથી, જંગલમાં શોધવા માટે ચાલ્યો ગયો. ભવિતવ્યતા કંઈક એવી હતી, જેથી બળદો પોતાની જાતે જ ચરતાં ચરતાં મૂળ સ્થાને આવી ગયા હતા અને ખેડા ખેડા આરામથી ત્રાગોળવાનું કામ કરી રહ્યા હતા. આખી રાત વનમાં શોધવા છતાં પણ જ્યારે તે ગોવાળને બળદો દેખાયા નહિ, ત્યારે થાક્યો પાક્યો ફરી ભગવાનની પાસે આવ્યો અને બળદોને ત્યાં જ બેઠેલાં જોઈને, તેને ભગવાન પ્રત્યે અપાર રોષ આવ્યો અને રોષાંધ બનેલો તે ભગવાનના બંને કાનોમાં લાકડાના ટુકડાઓ ઠોકી દે છે અને બહાર રહેલા ભાગને કાપી નાખે છે.

કથાનકથી આપણે જાણી શકીએ છીએ કે આવા મોટા ઉપસર્ગને ભગવાને અપૂર્વ ક્ષમાતાપૂર્વક સહન કર્યો, જે બીજા

માટે સર્વથા અશક્ય છે. કરેલાં કર્મોને અવશ્ય ભોગવવા જ પડે છે અને જ્યાં સુધી સંપૂર્ણ પાપ તથા પુણ્યને આત્મા ભોગવે નહિ, ત્યાં સુધી કેવળજ્ઞાન પણ હજારો ગાઉ દૂર રહે છે.

પોતાની ઉત્કૃષ્ટ સાધનાથી ભગવાને સર્વ કર્મોનો નાશ કર્યો અને કેવળજ્ઞાનના માલિક બન્યા.

ભગવાન મહાવીરસ્વામીના વિચારોમાં ક્રાંતિ

કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થતાં પહેલાં જ ભગવાને ઉચ્ચ તપશ્ચર્યા, અડગ સહનશીલતા, અપૂર્વ ધૈર્ય તથા માનવ માત્રના કલ્યાણની પવિત્ર લાવના વગેરે દિવ્ય કારણોથી માનવ-સમાજના આચારોમાં ખૂબ ખૂબ પરિવર્તન લાવી દીધું હતું. જમીન તૈયાર હોય તો ખેતીમાં વિલંબ થતો નથી, તે જ પ્રમાણે હાર્દિક જીવનમાંથી હિંસા આદિનાં પરિણામોનું વિસર્જન લગભગ થઈ ગયું હતું અને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થતાં તો અગણિત માનવ-સમાજે ભગવાનનો દિવ્ય ઉપદેશ સાંભળ્યો અને ભગવાનના ચરણોમાં વ્રતધારી બની ગયા.

આ પ્રમાણે આચાર, સદાચાર વગેરેમાં આવેલી ક્રાંતિને ચિરસ્થાયી બનાવવા માટે ભગવાને ‘સ્યાદ્રાદ’ સિદ્ધાંતના માધ્યમથી વિચારોમાં ક્રાંતિ લાવવાનો પ્રારંભ કર્યો, કારણ કે જ્યાં સુધી મનુષ્ય માત્રના વિચાર તથા ઉચ્ચારમાં સત્ય-સ્વરૂપનો ભાવ ઉત્પન્ન થતો નથી, ત્યાં સુધી આચારસંહિતા પણ ચિર-સ્થાયિની બની શકતી નથી; માટે તે સમયના ધર્મને નામે

પ્રચલિત ભિન્ન-ભિન્ન વિચારોથી ક્ષુબ્ધ બનેલી જનતાને ભગવાને કહ્યું કે, “ હે પંડિતો ! આપ જરા વિચાર કરો કે જે સંસાર માટે તમે પોતપોતાની મતિ-કલ્પનાથી સિદ્ધાંતનો નિર્ણય કરી બેઠા છો, તે સંપૂર્ણ સંસાર તમારી નજર સામે સર્વથા અને સર્વદા પ્રત્યક્ષ છે; જેમાં અનંતાનંત જીવોનો સમૂહ પણ છે અને પૌદ્ગલિક પદાર્થોનો સમૂહ પણ છે. આ બધાં પ્રતિક્ષણ નવા-નવા પર્યાયો(આકારો)માં પરિવર્તિત થઈ રહ્યાં છે અને જૂના-જૂના આકાર બદલતાં રહે છે; પરંતુ પદાર્થ (મુળદ્રવ્ય) તો તેનું તે જ રહે છે. સુવર્ણની કંઠી ગુઓ-તેમાં રહેલું ચિરસ્થાયી સુવર્ણ પાર્થિવ દ્રવ્ય છે, જે કથંચિત શાશ્વત છે. પરંતુ એકલું દ્રવ્ય ગળામાં પહેરવા યોગ્ય હોતું નથી, એટલા માટે જ સુવર્ણકારે તેને ઘડ્યું અને બનેલા આકારને ‘કંઠી’નું નામ આપ્યું. પરંતુ થોડા સમય બાદ તે કંઠીનો નાશ કરીને તેનો ‘કંદોરો’ બનાવ્યો છે. હવે તમે જ વિચાર કરો કે સુવર્ણનો સર્વથા નાશ પણ થયો નથી અને તે પોતાની મૂળ સ્થિતિ(કંઠી સ્થિતિ)માં કાયમ રહ્યું નથી. પહેલાં તે જ દ્રવ્યે કંઠીનો આકાર ધારણ કર્યો હતો, પાછળથી કંદોરાનું રૂપ ધારણ કર્યું છે.

એથી જ આપણે જાણી શકીએ છીએ કે પદાર્થ માત્રમાં બે તત્ત્વો રહેલાં છે, એક દ્રવ્ય તત્ત્વ તથા બીજું પર્યાય-તત્ત્વ, કારણ કે દ્રવ્ય વિના પર્યાયનું અસ્તિત્વ અને પર્યાય વિના દ્રવ્યનું અસ્તિત્વ કયાંય પણ, કોઈએ જોયું નથી, કે સાંભળ્યું નથી; જોશે નહિ અને સાંભળશે પણ નહિ.

ખાણુમાંથી નીકળેલું સુવર્ણ દ્રવ્ય છે, પરન્તુ તે જ દ્રવ્ય ક્યારેક લંગડી, મહોર, ચોરસ રૂપિયા, કંઠી, કંદોરા, બંગડી વગેરે પર્યાયોમાં રહેલું હોય છે.

આકાર વિશેષ ધારણ કર્યા સિવાય કોઈ દ્રવ્ય કોઈ પણ કામમાં આવતું નથી—આ સર્વથા અનુભવસિદ્ધ સિદ્ધાન્ત છે.

‘ઘટ’માં પણ માટી દ્રવ્ય છે અને ‘ઘટ’ પર્યાય છે, માટી પોતાના મૂળ દ્રવ્યમાં કાયમ રહીને ભિન્ન-ભિન્ન પર્યાયોમાં બદલાતી રહે છે.

આ પ્રમાણે આખા સંસારનાં બધાય પુદ્ગલ દ્રવ્યો કોઈને કોઈ પર્યાય(આકાર)માં પરિવર્તિત થતાં દષ્ટિગોચર થાય છે અને પર્યાયો પણ પ્રતિક્ષણ બદલાતા રહે છે.

એક દિવસ આપણે કહેતાં હતા કે આ જમીન ઉકરડો છે, જ્યાં આખા ગામનો કચરો પડતો હતો, પરન્તુ તે જ જમીન પર એક દિવસ બંગલો બને છે, ત્યારે આપણે કહીએ છીએ કે જમીનનો કેટલો અભ્યુદય થયો છે—જમીન તે જ છે, એક દિવસ તે ઉકરડાના નામે પ્રસિદ્ધ હતી, તે જ આજે બંગલા તથા બગીચાના નામે પ્રસિદ્ધ થઈ ગઈ.

જે સુતર દ્રવ્ય પહેલાં ઘોતિયાના નામે ઓળખાતું હતું, પરન્તુ તે જ ઘોતિયાને ફાડીને ખમીસ બનાવ્યું, ત્યારે તે એ નામથી ઓળખાવા લાગ્યું. આ પ્રમાણે દ્રવ્યમાં ફેરફાર થયા વિના પર્યાયોની ઉત્પત્તિ તથા વિનાશ થતો રહે છે.

બરાબર એ જ પ્રકારે જીવ દ્રવ્ય છે, પરંતુ શરીરનાં રૂપમાં બદલાતા પર્યાયો અનેક છે. એક વખત જે આત્મા હિરણ્યકશ્યપુના નામે જોલાવાતો હતો, બીજે સમયે તે જ આત્મા રાવણના નામથી તથા ભવાન્તરમાં શિશુપાલના નામથી સંબોધિત થયો.

એક ભવમાં એક પતિવ્રતા સ્ત્રી દક્ષાના નામે ઓળખાતી હતી, તે જ બીજા ભવમાં શંકર પત્ની પાર્વતીના નામે ઓળખાવા લાગી. આ બધા ભવોમાં જીવાત્મા એક જ છે, પરંતુ નામ જુદાં જુદાં થયાં.

જ્યારે મનુષ્ય ક્રોધ કરે છે, ત્યારે આપણે તેને “આગનો ગોળો” કહીએ છીએ; પરંતુ બીજી જ ક્ષણે જ્યારે તે સમતા-પ્રધાન કે દયા-પ્રધાન બને છે, ત્યારે તે જ મનુષ્યને આપણે સમતાશીલ તથા દયાળુ કહીએ છીએ. માણસ તે જ છે, જે એક સમયે ક્રોધના પર્યાયથી યુક્ત હતો, બીજી ક્ષણે સમતા તથા દયાના પર્યાયમાં પરિવર્તિત થયો છે.

આ પ્રમાણે પદાર્થ માત્ર દ્રવ્ય તથા પર્યાયોનું મિશ્રણ છે. હવે, આમાં દ્રવ્યની સર્વથા નિત્ય તથા સર્વથા ક્ષણિક અવસ્થા માનવામાં આવે, તો સંસારની વ્યવસ્થામાં ગોટાળો થવો અનિવાર્ય છે.

કારણ કે જીવમાત્ર પ્રતિક્ષણ બદલાતી લેશ્યાઓનો માલિક બનીને વારંવાર શુભાશુભ પ્રવૃત્તિઓ કરતો જ રહે છે અને કરેલાં કર્મોનો ભોગવટો કરવો પણ અવશ્યભાવી છે. આ બધી

વાતો નિત્યવાદ તથા ક્ષણિકવાદમાં ઘટી શકતી નથી, કારણ કે નિત્યવાદમાં વસ્તુ-તત્ત્વનું પરિવર્તન અશક્ય હોવાથી પુણ્ય તથા પાપનો ભોગવટો થઈ શકતો નથી.

હિરણ્યકશ્યપુ, રાવણ તથા શિશુપાલમાં આપણા મત પ્રમાણે આત્મા એક જ છે, પરંતુ ત્રણેય ભવોમાં શરીર, વર્ણ, રૂપ, સ્વભાવ અને શક્તિ ભિન્ન-ભિન્ન છે તથા નામ પણ જુદાં જુદાં છે.

જો આત્માનું નિત્યત્વ સત્યસ્વરૂપી હોત, તો એક જ આત્માના ત્રણેય ભવોમાં શરીર વગેરે જુદાં જુદાં કેમ થાત? એવી જ રીતે ક્ષણિકવાદમાં પણ રૂપાન્તર કેવી રીતે ઘટે? કારણ કે જ્યાં જીવન જ ક્ષણિક છે, ત્યાં ભવાન્તર કેવી રીતે?

ત્રણેય ભવોમાં જે જીવ છે તે એક જ છે અને સર્વથા નિત્ય છે, એવું જો આપ કહેતાં હો તો હું આપને એ કહીશ કે એકલો જીવ અર્થાત્ શરીર વિનાનો આત્મા કોઈ કાળમાં પણ રહી શકતો નથી, કારણ કે “ભોગાયતનં શરીરમ્...” કર્મોના કલેશથી ભારે બનેલો આત્મા પોતાનાં કર્મો ભોગવવા માટે શરીર ધારણ કરે છે.

માટે જ્યાં સુધી આત્મા અને શરીરનો ધનિષ્ઠ સંબંધ કાયમ રહે છે અને કરેલાં કર્મો પ્રમાણે આત્મામાં પણ પ્રતિક્ષણ જુદાં જુદાં પરિણામો થતાં રહે છે; ત્યાં સુધી આવી અવસ્થામાં આત્માને એકાંત નિત્ય માનવાથી સંસારની સમસ્યાનો ઉકેલ આવી શકશે નહિ અને સત્ય સ્વરૂપ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થઈ શકશે

નહિ. માટે જીવાત્મામાં જે દ્રવ્ય-તત્ત્વ છે, તેની અપેક્ષાએ જીવ નિત્ય છે અને પ્રતિ સમય બદલાતા પર્યાયોની અપેક્ષાએ જીવ અનિત્ય પણ છે. એવી જ રીતે પ્રત્યેક પદાર્થ દ્રવ્યની અપેક્ષાએ નિત્ય છે અને પર્યાયની અપેક્ષાએ અનિત્ય છે. તેથી જ :—

“ જો જસ કરહી તસ ફલ ચાલા । ”

“ તસ્મૈ નમઃ કર્મણે । ”

“ કર્મણો હિ પ્રધાનત્વં, કિં કુર્વન્તિ શુભા ગ્રહાઃ । ”

ઈત્યાદિ ઋષિઓનાં અનુભવપૂર્ણ વચનો આત્માના અનિત્યવાદને પણ સાચો સિદ્ધ કરે છે.

ક્ષણિકવાદથી તો સંસારની એક પણ સમસ્યા હલ થઈ શકશે નહિ. માટે જીવ અને પુદ્ગલને જ ક્ષણિક ન માનતાં, જે તેના પર્યાયોને ક્ષણિક માનવામાં આવે, તો સંસારનું સ્વરૂપ સારી રીતે સમજી શકાશે અને કયાંય પણ, કોઈને પણ બ્રાંતિ રહેશે નહિ.

કરેલાં કર્મો ભોગવવાં પડે છે, તે આબાલવૃદ્ધ જાણે છે. માટે અક્રિયાવાદની કલ્પના તો કેવળ સંસારના જીવમાત્રને હિંસા, જૂઠું, ચૌર્ય, મૈથુન તથા પરિગ્રહનાં પાપોમાં મસ્ત બનાવીને પ્રત્યેકને નાસ્તિક તથા ગુપ્ત-નાસ્તિક બનાવવાની યોજના છે. તેથી તો :—

“ અન્તઃ શક્તા બહિઃ શૈવાઃ, સભામધ્યે ચ વૈષ્ણવાઃ ।

નાના રૂપધરાઃ કૌલા વિચરન્તિ મહીતલે ॥ ”

આ ઉક્તિનો પણ જોરદાર પ્રચાર થયો છે.

માટે કેઈ પણ સહૃદય મનુષ્ય આવા અક્રિયાવાદને માન્ય કરી શકતો નથી.

મિથ્યાજ્ઞાન અથવા અજ્ઞાનને કારણે સંસારમાં જાતિવાદ, ધર્મવાદ તથા સંપ્રદાયવાદ ઉત્પન્ન થાય છે, તેને જ કારણે દંડાદંડી યુદ્ધ, વાગ્યુદ્ધ અવશ્યભાવી છે. પછી તો માનવ માનવનો શત્રુ બનીને આખા સંસારને વેર-ઝેરની આગમાં ધકેલી દે છે. આ બધો મિથ્યાજ્ઞાન, સંશયજ્ઞાન તથા વિપરીત-જ્ઞાનનો પ્રભાવ છે.

જ્યારે સમ્યગ્જ્ઞાનનું ક્ષણ વિરતિ છે અર્થાત્ પાપોથી નિવૃત્તિ છે. સમજાણુપૂર્વક પાપોથી વિરતિ કરનાર મનુષ્ય હિંસા, જૂઠું, ચોરી, મૈથુન, પરિગ્રહ, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, રાગ, દ્વેષ, અભ્યાખ્યાન, કલહ, પૈશૂન્ય, પરપરિવાદ, રતિ-અંરતિ, માયામૃષાવાદ તથા મિથ્યાત્વ-આ પ્રકારના ૧૮ પાપોથી સર્વથા દૂર રહે છે, કારણ કે સમ્યગ્જ્ઞાનના માલિકને સર્વત્ર મૈત્રીભાવ હોય છે, પ્રેમભાવ હોય છે; એથી સમ્યગ્જ્ઞાન જ સર્વથા શ્રેષ્ઠ છે અને અજ્ઞાન સ્વયં મહાપાપ છે, એટલા માટે તો :-

“ અજ્ઞાનેનાઽઽવૃતં જ્ઞાનં, તેન મુહ્યન્તિ જન્તવઃ । ”

ભાગ્યવાદનો પ્રવર્તક સ્વયં પોતાની જીવિકા માટે પુરુષાર્થી છે. સંસારની એક પણ ક્રિયા પોતાની જાતે જ થતી નથી; પરન્તુ પુરુષાર્થ જ બધાનો સાધક છે, માટે

ભાગ્યવાદના ભરોસે બેસીને પોતાના જીવનને નિરુદ્ધમી બનાવવું એ જ અધઃપતન છે.

આ પ્રમાણે સ્યાદ્રાદી વચ્ચેના દ્વારા ભગવાન પંડિતોના વિચારોમાં ક્રાન્તિ લાવ્યા અને જનમાનસમાં રહેલી બ્રાન્તિ નાબૂદ થઈ. પરિણામે સંસારને સત્યવાદ તથા યથાર્થવાદના જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થવા પામી.

એથી સત્યદ્રષ્ટા ભગવાન મહાવીરસ્વામી અમર છે અને અહિંસાધર્મ, સંયમધર્મ તથા તપોધર્મ પણ સદા અમર છે.

જે આજે પણ અગણિત માનવોને કલ્યાણનો માર્ગ બતાવી રહ્યો છે.

ભગવાન મહાવીરસ્વામીનો અહિંસા-ધર્મ

હિંસક ભાવના, ભાષા, વ્યવહાર તથા ખાનપાનથી દૂર રહેવું એ જ અહિંસા છે. પરંતુ માનવમાત્રની પરિસ્થિતિ તથા કર્મોનો સંચય એકસરખો ન હોવાથી બધા જીવાત્માઓ એક સરખી અહિંસાનું પાલન કરી શકતા નથી, એટલા માટે જ માનવ-સમાજના બે ભેદ છે—(૧) સાધુ-સંસ્થા, (૨) ગૃહસ્થ-સંસ્થા.

(૧) સાધુ-સંસ્થા :

જેમાં ગૃહસ્થાશ્રમ, શરીર સંસ્કાર, પુત્ર-પરિવાર તથા માતાપિતાનો સંપૂર્ણ ત્યાગ કરવાનો હોય છે. પૂર્વભવનાં

સત્કર્મોની વાસનાથી જ્યારે કોઈ પણ જીવાત્માને વૈરાગ્યનો ઉદય આવે છે અથવા ગૃહસ્થાશ્રમની માયા-ચક્ષીમાં પિસાતાં પિસાતાં, જ્યારે પણ પાપકર્મોની ઘૂણા, જૂઠ્ઠા-પ્રપંચથી નફરત, ક્રોધ કષાયોથી ઉદ્વિગ્નતા, વિષય-વાસના, ભોગ-વિલાસ તથા સ્ત્રી-સહવાસથી મનમાં સર્વથા નારાજી આવી જાય છે, ત્યારે સમ્યગ્જ્ઞાનપૂર્વક સમ્યગ્દર્શની આત્મા સમ્યક્ચારિત્ર (મુનિ-ધર્મ)નો સ્વીકાર કરે છે-તેને સાધુ-સંસ્થા કહે છે

આ પ્રમાણે સાધુધર્મ સ્વીકારવાના સમયે હિંસામયી માનસિક ભાવના પણ ત્યાગવી પડે છે તથા દિક્ષાના સમયે જ પાંચ મહાવ્રતોની પ્રતિજ્ઞા લેવી પડે છે.

(૧) સવ્વાઓ પાણાઙ્વાયાઓ વૈરમણં :—

અર્થાત્ પ્રાણોને ધારણ કરનારા પ્રાણીમાત્ર ભલે તે એકેન્દ્રિય, બેન્દ્રિય, તેઢન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય કે પંચેન્દ્રિય હોય, તેની હિંસા મનથી, વચનથી, કાયાથી કરીશ નહિ, બીજાની પાસે કરાવીશ નહિ અને કરનારનું સાહચર્ય તથા અનુમોહન પણ કરીશ નહિ. ઊઠતાં, બેસતાં, ચાલતાં તથા શુરુની આજ્ઞાથી પણ કયાંય જવા આવવામાં રજોહરણનો ઉપયોગ કરવો, રાત્રે ચાલતાં, ફરતાં દંડાસનથી પરિમાર્જિત જમીન પર પગ મૂકવો વગેરે ક્રિયાઓ શુદ્ધ ઉપયોગપૂર્વક કરવી જરૂરી છે.

(૨) સવ્વાઓ મુસાવાયાઓ વૈરમણં । :—

ક્રોધ, લોભ, ભય તથા હાસ્યમાં કોઈપણ પ્રકારનું અસત્ય, હિંસક, અસહ્ય, ઇર્ષ્યામય, વૈરમય ભાષણ કરીશ નહિ, બીજાને

તેમ કરવાનો અવસર આપીશ નહિ અને કરનારની અનુમોદના પણ કરીશ નહિ.

(૩) સવ્વાઓ અદિનાદાણાઓ વેરમણ :—

ગ્રામ, નગર, ક્ષેત્રમાં અદ્ય અથવા અધિક, અદ્ય માત્રામાં કે અધિક માત્રામાં, સચિત્ત હોય કે અચિત્ત, કોઈ પણ વસ્તુને હું લઈશ નહિ અને લેનારનું અનુમોદન પણ કરીશ નહિ.

(૧) તીર્થ'કર અદત્ત-અર્થાત્ જે કાર્યમાં તીર્થ'કરોની આજ્ઞા નથી, તે કાર્ય કરીશ નહિ.

(૨) ગુરુ અદત્ત-અર્થાત્ શ્વાસોન્મુશ્વાસની ક્રિયા છોડીને કોઈ પણ વસ્તુ ગુરુની આજ્ઞા વિના ગ્રહણ કરીશ નહિ.

(૩) સ્વામી અદત્ત-પુસ્તક, પાત્ર, વસ્ત્ર તથા ખીજી કોઈ પણ વસ્તુ, તેના માલિકને પૂછ્યા વિના ગ્રહણ કરીશ નહિ.

(૪) જીવ અદત્ત-ફળ, ફૂલ, ધાન્ય, કાચું પાણી વગેરે પદાર્થો સજીવ (સચિત્ત) હોવાથી, તેમાં રહેલા જીવો મરવા ઇચ્છતા નથી, માટે આજ્ઞથી હું કોઈ પણ સચિત્ત વસ્તુનો સ્પર્શ પણ કરીશ નહિ.

મારા જીવનમાં જેટલી વસ્તુઓ અનિવાર્ય રૂપે ઉપયોગી છે, તેને તેટલી માત્રામાં જ હું ગ્રહણ કરીશ.

આ પ્રમાણે ચારેય ચૌર્ય'કર્મોનો હું ત્યાગ કરી દઉં છું.

(૪) સઘ્વાઓ મેહુળાઓ વેરમળ :

જેનાથી વિષય-વાસના ઉત્પન્ન થાય તથા ભુક્ત ભોગોની યાદ આવે, તેવા સંસર્ગ, સાહિત્ય, ચિત્ર વગેરેના દર્શન, સ્પર્શન, સ્મરણ, પઠન આદિનો ત્યાગ કરવો એ જ બ્રહ્મચર્ય-ધર્મ છે, એ માટે નવ-વાડો ઉપદિષ્ટ છે :-

(૧) જ્યાં સ્ત્રી, નપુંસક તથા સ્ત્રીનું ચિત્ર પણ હોય, ત્યાં ન રહેવું.

(૨) સ્ત્રીઓની સાથે સરાગ કથાનો ત્યાગ.

(૩) જ્યાં સ્ત્રીઓ બેઠી હોય, તે સ્થાન પર બે ઘડી અર્થાત્ ૪૮ મિનિટ પહેલાં સાધુએ બેસવું નહિ.

(૪) આસપાસના મકાનમાં દંપતીનાં વિષય-વિલાસ તથા વાતચીત થતાં હોય, તે જોવાં કે સાંભળવા ન જોઈએ.

(૫) ગૃહસ્થાશ્રમમાં કરેલાં ભોગોની સ્મૃતિનો પણ ત્યાગ.

(૬) શરીર વિભૂષાનો સર્વથા ત્યાગ.

(૭) અત્યંત ગરિષ્ઠ ભોજનનો ત્યાગ.

(૮) સાદું ભોજન પણ અદ્ય માત્રામાં કરવું.

(૯) સ્ત્રીઓનાં અંગોપાંગ સરાગ દૃષ્ટિથી જોવા નહિ.

આ નવ-વાડોના પાલનથી બ્રહ્મચર્યધર્મની આરાધના સુલભ બને છે.

(૫) સવ્વાઓ પરિગ્રહાઓ વેરમણં :

“ પરિ સમન્તાદ આત્માનં ગૃહ્ણાતીતિ પરિગ્રહઃ । ”
જેનાથી આત્મા સર્વ પ્રકારે બંધનમાં પડે, તે પરિગ્રહ છે,

મુનિધર્મનો સ્વીકાર કરતાં પહેલાં પરિગ્રહનો સંપૂર્ણ
ત્યાગ કરવો સર્વથા અનિવાર્ય છે.

બાહ્ય પદાર્થો પ્રત્યે મૂર્છા, મમતાનો ત્યાગ તથા ક્રોધ,
માન, માયા, લોભ આદિ આત્મિક દૂષણોનો ત્યાગ કરવો એ
જ મુનિધર્મ છે. રાત્રિભોજન, કંદમૂળ વગેરે અલક્ષ્ય પદાર્થોનો
સંપૂર્ણ ત્યાગ તથા કાચા પાણી, સ્ત્રી અને વનસ્પતિ માત્રના
સ્પર્શનો પણ સર્વથા ત્યાગ જૈન મુનિ માટે સર્વથા અનિવાર્ય છે.

ન્હાવું-ધોવું, પાન ખાવું, પંખો કરવો, પગમાં ખૂટ-
ચંપલ પહેરવાં તથા મોટર, ટાંગા, સાયકલ વગેરેની સવારીનો
પણ સંપૂર્ણ ત્યાગ જૈન મુનિને હોય છે.

આ પ્રકારનો આટલો ત્યાગ કરનાર મુનિ-સંસ્થા કહેવાય
છે, જે અહિંસાનું સંપૂર્ણ રીતે પાલન કરવામાં સમર્થ બને છે.

(૨) ગૃહસ્થ-સંસ્થા :

પરંતુ જેણે ગૃહસ્થાશ્રમનો સ્વીકાર કર્યો છે, તે ગૃહસ્થ,
ધર્મ-પત્ની યુક્ત છે અને ધર્મ-પત્નીનો સંગ્રહ સંપૂર્ણ
પરિગ્રહનું મૂળ કારણ છે તથા હિંસાનો મૂલમંત્ર છે. એવો
ગૃહસ્થ કે જેની પાસે ધર્મ-પત્ની, પુત્ર-પરિવાર તથા વ્યાપાર

—વ્યવહાર છે, તે હિંસાનો સંપૂર્ણ ત્યાગ કરવામાં સમર્થ નથી; કારણ કે ગૃહસ્થને પોતાનો વ્યવહાર નિભાવવો છે, જે પરિશ્રમ વિના અશક્ય છે અને જ્યાં પરિશ્રમ છે, ત્યાં આરંભ, સમારંભ આદિ હિંસા અનિવાર્ય છે.

માટે પૃથ્વીકાય, અપૂકાય, વાયુકાય તથા વનસ્પતિકાય આદિ સ્થાવર જીવોની હિંસા અનિવાર્ય હોવાથી, ગૃહસ્થ ત્રસ જીવોની હિંસાથી પોતાની જાતને બચાવી શકે છે.

છતાં પણ પોતાના કુટુંબના નિર્વાહ માટે હાટ-હવેલી, ખેતી-વાડી વગેરે રાખવાં પણ ગૃહસ્થ માટે સર્વથા અનિવાર્ય હોવાથી સંકલ્પપૂર્વક-મારવાના ઇરાદાથી જ ત્રસ જીવોને નહિ મારવાનું વ્રત લઈ શકાય છે, યદ્યપિ આરંભક્રિયામાં ત્રસ જીવો હણાય જ છે, તથાપિ ગૃહસ્થને મકાન-દુકાન, ખેતી-વાડી વગેરેનો આરંભ કરવો જ પડે છે, એથી સાંકલ્પિકી હિંસાનો ત્યાગ કરવાનો અધિકારી-ગૃહસ્થ છે. તેમાં પણ ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહેતા ગૃહસ્થે, જે અપરાધી જીવ છે, તેને દંડ દેવો સર્વથા ઉચિત છે, ન્યાય્ય છે. માટે જે ગામમાં, કુટુંબમાં, દેશમાં, જે કોઈ ગુંડો પોતાની બેન-બેટીઓને સતાવે અથવા બીજાની બેન-બેટીને પણ સતાવે તો તેને દંડ દેવો અને બેન-બેટીની રક્ષા કરવી એ ગૃહસ્થનો ધર્મ છે; કારણ કે—

“સર્વથા અકર્મણ્ય જીવન એક પ્રકારનું માનસિક ગાંડ-પણુ છે જે આંતરિક જીવનમાં હિંસા સૂચિત કરનારું છે.”

એથી મહાવીરસ્વામીનો ઉપાસક અહિંસક ભાવનાવાળો હોવા છતાં પણ દુષ્ટોને દંડ દેવામાં એને બાધ આવતો નથી.

અહિંસક મનુષ્ય કર્મઠ, સશક્ત તથા પોતાની જવાબદારી પ્રત્યે સદા બાગરુક રહે છે.

બેશક ! જે નિરપરાધી ત્રસ જીવો છે, જેવા કે-સાપ, વિંછી, વાઘ, સિંહ, માકડ, જૂં, તથા ઘેટાં, બકરાં, ગાય, ભેંસ, બળદ વગેરે બાનવરો સર્વથા નિર્દોષ તથા નિરપરાધી હોવાથી તેઓને મારવાનો ઇરાદો મહાવીરસ્વામીનો ઉપાસક ક્યારેય રાખી શકતો નથી.

નિરપરાધી જીવોમાં પણ પોતાનાં બહેન-બેટી, પુત્ર-પુત્રી, દાસ-દાસી વગેરે ધાર્મિક-જીવન વિરુદ્ધ ચાલનારા હોય, તો તેઓને સાપેક્ષ બુદ્ધિથી દંડ દેવો ગૃહસ્થને માટે સર્વથા અનિવાર્ય હોવાથી, યદ્યપિ તેઓ નિરપરાધી છે, તથાપિ દંડનીય છે.

આ બધાં વિવેચનથી ગૃહસ્થાશ્રમી અહિંસાનો સીધો સાદો અર્થ એ છે કે, “ અપરાધ વિનાના ત્રસ જીવોને મારવાની બુદ્ધિ, વૈરબુદ્ધિ, હિંસાબુદ્ધિ તથા ઇર્ષ્યાબુદ્ધિથી મારવા નહિ. ”

આટલી મર્યાદાવાળી અહિંસા જ ગૃહસ્થાશ્રમીને માટે પર્યાપ્ત છે, જેથી પોતાના વ્યવહારમાં કયાંય પણ બાધા આવી શકતી નથી.

બેશક ! સ્થાવર જીવોની હૃત્યામાં પણ જો ગૃહસ્થ ઇન્દ્રિયોની ગુલામીવશ જીવહૃત્યામાં બેધ્યાન રહીને કાંઈ પણ કરે છે, તો તે નિર્ધ્વંસી પરિણામનો માલિક બનતો પાપ-કર્મનો ભાગીદાર બને છે. આરંભક્રિયામાં પણ મર્યાદાથી વધારે પરિશ્રમ વધારવાનો જો ભાવ હોય, તો ગૃહસ્થ હિંસક છે, અનાચારી છે.

બાહ્યદષ્ટિથી સંકલ્પ વિના રહેવા છતાં પણ જો તેના આંતરજીવનમાં કાષાયિક તથા વૈષયિક ભાવ છે, તો તેની ક્રિયાઓ પણ હિંસાત્મક હોય છે.

માટે મહાવીરસ્વામીના ધર્મને પ્રાપ્ત કર્યા પછી, જીવમાત્રે સરલ-પરિણામી, નિરાંત્રી, પરિશ્રમ-પરિમાણી બનવાનું ધ્યેય રાખવું જરૂરી છે.

સમાજવાદ :

આ તો એક સત્ય હકીકત છે કે દેશનું ઉત્થાન, આબાદી, આઝાદી તથા સચ્ચરિત્રતાનો આધાર જ સમાજવાદ છે. જે દેશે આ વાદને અપનાવ્યો નથી, તે દેશ સૈનિકોની તાકાત પર ભલે ગમે તેટલો જોરદાર (સશક્ત) બની જાય; તથાપિ તે દેશની આંતરશક્તિ કમજોર થતી જશે અને એક દિવસ આંતરવિશ્રમને જન્મ આપનારી બનશે.

આપણા દેશનો ભૂતકાળ તપાસી જુઓ, તો એક દિવસ આખું ભારત સામ્રાજ્યવાદના ચક્કરમાં સમય વ્યતીત કરી

રહું હતું. જ્યાં એક જ વ્યક્તિના હાથમાં રહેલી રાજ્યસત્તા દિવસે દિવસે બગડતી ગઈ. કેમકે એક વ્યક્તિની પાછળ સ્વાર્થાધ પંડિતોનું તથા બ્રહ્મ રાજનૈતિકોનું પરિબળ એવી રીતે વધી ગયું હતું કે પરિણામસ્વરુપે દેશમાંથી અહિંસા, સંયમ તથા સદાચાર આદિ શક્તિઓનો હાસ પણ થતો ગયો. જેથી રાજા, રાજસત્તા તથા શ્રીમંતોનું માનસિક જીવન, મદિરાપાન, પર-સ્ત્રી-ગમન તથા શિકારનું ગુલામ બન્યું અને એક રાજા, બીજા, ત્રીજા રાજાઓ સાથે વાતવાતમાં જંગ ખેલવાનો શોખીન બની ગયો હતો. આ બધાનું તાત્પર્ય એ જ રહ્યું કે પૂરા દેશમાં રાજસત્તા, પંડિતસત્તા તથા શ્રીમંતસત્તા પરસ્પર કટ્ટર શત્રુ બની ગઈ.

શિકાર એક જ હોય અને શિકારી અનેક હોય, ત્યાં એક જ શિકાર ભલે તે વેશ્યા હોય કે પરસ્ત્રી; તે અનેકને રણ-મેદાનની હોળીમાં ભસ્મસાત્ કરવાને પૂર્ણ સમર્થ છે.

હિન્દુસ્તાનના રાજાઓની આ જ દશા હતી, તેથી જ ફક્ત નામના જ રામસિંહ, લક્ષ્મણસિંહ, બહાદુરસિંહ વગેરે રહી ગયા હતા, અર્થાત્ પોતપોતાના નામની પાછળ ‘સિંહ’ શબ્દ કાયમ રહી ગયો હતો, પરંતુ આંતરજીવન તો સુરા અને સુંદરીનાં પાપથી શિયાળ જેવું બની ગયું હતું.

અનાર્યવૃત્તિના પોષક રાજા ગદ્ગલિલે જ્યારે એક દિવસ ઉજ્જૈનના બજારમાંથી સાધ્વીરત્ન, શિયળમૂર્તિ ‘સરસ્વતી’

નામની જૈન સાધ્વીને પોતાના અંતઃપુરમાં રખાવવાની ધૃષ્ટતા કરી ત્યારે જૈનાચાર્ય શ્રી કાલકે દેશના બધા રાજાઓને ક્ષાત્ર-ધર્મ સમજાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો. પરંતુ મદિરાપાનના નશામાં તથા પરસ્ત્રીઓ સાથે વિલાસ-લીલામાં પૂર્ણ રુપે ચકચૂર બનેલા ભારતદેશના એક પણ રાજાએ ગર્દભિલ્લ રાજા સાથે યુદ્ધ ખેલી સાધ્વીને છોડાવવાનું સાહસ કર્યું નહિ, ત્યારે જૈનાચાર્યે સિંધુ નદી પાર કરી, શક રાજાઓના માધ્યમથી ઉજ્જૈનનું રાજ્ય ઉખાડી ફેંકી દીધું અને સાધ્વીની રક્ષા કરી.

આ પ્રમાણે સામ્રાજ્યવાદના ચક્કરમાં ભારતના રાજાઓનું એટલું અધઃપતન થઈ ગયું હતું કે જેથી મુસ્લિમ સંસ્કૃતિ માટે ભારતદેશને પોતાના અધિકારમાં લેવાનું સરળ બની ગયું હતું; પરંતુ આ સંસ્કૃતિને પણ એટલો ખ્યાલ રહેવા ન પામ્યો કે :—

“ જે દેશનું અન્ન ખાવું છે, તેની આખાદી તથા આઝાદીનું લક્ષ્ય રાખવું; ” તેથી તો ગોરી સલ્તનતે પોતાની કૌટિલ્યનીતિથી સંપૂર્ણ ભારતને પોતાના ત્રકાંજમાં ફસાવી દીધું.

પરસત્તા હોવાથી પોતાની મુલાયમ નીતિથી દેશને એવી રીતે આક્રાન્ત કર્યો કે જેથી દેશને શ્વાસ લેવો પણ મુશ્કેલ બની ગયો હતો.

પરંતુ દેશના સમજદાર નેતાઓએ પોતાનું પાસું ફેરવ્યું અને કોંગ્રેસ સંસ્થાના માધ્યમથી મહાત્મા ગાંધીના નેતૃત્વ

નીચે દેશ પૂરેપૂરો જાગૃત થયો તથા શસ્ત્રપૂર્ણ અંગ્રેજ સદત-
નતને સાત સમુદ્ર પાર કરી દીધી અને છ-સાત શતાબ્દથી
પરાધીન બનેલો ભારતદેશ પૂર્ણરૂપે સ્વતંત્ર બન્યો.

આજે તો પ્રાપ્ત થયેલી સ્વતંત્રતાને પણ ૩૦-૩૧ વર્ષ
પૂરાં થઈ ગયાં છે, પરંતુ ખેદ છે કે આજ સુધી સમાજવાદનાં
સૂત્રો જ પોકારાતાં રહ્યાં છે અને ગરીબ વધારે ગરીબ બન્યો
છે, મધ્યમ વર્ગની કફેડી સ્થિતિ યથાવત્ ચાલુ જ છે, ખાવાનું
અનાજ પણ પરદેશથી મંગાવવામાં આવે છે. સાથે સાથે
વિદ્યા - જ્ઞાન-વિજ્ઞાન - વિનય-વિવેક - સચ્ચરિત્રતા - ખાનદાની-
ધર્મ-પવિત્રતા આદિ આત્મિક ધર્મનું સર્વથા અવમૂલ્યન થઈ
ચૂક્યું છે. વિદ્યાના ક્ષેત્રમાં તથા ન્યાયના ક્ષેત્રમાં પણ અસહ્યતા
તથા ભ્રષ્ટાચાર એટલો વધી ગયો છે કે સદ્વિદ્યા તથા સાચો
ન્યાય મળવાં પણ મુશ્કેલ બની ગયાં છે.

આવી પરિસ્થિતિમાં ભારત દેશને એક વાર ફરી મુંજ-
વણમાં મૂકાવું પડ્યું છે.

આવું બધું શા માટે અને કેવી રીતે થયું ?

બેશક ! આ સમયે સામ્રાજ્યવાદના શ્વાસોચ્છવાસ પૂર્ણ
રૂપે સમાપ્ત થઈ ગયા છે અને ગણતંત્રનો શ્વાસ જોરથી
ચાલી રહ્યો છે; તથાપિ ગણતંત્રના અધિનાયક-નેતાઓ તથા
રાજ્યકારભાર સંભાળનારા મોટા માણસોના દિલ અને
દિમાગમાં જ્યાં સુધી સમાજવાદ પોતાનો પાયો જમાવી શકે

નહિ ત્યાં સુધી સમાજવાદનાં કોરાં સૂત્રો પોઝારવા-એ દેશની કમનસીબી છે, આંતરશક્તિનું અવમૂલ્યન છે, મધ્યમ વર્ગની કૂર મશ્કરી છે અને જનતાને ગુપ્ત રૂપે સામ્યવાદ તરફ લઇ જવાનું કૌટિલ્ય છે.

પોતાપોતાની સત્તાનું સ્થિરીકરણ કે એકીકરણ જ આ સમાજવાદનો સાચો અર્થ હોય તો આજે આટલા વર્ષોમાં દેશની ગરીબી હટાવવાની સમસ્યા, અત્યાર સુધીમાં ઉકેલાઇ ગઇ હોત અને હિન્દુસ્તાન અમન-અમનની નિદ્રામાં પોતાની રાત્રીઓ પસાર કરવામાં લાગી જત, પરંતુ આમ થઇ શક્યું નથી, દેશના કોઇ પ્રાન્તમાં પણ થઇ શક્યું નથી; આ એક કટુ સત્ય હકીકત છે.

સમાજવાદનું તાત્પર્ય

પરમાત્મા કે પથ્થર સિવાય કોઇ પણ વ્યક્તિ સંસારમાં એકાકી રહી શકતી નથી, પછી ભલે તે ગૃહસ્થ હોય કે સાધુ. બધાને પોતાપોતાનો સમાજ નિશ્ચિત છે અને જ્યારે સમાજ છે, ત્યારે તેનો ધર્મ પણ નક્કી (નિર્ણીત) છે.

સમાજમાં એક વ્યક્તિનો બીજા-ત્રીજા-સેંકડો-હજારો તથા લાખો વ્યક્તિઓથી સંબંધ હોવો આવશ્યક છે અને પૂરો સમાજ ભગવત્-તત્ત્વ સાથે સંબંધિત હોવો અત્યંત જરૂરી છે. “સંબંધનો અર્થ છે-એક બીજા સાથે સત્ય,

સભ્ય, સદાચારમય નૈતિક, અહિંસક, પૂર્ણ-અહિંસક તથા પ્રેમપૂર્ણ વ્યવહાર. ”

ધર્મ (Religion) નો અર્થ પણ એ જ છે કે દાનધર્મ દયાધર્મની સાથે સાથે બીજાના અપરાધોને માફ કરીને, મનુષ્ય માત્ર, બીજા મનુષ્ય સાથે યાવત્ પૂરા દેશ સાથે આત્મીય સંબંધ સ્થાપિત કરે.

‘ધર્મ’ શબ્દનો પણ આ જ અર્થ છે. “ ધારયતીતિ ધર્મઃ ” અર્થાત્ દાન, પ્રેમ તથા આત્મીય સંબંધથી એક બીજાને મદદગાર બનવું, પોતાના સ્વાર્થોનું બલિદાન દઈને બીજાને પોતાના જેવા બનાવવા. ”

‘યજ્ઞ’ શબ્દ યજ્ઞ ધાતુથી બન્યો છે, જેનો અર્થ છે, પૂજા કરવી, સેવા કરવી, દાન કરવું વગેરે. એક મનુષ્ય, બીજા મનુષ્યને પોતાના સમાન સમજીને તેનો સત્કાર કરે, ગરીબો, અનાથો તથા દરિદ્રોની સેવા કરે અને પોતાની વસ્તુ, સત્તા તથા શ્રીમંતાઈ બીજાને આપીને બધાને પોતાના જેવા બનાવે.

આ બધાનું તાત્પર્ય એ થયું કે એક મનુષ્ય, બીજા મનુષ્યને બગાડવા માટે, દુઃખી કરવા માટે કે વેર-ઝેર કરવા માટે અવતરિત થયો નથી; પરંતુ પ્રેમ, મૈત્રીલાવ, ઔદાર્ય, સરળતા તથા દાનધર્મની ગંગા પ્રવાહિત કરવા માટે જ જન્મ્યો છે. આવી પરિસ્થિતિમાં સમાજ, ગામ તથા દેશમાં એક બીજાને સહાયક થનાર ઈન્સાન જ મૈત્રીલાવની વીણા વગાડનારો બની

શકે છે. અન્યથા ભગવત્-તત્ત્વની અવગણના કરી અને સામાજિક જીવનને લાત મારી મનુષ્ય જ્યારે સ્વયં પોતાના સ્વાર્થ, ક્રોધ, લોભ તથા માયાવશ બનીને બીજા મનુષ્યથી જુદો પડે છે, ત્યારે સમાજ તથા દેશમાં વેર, વિરોધ, હિંસા તથા પ્રપંચ વધે છે, જેનાથી આખા દેશમાં વિનાશ થવાનાં લક્ષણોની શરૂઆત થાય છે. પરિણામસ્વરૂપ દેશમાં પ્રાકૃતિક પ્રકોપ, અતિવૃષ્ટિ, અનાવૃષ્ટિ, ભૂખમરો, નગ્નતા, શઠતા તથા જુદા જુદા અસાધ્ય રોગોની વૃદ્ધિ થવી સ્વાભાવિક છે.

આ એક અનુભવસિદ્ધ વસ્તુ છે કે જે દેશ, ગામ તથા સમાજમાં એક શ્રીમંત બીજા શ્રીમંતથી; એક સત્તાધારી બીજા સત્તાધારીથી તથા એક ધર્માચાર્ય બીજા ધર્માચાર્યથી; વાગ્યુદ્ધ તથા દંડાદંડીના યુદ્ધમાં જીવન યાપન કરી રહ્યા હોય, તો તે દેશ, ગામ તથા સમાજ કોઈ પણ સ્થિતિમાં પોતાની આઝાદીનું રક્ષણ કરી શકતો નથી.

કૃષ્ણસ્વરૂપ “પાડા-પાડાની લડાઈમાં પખાલીને દંડ”-એ કહેવતની જેમ સ્વાર્થાધ બનેલા શ્રીમંત, સત્તાધારી તથા ધર્માચાર્યોની લડાઈ પણ દેશ તથા સમાજને રસાતલમાં પહોંચાડવાનું કારણ બને છે.

ભગવાન મહાવીરનો સમાજવાદ

ભગવાન મહાવીર સાચા અર્થમાં ભગવત્-તત્ત્વના માલિક હતા, જન્મ, જરા તથા મૃત્યુથી સર્વથા પર હતા. મોહજન્ય

રાગ-દ્વેષ-કામ-ક્રોધ-માયા-લોભ આદિ અંતરંગ શત્રુઓ પર જેણે વિજય પ્રાપ્ત કર્યો છે-એવા હતા અને કર્મકલેશોથી દુઃખી થતા સંસારનો ઉદ્ધાર કરવામાં 'પૂર્ણ' સમર્થ હતા. એથી અનંતજ્ઞાનના સ્વામી ભગવાન મહાવીરસ્વામીએ દુઃખી સંસારને સુખી બનાવવા માટે ચતુર્વિધ સંઘની સ્થાપના કરી છે તથા સામાજિક જીવનને ઉચ્ચતર બનાવવાના ઉદ્દેશ્યથી જ 'દાન-ધર્મ'ને સમાજવાદનું મૂળ કારણ કહ્યું છે.

સંસારને વેર-વિરોધથી ભડકાવનારી તથા સામાજિક જીવનને બગાડનારી 'વિષમતા' છે. જ્યાં પણ વિષમતા ફેલાય છે, ત્યાં આંતર તથા બાહ્ય જીવન કલુષિત બન્યા વિના રહેતું નથી.

કારણ કે 'વિષમતા'નું આ જ એક વિષયક છે કે એક સ્થાન પર અગણિત ધન-રાશિ છે, તો લાખો કરોડોનાં ઘરમાં સૂકો રોટલો પણ નથી. એકને ત્યાં સુંદર તથા રંગીન વસ્ત્રોનો ઢગલો છે, તો અન્યત્ર ફાટેલાં-તૂટેલાં કપડાં પણ નથી. એકની પાસે રહેવા માટે આલીશાન બંગલો છે, તો બીજા પાસે તૂટી ફૂટી ઝૂંપડી પણ નથી.

એકને ત્યાં જગમગાટ રોશનીની બોલબાલ છે, તો બીજા પાસે દીવો સળગાવવા તેલ પણ નથી. એકનો ચહેરો પાઉડર-લીપસ્ટીકથી ચમક-દમક થઈ રહ્યો છે, તો ગરીબની પાસે અમન-અમનનું કોઈ સ્થાન તથા સાધન પણ નથી.

તદુપરાન્ત, વિષમતાનો એ અભિશાપ છે કે આખી દુનિયાને ભૂખી મારવાની બદ્ધાનત રાખનારા એક શ્રીમંતને બીજા શ્રીમંતથી તથા એક સત્તાધારીને બીજા સત્તાધારીથી પણ પરસ્પર મેળ નથી, આજનો સંસાર જ આપણી સામે પ્રત્યક્ષ છે.

થોડા વધુ આગળ વધીએ તો માનવું જ પડશે કે આ શ્રીમંત તથા સત્તાધારીઓના હાથમાં જીવન યાપન કરનારા એક આચાર્યનું બીજા આચાર્યથી, એક પંડિતનું બીજા પંડિતથી, એક શિક્ષકનું બીજા શિક્ષકથી, એક સંન્યાસીનું બીજા સંન્યાસીથી અને એક નેતાનું બીજા નેતાથી—રામ તથા રાવણનું માનસિક યુદ્ધ અત્યંત વેગથી પોતાનો પ્રભાવ દર્શાવી રહ્યું છે.

ભલે સત્યયુગ હોય કે કલિયુગ, આ સંસારમાં પાપ-પુણ્ય, હિંસા-અહિંસા, અસત્ય-સત્ય, મૈથુન-બ્રહ્મ, પરિગ્રહ-સંતોષ આદિ દ્વન્દ્વોની બહુલતા ક્યારેય પણ મટવાની નથી; એ જ કારણ છે કે અનાદિકાલીન મોહકર્મની ચેષ્ટાઓમાંથી જ્યારે મનુષ્યના દિમાગમાં હિંસા-જૂઠ-ચોરી-મૈથુન તથા પરિગ્રહના પાપોની ભાવના વધી જાય છે, ત્યારે વિષમતાવાદ, માર-પીટ, વેર-વિરોધ, નિર્દયતા, કૃપણતા આદિ પણ પોતાની મર્યાદા છોડીને સમસ્ત સંસારમાં વિષમતાનું વાતાવરણ ઉપસ્થિત કરી દે છે, ત્યારે સંસારની સમસ્યાઓ પણ એવી

જટિલ, વિચિત્ર તથા દુર્લ્લેધ બની જાય છે કે જેનું સમાધાન કરવામાં રાજસત્તા, સૈનિકસત્તા, પંડિતસત્તા તથા સાધુસત્તા પણ સફળ થઈ શકતી નથી.

તથાપિ લગવાન મહાવીરસ્વામીને આપણે સમજી લઈએ તથા એમણે આપેલાં વ્રતોનું પાલન કરીએ તો જ વિષમતા-વાદ દૂર થઈને દેશમાં સમતાવાદ, સમાજવાદ, શાન્તિ તથા સમાધિ પ્રાપ્ત થશે.

“ ઘમ્મસ્સ જળળી દયા ” અર્થાત્ ધર્મની માતા દયા છે, તો વિવેક બાપ (પિતા) છે. માતા-પિતાના સંયોગ વિના પુત્રની પ્રાપ્તિ સર્વથા અસંભવ છે, તેવી જ રીતે આન્તર-જીવનમાં દયા અને વિવેકની પ્રાપ્તિ વિના ધર્મની ઉત્પત્તિ સર્વથા અશક્ય છે.

આનો સીધો સાદો અર્થ એ છે કે ધાર્મિક બનવા માટે પોતાના જીવનના પ્રત્યેક રોમમાં દયા તથા વિવેક લાવવાં જ પડશે.

લાવદયા તથા દ્રવ્યદયામાં સર્વશ્રેષ્ઠ લાવદયા છે, કારણ કે આ દયાના પ્રભાવથી જ જીવમાત્રનાં જીવન સુંદરતમ બને છે.

“ આ પ્રમાણે સામાજિક જીવનની સુંદરતા જ સમાજ-વાદ છે. ”

ભગવાન મહાવીરસ્વામીએ પોતાના અદ્વિતીય પુરુષાર્થ દ્વારા ચતુર્વિધ સંઘની સ્થાપના કરી, જેનાથી સાધુ-સાધ્વીઓના ધર્મની મર્યાદા સંપૂર્ણ પાપોથી મુક્ત થઈ અને

જગત્ જીવો પ્રત્યે મૈત્રીભાવ,
ગુણવંત જીવો પ્રત્યે પ્રમોદભાવ,
દીન-દુઃખી જીવો ઉપર કારુણ્યભાવ,
તથા પાપી-અત્યાચારી પ્રત્યે ઉપેક્ષાભાવ.

ઈત્યાદિ સદ્ભાવનાઓથી સાધુ-સાધ્વીના આત્માઓ જગત્ભરના પ્રાણીઓને સંયમધર્મ, તપોધર્મ તથા અહિંસક માર્ગનું અનુદાન કરનારા થયા.

તીર્થંકર પરમાત્મા શ્રી મહાવીરસ્વામીનું પુણ્ય-કર્મ અતિ ઉત્કૃષ્ટતમ હોવાથી તેઓનાં ચરણોમાં સંસારની વિષમતાઓને વધારનારા મુખ્ય ઠેકેદાર, હિંસક, દુરાચારી, પરિવ્રજાના પરમ પૂજારી શ્રીમંતો, ભોગવિલાસમાં મસ્ત બનેલા ધનવાનો તથા રાજાઓનાં પુત્ર-પુત્રીઓ, અર્જુનમાળી જેવા પ્રતિદિન સાત-સાત મનુષ્યોનો ઘાત કરનાર, દંડપ્રહારી જેવા મહાહિંસક, ચિલાતીપુત્ર જેવા પ્રત્યક્ષ હિંસક, મેતારજ જેવા હરિજન, હરિકેશી જેવા ચંડાલ, આનંદ, કામદેવ જેવા કોટ્યાધિપતિ, શ્રેણિક, ચંડપ્રદ્યોત જેવા કામદેવના અતિશય ભક્ત, મહારાજ ચેટક (વૈશાલી ગણતંત્રના અધિનાયક) જેવા રાજર્ષિ, અભય-

કુમાર જેવા બુદ્ધિ કુબેર પ્રધાન મંત્રી, શાહીલદ્ર તથા ધન્ય શેઠ જેવા દેશસેવક ધનાઢ્ય, મૃગાવતી જેવી રૂપવતી રાજ-રાણીઓ, જ્યંતી જેવી મહાધ્રાવિકાઓ, ચંદનબાળા જેવી યૌવનવતી બ્રહ્મચારિણીઓ, પુણ્ય શ્રાવક જેવા ગરીબ ગૃહસ્થો તથા મુદ્દર્શન જેવા પુણ્યપ્રભાવી શિયળસંપન્ન ગૃહસ્થો વગેરે સંખ્યાત-અસંખ્યાત, માનવ સમુદાય લગવાન પાસે વ્રતધારી-સંયમી, મહાતપસ્વી તથા બ્રહ્મચારી બની શક્યા.

આ પ્રમાણે લગવાનનાં પાંચ મહાવ્રતોએ, પાંચ અણુ-વ્રતોએ, ત્રણ ગુણુવ્રતોએ તથા ચાર શિક્ષાવ્રતોએ જગતની વિષમતાઓને સમાપ્ત કરી એક સંઘ સ્થાપનના માધ્યમથી આખા સંસારને દયા, દાન, સમતા, અહિંસા, સંયમ તથા તપોધર્મનો અપૂર્વ સંદેશ આપેલ છે.

લગવાનની હયાતીમાં જ ૭૦૦ મહાપુરુષોએ તથા સંપૂર્ણ પરિગ્રહત્યાગીની શિયળસંપન્ન ૧૪૦૦ સાધ્વીજી મહારાજોએ પોતાનાં બધાં કર્મોનો નાશ કરી, જન્મ-જરા તથા મૃત્યુથી છુટકારો પ્રાપ્ત કરી, મોક્ષગતિ પ્રાપ્ત કરી છે. બીજા પણ અગણિત લાઘ્યશાળીઓ પૂર્ણ અહિંસક, સત્યવાદી, બ્રહ્મચારી તથા સંસારમાં લયંકરમાં લયંકર પાપોની વૃદ્ધિ કરાવવાનું મૂળ કારણ તથા લાખો, કરોડો મનુષ્યોને ભૂખ્યા મારવાનું આદ્ય કારણ -એવા પરિગ્રહના સંપૂર્ણ ત્યાગી બન્યા છે.

પોતાના પ્રબળ પુરુષાર્થ દ્વારા સાત મહાપુરુષોએ તીર્થ-
કર ગોત્ર ઉપાર્જિત કર્યું છે, જેથી આગામી કાળમાં એ
ભાગ્યવાન તીર્થકર પદ પ્રાપ્ત કરી, અગણિત મનુષ્યોને હિંસા,
જૂઠ, ચૌર્ય, મૈથુન તથા પરિગ્રહ આદિ પાપોથી મુક્ત કરાવ-
વામાં સમર્થ થશે.

આ પ્રમાણે ભગવાન મહાવીરસ્વામીની જ્ઞાન-જ્યોતે
અસંખ્ય જીવોને જ્ઞાનનો પ્રકાશ અર્પ્યો છે અને લાંબા સમય
સુધી આ જ્યોત પોતાનું કાર્ય કરતી રહેશે.

આજના આ ભૌતિકવાદના જમાનામાં પણ જૈન સાધુ
તથા જૈન સાધ્વી પોતાનાં વ્રત-નિયમ-તપશ્ચર્યા-સંયમ-સમતા
આદિથી સંસારની સામે પ્રત્યક્ષ ઉદાહરણરૂપ છે.

ગૃહસ્થ

સંપૂર્ણ ત્યાગી નહિ બનેલા ગૃહસ્થોને ઉપદેશ આપતાં
ભગવાને ફરમાવ્યું છે કે :—

(૧) પોતાના ગૃહસ્થાશ્રમને નિભાવવા સિવાય મન,
વચન તથા કાયાથી કરેલું હિંસક કાર્ય હિંસા છે.

(૨) અસત્ય ભાષણ, ખોટી સાક્ષી તથા મૃષા ઉપદેશને
ત્યાગવો એ જ સામાજિક જીવનને સુંદર બનાવવાનું લક્ષણ છે.

(૩) વ્યાપાર-નીતિને બગાડવી, માલમાં સેળભેળ કરવો,

રાજ્ય વિરુદ્ધ વ્યાપાર કરવો, ખોટાં તોલ તથા માપ રાખવાં, વ્યાજમાં તથા હિસાબમાં ગોટાળા કરવા એ જ સામાજિક જીવનને કદરૂપું બનાવવા જેવું છે.

(૪) વિધવા, સધવા, કન્યા તથા વેશ્યા આદિના સંસર્ગનો ત્યાગ કરી, પોતાની સ્ત્રી સાથે પણ ભદ્ર તથા ધર્મ્ય વ્યવહાર કરવો એ જ મનુષ્ય જીવનની પવિત્રતા છે.

(૫) પરિગ્રહી આત્મા પાપી છે, દુર્ગતિગામી છે, પુણ્ય કર્મોને બરબાદ કરનારો છે, કારણ કે હુદ કરતાં વધારે પરિગ્રહ, હિંસા, જુઠઠ, ચોરી તથા મૈથુન કર્મની વૃદ્ધિ કરનાર હોવાથી ત્યાજ્ય છે.

(૬) પ્રાપ્ત કરેલાં ધન-વૈભવનો ઉપયોગ પહેલાં પોતાનાં આશ્રિતોને દાળ-રોટી આપવા માટે, ત્યાર પછી પોતાના સગા સંબંધીને સમૃદ્ધ બનાવવા માટે કરવો એ જ દાનધર્મ છે.

(૭) એવા પાપી વ્યાપાર પણ ન કરવા જેથી અગણિત માનવો તથા પશુઓની નિર્દય હત્યા થવાનો અવસર આવે.

(૮) મરી રહેલાં અથવા માર્યા જતાં જીવોને બચાવવા એ જ ઇશ્વરીય કર્તવ્ય છે.

(૯) સમાજવાદનો એ જ નિષ્કર્ષ છે કે-માનવ, સમાજ, સંપ્રદાય બધા પરસ્પર લાઈ-લાઈ બને તથા પ્રેમભાવની વૃદ્ધિ કરે.

इति शम् ।

ભગવાન મહાવીરસ્વામીના 卐 પંચ કલ્યાણુક 卐

૧ ચ્યવન કલ્યાણુક	....	અષાઢ શુદ્ધ ૬
૨ જન્મ કલ્યાણુક	....	ચૈત્ર શુદ્ધ ૧૩
૩ દીપ્તા કલ્યાણુક	....	કારતક વદ ૧૦
૪ કેવળજ્ઞાન કલ્યાણુક	....	વૈશાખ શુદ્ધ ૧૦
૫ નિર્વાણ કલ્યાણુક	....	આસો વદ ૦))

પંન્યાસ પૂણ્ડ્રાનન્દવિજયજીના અન્ય પુસ્તકો

- ★ ભગવતીસૂત્ર સાર સંગ્રહ : ભાગ બીજો
(ગુજરાતી) શતક ૬ થી ૧૧ ૮-૦૦
- ★ ભગવતીસૂત્ર સાર સંગ્રહ : ભાગ પહેલો
(હિંદી) શતક ૧ થી ૫ ૧૦-૦૦
- ★ બારવ્રત (ત્રીજી આવૃત્તિ) ગુજરાતી ૧-૫૦
- ★ વ્રતોની મહત્તા (ગુજરાતી) ૦-૫૦
- ★ ભગવાન મહાવીરસ્વામીનું દિવ્ય-જીવન ૧-૦૦

પ્રાપ્તિસ્થાન :

૧. જગજીવન કસ્તુરચંદ શાહ
સાકંબા (સાબરકાંઠા) વાયા ધનસુરા (A. Ry)
૨. સોમચંદ ડી. શાહ
જીવન નિવાસ સામે, પાલીતાણા (સૌરાષ્ટ્ર)
૩. સરસ્વતી પુસ્તક ભંડાર
રતનપોળ, હાથી ખાના, અમદાવાદ

